

A V H A N D L I N G A R

SMÅVISOR I ÅNGERMANLAND.¹

AV

K. P. LEFFLER.

Länge har man inom södra och det s. k. mellersta Sverige haft en mängd oriktiga föreställningar om hela den övre hälften av vårt land, vårt fagra, stolta Norrland. Först på senare tid har detta oegentliga förhållande börjat rättas, i det vanföreställningarna fått börja vika för ett verkligt *vetande* om det stora och rikt utvecklingsmöjliga landet i norr. Och detta vetande inriktar sig numera inte endast på vad som kan skapa rent materiella tillgångar, såsom jord, skog, malmgruvor och vattendrag, utan också på så kallade andliga värden, på hela den humanistiska kulturen.

Till denna hör bl. a. en landsändas tillgång på folkpoesi och folkmusik. Denna tillgång är verkligen värd sitt studium. Ty om också den Geijerska satsen, att vår historia är våra konungars, kan ha en ganska stor giltighet beträffande Sveriges förhållande *utåt*, till det övriga Europa, så är det dock kulturgestaltningen i det mera undangömda som framför uppseendeväckande yttre tilldragelser skapar och utvecklar folkkaraktären, och

känndomen om vår folkpoesi och folkmusik utgör ett gott bidrag till vinnande av kunskap om vårt folks vanor och åskådningssätt, förhållandena inom olika trakter o. s. v.

Folkpoesi och folkmusik förekommer i Norrland i mycket rikligare mängder, än "sörlänningen" har en aning om. Genom nuvarande stationsinspektoren i Bergvik, Karl Tirén, ha vi sålunda mottagit uppenbarelsen av massor av lappfolkets egendomliga sånger; själv har jag vid påbörjade undersökningar konstaterat, att stjärngossesånger, (söderut kallade Stafansvisor), förekomma i Norrland från Gästrikland ända upp mot finska gränsen; och enbart i Ångermanland har jag tillvaratagit icke mindre än omkring 1,000 melodier för fiol eller klarinett, varav endast omkring 100 äro av andra upptecknade, de övriga omkring 900 av mig under de senaste åren.

Till dessa melodiuppteckningar från Ångermanland kommer också räddandet av en del visor från denna provins.

De sånger, som sjungits inom de bredare folklagren i vårt land, ha varit av rätt mångahanda slag. Stjärngossesån-

¹ Uppläst vid Ångermanlands gilles gilleafton d. 13 dec. 1921.

gera eller de s. k. Staffansvisorerna, som äro bygda på de berättelser vilka äro knutna kring bibelns uppgifter om tilldragelser vid tiden för Jesu födelse, ha redan omnämnts. Vidare ha vi fäbodvisorerna från det numera i Ångermanland i utdöende varande fäbodlivet. Dessa visor utgöras dels av lock-sånger, avsedda att kalla på den i skogen kringströvande boskapen, dels av romanser och ballader, varmed fäbodflickan underhöll sig i sin ensamhet. Till dessa romanser och ballader — vilka visst inte äro enbart fäbod-sånger, utan ingå i den allmänna sång-repertoaren — har i senare tid fogats

en särskild grupp av balladartade visor, som företrädesvis behandla någon sorgligt uppseendeväckande tilldragelse, såsom ett mord, en förhärjande eldsvåda och annat dylikt. Texterna till dessa visor äro ofta till någon förut befintlig melodi anpassade av någon känd rimsnidare och verka ibland rätt konstlade. Vad de däremot förlorat i folklig ursprunglighet och naivitet ersättes icke sällan av en oavsiktlig groteskhet i vändningar och uttryck. Såsom exempel må här anföras följande passus ur en visa om de stora eldsvådor, vilka samtidigt år 1888 förhärjade Sundsvall och Umeå:

Och dessa bå = åda stå = der, som Norrlands prydnad
var, de gått till si = ina fä = der(!), de finnas mer ej kvar.

Om vi så nämna våra danslekssånger, vilkas texter vanligen angiva vissa handlingar, som skola utföras av i dylika lekar deltagande personer, så skulle man kunna tro, att samtliga folkliga sång- och visarter vore omnämnda. Men det återstår ännu några intressanta visgrupper, vilka jag sammanför under benämningen

småvisor. Det är om dessa och deras förekomst i Ångermanland som här särskilt skall talas.

Den, för vilken detta ämne är främmande, skall säkerligen känna sig åtskilligt förbluffad, om han får höra en visa sådan som denna:

Tämligen långsamt.

Loppan bet sin man ihjäl långt bort i skogen. Ögat
grät och hjärtat slog. Sorgen skumpade i skogen.

Den som aldrig förut hört eller läst någon dylik visa måste nog inför den nu

anförda fråga sig, vad detta kan vara för märkvärdighet. Melodien känner man

nog igen, den är en allbekant vaggvise-melodi. Men texten? Sedan man frigjort sig från den första känslan av överraskning inför densamma, måste man dock erkänna, att den i all sin underlighet innehåller ett visst mått av poetisk fantasi: där borta i skogen har utspelats en liten tragedi, och efter denna skumpar — vilket målande uttryck! — den levande gjorda sorgen omkring i skogsdunklet.

Denna visa jämte en del andra småvisor har jag upptecknat efter en änkefru

Tilda Nyberg i närheten av Hövens gästgivareregård i Resele. Den representerar en hel grupp av småvisor, som vi kunna kalla för *barnvisor*, d. v. s. antingen visor, som barn *själva* sjunga, eller sådana, som sjungas av äldre *för* barn, ofta i senare fallet såsom vaggvisor. En och samma visa torde ofta nog ha använts på båda handa sätten. Så torde t. ex. ha varit fallet med den nu anförda, och samma förhållande torde också ha ägt rum med följande, som jag ävenledes upptecknat efter fru Nyberg:

Långsam polskakatak.

Kråkedansen dansa vi, och jorden är fast under.

Ingen fågel flyger högre än kråkan, då hon sjunger.

Det torde nog vara ett ganska riktigt påstående det där, att ingen fågel flyger högre än kråkan — när hon *sjunger*. Ty är det någon som har hört en kråka sjunga? Fast hon tror nog själv att hon gör det!

Barnvisorna ha antagligen i Sverige förr varit mycket talrikare och förekommit redan i slutet av 1700-talet. Nuvarande rektorn vid högre allmänna läroverket i Visby Richard Steffen har i sin doktorsavhandling "Enstrofig nordisk folklyrik", Svenska Landsmål 63:e häftet 1898, gjort gällande, att, jämte de såsom direkt diktade barnvisor, en mängd dylika visor ursprungligen varit ringdansvisor eller andra visor, som sedan kommit att övergå till barnvisor. I så fall äro dessa

väl ännu äldre. Barnvisorna äro emellertid numera så sällsynta, att forskaren betraktar det som ett rart fynd när han träffar på någon. — Jag återkommer till flera barnvisexempel, sedan jag först gått in på ett par andra grupper småvisor, från vilka barnvisorna till stor del rekryterats.

Ännu mera sällsynt i våra dagar än den nyss avhandlade gruppen är en annan grupp, som föga behandlats av våra allt för få vetenskapligt lagda folkmusikforskare. Jag skulle vilja benämna denna grupp *marschvisor* eller *sångmarscher*. Jag har haft lyckan att komma över ett par dylika sångmarscher hos en mer än 70-årig, präktig hemmansägare Anders Andersson i Hols by i Nora socken i Än-

germanland, vilken för mig spelade åtskilliga gamla intresanta melodier på sin fiol, men tillika meddelade, att det förr

också funnits ord till somliga av dessa låtar, vilka han också kom ihåg. Den ena av hans sångmarscher lydde:

Marsch.

Rätt nu är det på tiden att vi få hä (ha) ut få. Kom Stjärna
min, kom Kula min, kom oxen också mä'.

Den andra hade följande lydelse:

Marsch.

Å hör du sköna flicka, du har en fager färg, och ett oroligt
sinne du har. Ja, sinnet vill jag likna vid ett blåsande väder, som
driver all världen omkring.

Den första av dessa visor återger, som man hör, mycket väl den ljusa, glada försommarstämningen, då solen börjar skina riktigt varm och man kan börja tänka på att föra ut boskapen i skogen. Den andra visans text i jämförelse med den förstas visor, huru vitt skilda ämnen som dylika visor kunna behandla.

Nu finnes det, åtminstone så vitt jag kan se, i här anförda visor ingenting som motsäger den förmodan, att text och melodi här uppkommit samtidigt; men det kan också tänkas att texterna anpassats till förut befintliga melodier, såsom förut visats vara fallet med exempelvis barnvisan Loppnan bet sin man ihjäl. Dock förminskas antagligheten av det senare

fallet därav, att så vitt jag vet dessa marschmelodier icke varit förut kända, utan först blivit det i samband med här anförda texter. Vidare är det antagligt, att då sänger nästan alltid funnits tidigare på en trakt än musikinstrument, och då fiolens popularitet på den svenska landsbygden tog fart först med mitten av 1700-talet och det sedan alltid dröjde en god tid innan den hann från Sveriges dåvarande centrum, Mälartrakterna, upp i alla möjliga vrår av det vida Norrland — det är antagligt, säger jag, att fiolen uppe i Norrland nästan över allt fann före sig visor, vilkas melodier den kunde taga upp, om han hade någon användning för dem — och det hade han beträffande

dem som nu äro i fråga, nämligen vid *bröllop*, såsom strax skall visas. I senast utkomna häften 1—4 för 1921 av Fataburen förekommer bl. a. en uppsats om Några svenska lut- och fiolmakare under 1700-talet. Man får i denna uppsats veta, att med undantag för orgelbyggare så gott som ingenting är känt om svenska instrumentmakare före 1700-talet; och under detta nämnas lut- och fiolmakare endast från städerna Stockholm, Ängelholm, Göteborg och Strängnäs, alltså ingen från något norrländskt samhälle. Detta stärker ytterligare antagandet att fiolen, kanske med enstaka undantag, nått upp till Norrland först i sen tid, då den funnit före sig en massa vismelodier.

Av dessa har den såsom förut sagts upptagit vad som passerat den, så också de här anförda sångmarschmelodierna, och sedan den sålunda därav bildat självständiga fristående marschmelodier, ha texterna allt mer råkat i glömska. Här förtjänar att erinras om gamla Anderssons i Hol uttalande, att det *förr* också funnits *ord* till hans marscher. Den första av hans sångmarscher — Rättnu är det på tiden att vi få hä ut få — kan mycket väl tänkas ha övergått till barnvisa, sedan den genom fiolen upphört att vara sångmarsch, men däremot knappast den andra — Å hör du sköna flicka, du har en fager färg — då dess textinnehåll icke är ägnat att intressera barn.

Såsom självständiga fiolmarscher ha Anderssons f. d. sångmarscher såsom nyss sagts kommit till användning vid *bröllop*.

Inom de mest skilda trakter av vårt land synas vid *bröllop* inom lantmannakratsar ha förekommit mycket musik,

dels dansmusik under festligheterna i *bröllopgården*, dels högtidsmarscher. De senare tyckas mest ha förekommit söderut, synnerligen i det gamla kulturlandskapet Uppland. Där gingo spelmän i spetsen för brudtåget, när det begav sig till kyrkan för vigselns fullgörande, och ävenså efter vigseln vid hemfärden till *bröllopgården*. Där spelades en marsch vid stekens inbärande till *bröllopsmiddagsbordet*, s. k. steklåt, och likaledes en marsch under den senare företagna insamlingen av skänker till brudparet, s. k. skänklåt. I Ångermanland har man aldrig hört talas om någon steklåt, och föga tyckes ha förekommit av skänklåtar, på sin höjd en liten kort av spelmannen för tillfället hopgjord melodistump vid varje givares framträdande till bordet där brudgåvorna insamlades — en liten "tulle-rutt", såsom en spelman uttryckte sig för mig. Brudmarscherna till eller från kyrkan tyckas inte heller ha förekommit mera allmänt i Ångermanland. I Nora socken t. ex. ha de enligt spelmansutsago inte förekommit alls. Däremot har en annan användning för marscher varit allmän i Ångermanland vid *brölloppshögtidligheter*. Vid *brölloppstågets* hemkomst från kyrkvigseln skulle ett par spelmän stå vid trappan (förstugubron) till *bröllopgården* och spela en marsch till dess alla *bröllopsdeltagarna* hunnit in. Detta kallades att "spela in" *bröllopsfolket*, och den använda marschen kallades "välkommenlåt". När så *bröllopsfirandet* efter tre dygn eller flera var slut, skulle spelmännen likaledes stå vid trappan och spela en marsch när *bröllopgästerna* lämnade *bröllopgården*. Denna marsch kallades "farväl-låt".

Det är just såsom dylika välkommen- och farvällåtar som Anderssons i Hol f. d. sångmarscher kommit till användning.

Vi övergå nu till en tredje grupp småvisor, vida talrikare än de båda föregående och även den gruppen rekryterande barnvisorna, nämligen *dansvisor*.

Låt oss då börja med att något studera de många svenska texter som diktats till en fransk melodi, vilken kommit över till Sverige och blivit populär här.

I Frankrike dansades redan på 1600-talet en omtyckt dans som hette Folie d'Espagne. Den fick i mitten på 1600-talet sin givna melodi och gick med den ända från Italien upp till Danmark, Sverige och Finland. Dansen tyckes ha varit rätt livlig att döma av franska uttalanden, och en svensk läkare yttrade om den 1711, att denna dans liksom den engelska giguen hade "starka rörelser" och passade därför inte för sjuka att dansa. Den gestaltning, som melodien fick i Sverige, avviker föga från den ursprungliga franska, endast senare hälften av den svenska melodien företer någon skiljaktighet; den är också någon gång utesluten, då det på svensk botten till melodien bara diktats *en* strof såsom dansvisa. Men melodien har också varit synnerligen omtyckt av konstdiktare, och dessa ha ofta skrivit sånger på många strofer till densamma. Här skall då först erinras om den mest omtalade av dylika sånger, den s. k. *Sinclairsvisan*.

Det var under Frihetstidens strid mellan partierna Hattar och Mössor. Det rådde en chauvinistisk stämning för revanschekrig mot Ryssland för att återvinna de stora förlusterna efter Karl den

XII:s olyckliga krig österut, och genom att begagna sig av och underblåsa denna stämning lyckades Hattarna rycka åt sig makten. År 1738 utsändes majoren Malcom Sinclair till Turkiet för att förvissa sig om detta rikets deltagande i ett krig mot Ryssland. Efter lyckligt avslutat värv återvände han så hemåt genom Ryssland, men blev där mördad på hemvägen. Upphetsningen mot zarriket ökades nu än mera och braktes till sin höjdpunkt då en den tidens poet, A. Odel, till den svenska Folie d'Espagnemelodien skrev en lång sång i tidens antikhärmande stil, vilken gärna rörde sig om herdar eller herdinnor, som vaktade lamm; herden blåste flöjt och hade ofta namnet Celadon efter hjälten i en populär fransk roman, varvid dock märktes att i Sverige namnet ofta uttalades med vanligt svenskt uttal av sista stavelsen i st. f. med franskt nasalljud. Den tidens poetiska litteratur rörde sig f. ö. gärna med vanliga antika föreställningssätt, såsom de elyseiska fälten som de saligas boningar. Sången framställer nu, hurusom en herde av en främmande gubbe ledes in i ett stort berg, däri han får uppleva huru Sinclair på de elyseiska fälten mottages i Karlarnas kungliga krets, där man blir ytterligare eggad till anfall mot Ryssland. Sinclairsvisan blev genast högst populär och kriget mot Ryssland beslöts. Det slutade snart olyckligt.

Genom att åhöra ett par strofer ur Sinclairsvisan får man klar för sig inte bara 1700-talets diktkaraktär utan också hela Folie d'Espagne-melodin på svensk botten, till vilken — hel eller endast halv, och då första hälften — diktats en mängd texter av skilda slag:

Långsam polsktakt.

Sist när på ljuvlig blomsterplan jag mina lamm ut = förde och
 satte mig som jag var van, där bäst jag lärkan hörde, då kom till mig en
 gammal man bepydd med silverhären, han såg mig ganska
 gunstigt an och hälsade go'mären.

"Hör, sade han, kom Celadon,
 följ mig ett litet stycke,
 lägg från dig dina lapprisdon,
 du skall få höra mycke'."
 Jag steg straxt upp, la' flöjten bort,
 tog gubben uti handen,
 och kommo vi så inom kort
 till obekanta landen.

att han till sina dikter gärna använde
 kända melodier från olika håll. Han
 har också begagnat den svenska Folie
 d'Espagnemelodin, utan att förändra den,
 såsom han ibland brukade göra med an-
 dra melodier. Dikten återfinnes under
 n:r 5 bland Fredmans sånger och börjar:

Se svarta böljans vita drägg.
 Ack, se hur Karon stretar!
 Han vrider vattnet ur sitt skägg
 och med sin båt arbetar.

Där blev Celadon av gubben ledd till
 "ett fasligt berg", som det heter i sången,
 i vilket han leddes in och fördes fram
 till de elyseiska fälten, där han som sagt
 fick övervara Sinclairs mottagande inför
 Karlarna.

Vida mera än för konstdiktningen har
 dock melodin utnyttjats för folkdiktning,
 med eller utan upptakt, hela melodin eller
 endast första hälften. Här må då först
 anföras en ganska allmänt känd folktext
 till *hela* melodin:

Katten och killingen de slogos båda om vällingen, katten slog killingen, så
 att han föll i vällingen, »Aj, aj, sade killingen, jag brände mig av
 vällingen.» »Jam, jam, sade katten, du kunde unnat mig få hatt'en.»

Och så en enstrofig dikt till *första hälften* av melodin:

Jag fattige lappman, som bor uti Lappland, mellan berg och
stenar föder jag mina renar.

Båda dessa visor ha senare varit mycket omtyckta barnvisor, men äro från början dansvisor.

Dansen är urgammal hos som det tyckes de flesta folk, fastän dansandet varit något inskränkt i tre mera allmänt bemärkta fall: Hos de gamla hebreerna ansågs det högst opassande åtminstone för konungen att dansa; vi minnas ju t. ex. hurusom en av kung Davids favorithustrur blev ursinnig på honom när han en gång offentligt kränkte sin värdighet genom att deltaga i folkets dans framför arken; hos de gamla romarna dansade inte männen gärna själva, om det också inte ansågs direkt stötande att de gjorde det, utan de läto i stället lejda danserskor uppträda inför sig; och turkarna, liksom också andra stammar av muhammedansk trosbekännelse, läto sina odalisker dansa inför männen. Men eljes var nog i regeln dansen ganska allmän. Hos de gamla egypterna förekommo, såsom framgår av urgamla egyptiska tempelmålningar, danser redan bortåt 5,000 år före Kristi födelse, och samtidigt äro avbildade olika slags instrument såsom små tresträngade harpor, flöjter och lyror. Hos mindre högtstående folk åter tillskapades inga för dansmusik lämpliga instrument förrän sent, utan man fick nöja sig med att

sjunga till danserna, och på det sättet utbildades dansvisorna.

I Skandinavien känner man — förutom fynd av lurar från bronsåldern — nästan ingenting om musikinstrument före 1100-talet. Till en början voro instrumenten mest orgel för kyrkomusiken och för den världsliga musiken luta såsom *ackompanjemangs*-instrument för sång. Först med 1500-talet få vi flöjter av olika storlekar och tonomfång samt en del andra instrument, vilka dock i allmänhet voro för tungrodda att taga upp några livligare dansmelodier. Men så kommer på 1600-talet nyckelharpan, som dock under 1700-talet begränsades till Uppland, och den utmärkt rörliga violinen samt något senare klarinetten (omkring 1800). Det torde dock, såsom här förut framhållits, alltid ha dröjt någon tid, innan dessa instrument trängt upp till Norrland, och än ytterligare någon innan de spritt sig från norrländska kulturcentra ut till avlägsnare landsbygd.

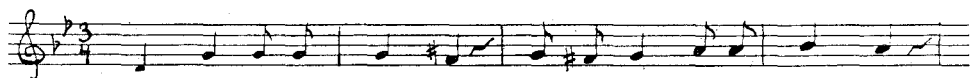
Tidigast torde dansvisor ha förekommit vid våra ringdanser och då först såsom enstrofiga. Sedan har det radats upp strof vid strof, ibland sådana som inte ens till innehållet ha något med varandra att göra, t. ex. följande tre strofer ur en visa på sju, till melodin *Katten och Killingen*:

Brömsen han brummade,
ekorren han trummade,
fyra möss de gå i dans
så hela jorden dundrar.

Fyra trappor gick jag,
fyra slängar fick jag,
had' jag flera trappor gått,
så had' jag flera slängar fått.

Ett två tre fyra,
våra gossar ä' så dyra;
för ett halvöre få vi två
och för ett runstyeke fyra.

Dessa tre strofer, som tydligen inte ha det minsta att göra med varandra, finnas isolerade i flera uppteckningar, varav synes vara klart att de ursprungligen uppträtt såsom enstrofiga dikter till dansmelodier. Inte heller finnes det något samband mellan de två stroforna i följande text till en dansvisa, som jag upptecknat efter den ovannämnda fru Nyberg i Resele till melodin katten och killingen i ett par smärre förändringar:

1. Brum sona å Brumma, kissekatt slå på trumma,

fyra möss de gå i dans, så hela jorden den gunga.

2. Matt Mattsson å Malin, gamla gubben å Karin,

Bengt Bengtsson å Brita — två krokiga spika.

De först förekommande orden här förefalla obegripliga. De vinna emellertid förklaring såsom förvanskning av en annan text, som man hört utan att klart uppfatta den. Det gäller en strof ur en ironisk skildring av en svensk herde, vilken skildring benämnes Tullerikopp i dess nymodigaste klädning, Stockholm, 1773, och som bl. a. innehåller några dansstrofer. Den här åsyftade lyder:

Brömsarna brumma,
och katten slår uppå trumma,
fyra mössor gå i dants,
och hela jorden hon dundrar.

Denna dansvisestrof måtte ha varit mycket populär, ty Steffen meddelar i sitt ovan omnämnda arbete, att den även återfunnits på Gottland. Jag erinrar också om den här nyss citerade första strofen "Brömsen han brummade, ekorren han trummade". Den andra strofen här i Resele är så vitt jag vet icke känd från något annat håll, ehuru väl närbesläktade strofer finnas, varför den kanske rent av är Reseleoriginal.

Det sades att dansvisorna tidigast torde ha använts vid *ringdanser*. Vid dessa bildade de dansande en stor ring, inom

vilken gick en gosse eller en flicka. Det sjöngs antingen en längre sång med ett visst innehållssamband mellan stroforna, eller också radades upp tvåstrofiga och enstrofiga visor efter varandra utan annat sammanhang än möjligen i den tvåstrofiga texten. Den som går inuti ribben bjuder nu upp någon person av motsatt kön bland de i den gående eller kringdansande ringen befintliga flickorna eller gossarna och dansar om med denna. Sedan går den som bjudit upp ut och tar plats i ringen, medan den uppjudna stannar kvar inne i denna och övertar rollen som uppjudare. — Från ringdanser böra skiljas *danslekar* (även kallade sånglekar), som äro av dramatisk natur, i det att texterna till dem ange vissa *handlingar*, som de lekande ha att utföra, t. ex.:

Å viljen I veta å viljen I förstå
hur bönderna bruka så havre?
Å far min han sådde, han sådde *sisåhär*
å sen så *vilade han arma'*.

Han *stampa' med sin fot*, han *klappa' med sin hand*,
så gladelig, så gladelig han *vände sig om uti ringen*.

Här föreskrivas ju ideligen olika rörelser, som de lekande ha att verkställa, medan i den vanliga dansvisan texten endast är underlag för en melodi, i takt med vilken man endast har att utföra ständigt samma rörelseperioder allenast med fötterna.

Förutom till ringdanserna ha våra dansvisor använts till senare populära danser och särskilt då till polska. Åhörarna av detta föredrag ha kanske lagt märke till, hurusom alla här anförda dansvisor passat för vare sig "gam'polska" eller hambopolska. Till polskmelodier ha också gjorts ihop texter in i senaste tid. Vi ha en danslek med orden:

Anders Petter han har lävt oss oss
att han skulle piska opp oss
Men han gjordet inte
för han tordes inte
han va' rädd att få igen, san.

Nu har fru Nyberg berättat för mig, att vid en bjudning i Resele, där hon själv var med, hade man velat få sig en liten sväng på slutet. Men ingen spelman fanns i laget. Då tog en av de närvarande männen och stämde upp följande visa:

När jag kommer hem till gumman min
sitter hon å lappar koftan sin å alltid ä'
hon så sur å tvär å alltid ä' hon så
sur å tvär, för trallalallalalla lalla:

Melodin var här precis densamma som till dansleken och den äldre texten till gam'polskan som den nu sjungna; men Reselesångaren kände förmod-

ligen endast melodien, inte orden till leken.

Till sist också ett par dansvisor från Nora, upptecknade efter Andersson i Hol:

Polska.

»Hör du sparve lilla, mår du mycket illa när som vintern är så sträng å kall?» »Ja, i kalla nätter fryser jag om fötter, när som vintern är så sträng å kall.»

De understrukna orden kunna sjungas två gånger, men då tages icke repris.

Denna visa torde mycket väl lämpa sig att övergå till barnvisa, sedan fiolen nu tagit hand om melodien såsom dansmusik.

Den andra av Anderssons dansvisor är en liten pärla av frisk humor och präktig

samstämmighet mellan ord och melodi. Den intager också en viss särställning därutinnan, att den trevliga texten hållit sig kvar till melodin även sedan fiolen upptagit denna, så att spelmännen ända frampå början av 1900-talet brukat sjunga orden på samma gång som de spelat melodin. Visan lyder:

Polska.

När som gubbar å käringar tycker om varandra, när som gubbar å käringar tycker om varandra — sy ihop dom, sy ihop dom, trallalla lalla lalla lalla lej.

När de blivit gamla å ledsna med varandra, sprätt opp dom, sprätt opp dom, när de blivit gamla och ledsna med varandra — trallalla lalla lalla lalla lej.

Ja, så diktar vårt svenska folk i ord och toner, när det går att lämna bidrag av enklare och lättare art såsom en omväxling till den djupare och mera stor-slagna stämning, som klingar oss till mötes ur ett sådant verk som Svenska Folkvisor, utgivna av E. G. Geijer och A. A. Afzelius.

Ett studium av dessa småvisor, på vilka här lämnats prov, har också sitt stora intresse. Det liksom ställer oss i en intimare beröring med vårt folk och leder oss närmare ett uppskattande av dess *humoristiska* läggning än de stora, ofta allvarstunga balladerna kunna göra. Och det ökar vår tro på det svenska folkets sunda livskraft.

KARDSKÄPPA FRÅN RÄTTVIK

AV

GUSTAF ANKARCRONA.

Söndagen den 1 maj 1921 var jag uppe i Vikarbyn i Rättvik och höll ett föredrag om hembygdsvård. Bland åhörarna igenkände jag en man, som jag visste numera var besuten hemmansägare där i byn, fast min bekantskap med honom daterade sig bortåt tjugu år i tiden, de allra första åren av min dalavistelse, då han, västgöte till hemort, som gårdfarihandlare och "uppköpare av gamla saker" med ett par andra yrkesbröder genomför Siljansbygdens byar och gårdar. Då jag nu vid mina pågående forskningar efter de gamla Dalmålarnas arbeten hade hört att han, Anders Engström i Mårs Jerkers gården, hade bevarat några dylika, följdes vi efter föredraget åt för att se på dem. Under det vi så höllo på härmed, sade Engström, halft i förbigående, att han hade en gammal underlig träsak, "korg eller lår, med någon sorts djurutskärningar, väl från 1600-talet", som stod inne i en skrubbd bredvid.

På hjälpspann som jag var redan efter dessa ord, torde min glädjefyllda häpnad icke behöva förklaras, då vi ur skrubbens mörker drogo fram underverket, fig. 1—4,

för tillfället fyllt med stora nystan av mors tillklippta mattrasor. — — — *Var* har du fått den här ifrån?, var min första möjligast behärskade fråga. Jo, jag köpte den en gång för en 15—16 år se'n med en del annat gammalt i en gård, jag minns nu inte vilken, borti Västbjörka by här i Rättvik. — Men att du kommit att ha den kvar, fortsatte jag, du som gjort affärer med slikt i så många år? Ja, nog har jag varit bjuden "stora pengar" för den ibland — men den har kommit att bli kvar, och nu säljer jag ingenting mer se'n länge. — — —

Vad var nu att göra? Jag kände att det var ett ögonblick som icke fick försittas. Dyrgripens detaljer och verkliga rikedom anade jag ännu blott, men att jag genom snabb handling måste söka rädda den åt hembygden, forskningen och framtiden, det fattade jag. Vad har du varit bjuden för pjäsen då? sade jag. Ja, en 25—30 kronor t. o. m. — — — Och säljer den gör du inte? Nej. Då vet jag hur vi ska' göra, sade jag. Du har under gångna år handlat med så mycket gammalt härifrån bygderna, du har från

FIG. 1. KARDSKÄPPA, RÄTTVIK.

vandrande västgöte blivit välbeställd måg i en storgård här i gamla Rättvik. Som gottgörelse för mycket av synderna från "uppköpareåren", och som tack för att du fått det så bra här i livet, lovar du mig — nu — öga mot öga och med handslag, att du som en ståtlig gåva överlämnar pjäsen till Rättviks Hembygdsförenings samlingar? — — Ett ögonblicks stämning av överrumpling, tvekan och några ömsesidiga skämtord — och så blev, efter förnyad uppmaning och vädjan från min sida, överenskommelsen hederligt med handslag bekräftad.

Det hela hade tagit en tid av ett fåtal minuter, och jag skulle vidare till ett

andra föredrag i en annan by. Men jag hoppas att Engström skall ha anledning att för framtiden känna lika stor tillfredsställelse över sin vackra handling som den glädje jag i det ögonblicket kände över vad jag funnit och kunnat uträtta. Efter vår överenskommelse "behövde det inte brådska" med nerforslingen av pjäsen till Hembygdsföreningens lokal nere i "samhället". Vårbruket stod ju för dörren för Engström. Men fast vår uppgörelse för visso var fullt pålitlig, och jag ibland sände och fick en hälsning från gården däruppe i Vikarbyn, där dyrgripen ännu låg förborgad, var jag dock fylld av oro under de 5—6 veckor som

FIG. 2. KARDSKÄPPA, RÄTTVIK.

följde, innan bud äntligen nådde mig att ”nu har Engström varit här med den där skänkta träsåken”.

Att denna var det märkligaste föremål jag personligen under dessa mina tjuguar i Dalarna stött på, den känslan släppte mig inte. Fotografering, undersökning och uppmätning blev nu omedelbart den första åtgärden. Och så var frågan: hörde väl undret ornamentalt och som arbete hemma i landskapet och bygden — och vad hade det från början tjänat för ändamål? De gallerlikt framträdande, genombrutna partierna riktade på

avstånd först min tanke på släktskapen härutinnan med det nedre genombrutna partiet av den praktfulla Kungsåraryrk-bänkens baksida, fig. 5, och på en av de ståtliga kronstängerna från Mora i Nordiska Museets samlingar, fig. 6.

Men avbildningar härav, som jag omedelbart skaffade mig, tydde också på stora olikheter. Oavsett den närmare tidsbestämningen och kulturhistoriskt fackspeciella detaljer, över vilka bägge områden jag ingenstädes här skall försöka mig på att avge något eget utlåtande, syntes mig särskilt Kungsårabän-

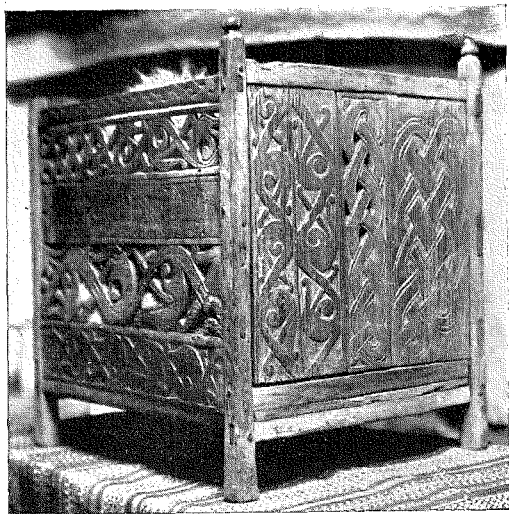

FIG. 3. KARDSKÄPPA, RÄTTVIK.

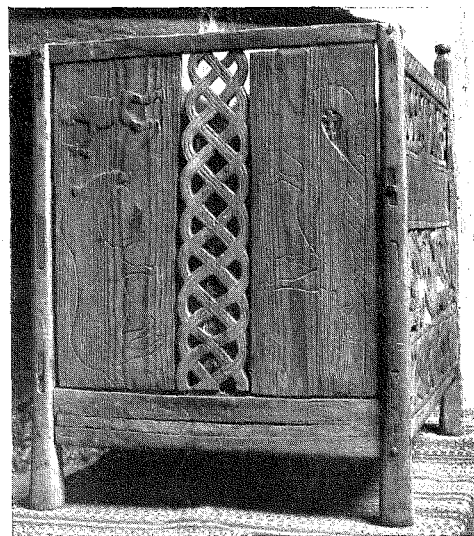

FIG. 4. KARDSKÄPPA, RÄTTVIK.

ken lika tydligt vittna om en hantverksmässigt högt yrkesupptriven hand och en konstförfaren kompositionsformåga, som detta mitt fynd i allt tycktes mig vara en *hemslöjdssak*, ett, om ock konstrikt, alster av en man i bygden, i tidig medeltid dennes fästegåva eller dylikt. Materialets behandling, skäppans hopsättning, de här och där framträdande "tekniska" ofullkomligheterna — och främst flera icke helt färdiga detaljer, bl. a. å fig. 3 och 4, och delvis endast med knivspetsen började uppritningar, tyckte jag talade här för. Jag tänkte mig saken så: det är ett föremål som en gång i tiden varit ämnat för en viss dag, något personligt, bestämt tillfälle, och som, om det än icke hunnit fullt avslutas, i alla fall fått fylla sitt ändamål — och sedan århundradena igenom kommit att få behålla "det icke fullt avslutades" personliga prägel. — Och med huru många föremål av allmogens konstrika handaslöjd är icke just detta fallet!

Snart nog fann jag dock nära grannar, och, som mig tycktes, tydliga släktingar till Vikarbyfyndet, tekniskt, ornamentalt och lokalt, i de bekanta dörrpartierna på de två härbresframsidorna från Ovan-Siljan, på Fåsåshärbret från Mora på Zorngården, fig. 7, och på Kyrkhärbret i Älvdalen, fig. 8. Som helhetsintryck, "komposition", i vågrörelsen i dess linjer, och ställvis i rena detaljer, syntes mig här finnas frändskap och anknytningar, som icke torde kunna jävas. Jag syftar då härmed på de båda härbresdörrpartiernas ornerade överknäppstockar.

Ornamentalt vågade jag nu alltså hålla före att pjäsen var en inföding från Dalarnas tidigare medeltid. Att dess ovan nämnda grannar och nära släktingar, härbrena från Mora och Älvdalen, timrats, formats och sirats inom dessas sockengränser tarvar inga vidare bevis. Att mitt fynd som slöjdprodukt och till sitt

FIG. 5. BÄNK FRÅN KUNGSÅRA KYRKA, VÄSTMÖL. STATENS HIST. M.

FIG. 6. KRONSTÅNG, MORA SN, DAL. NORD. MUS.

ändamål hade sin hemort i bygden ansåg jag mig nu icke heller längre behöva betvivla. Men — *vilket* var nu detta ändamål? Traditionen är seg härutinnan; och det förhållandet att det vid anträffandet tjänade till förvaring av de visserligen enkla kvinnliga slöjdföremål, som tillklippta matt-trasor utgöra, förde

slags "barnkasse") att göra, syntes mig icke heller helt utesluten, trots dess härför något otjänliga proportioner, längd 50, bredd och djup vardera 40 cm. En gammal Rättvikskvinna, med vilken jag rådgjorde, höll särskilt hårt härpå, närmare bestämt "att sätta barnet i, innan det ännu var så stort att det självt kunde

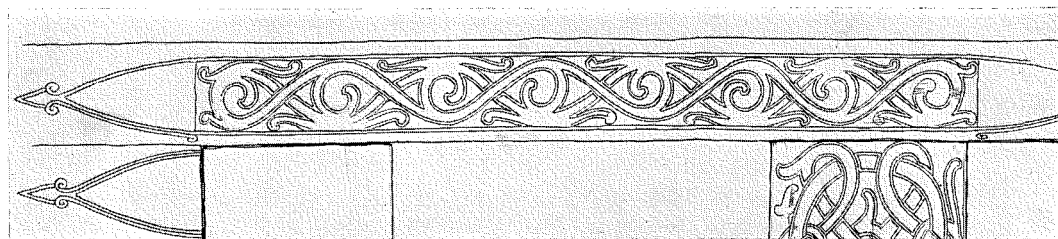

FIG. 7. ORNAMENT FRÅN FÅSÅSHÄRBRET, MORA, DAL,

naturligt min tanke till något som hade med kvinnlig hemslöjd överhuvud att skaffa. Visserligen erkändes i gården att pjäsen i sin förnedring bland annat i flera år stått vid spisen i sovkmammaren som upplagsplats för "pärtstickor". Men möjligheten att den från sin tidiga tillkomst haft något med barnet (någon

resa sig upp, medan modern måste lämna det för annat arbete."

— — — Men så blev ordet "*ullkorg*" direkt nämnt! — — — och då syntes mig utgångsändan klar för härvans utredning.

Så långt var jag kommen, då jag i början av juli med fotografierna på fickan

FIG. 8. ORNAMENT FRÅN TIONDEHÄRBRET VID ÄLVDALENS KYRKA, DAL.

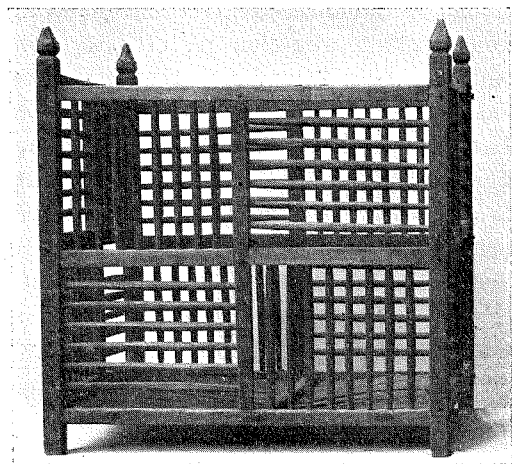

FIG. 9. "SAIGKORG", GOTL. H. 46 CM. NORD. MUS.

FIG. 10. KARDSKÄPPA, RÄTTVIK.

uppsökte museernas i Stockholm vittnesbörd i saken, och härvid från deras tjänstgörandes sida möttes av tillmötesgående och livligt intresse för fyndet. I Gottlandsavdelningen på Nordiska Museet fann jag så dess äkta make, "ullkorgen" från Stenkyrka s:n, Gotthland, fig. 9, och i dess beteckning som "saigkorg", "korg i vilken den kardade ullen lägges", icke blott bekräftelsen på "ullkorgen" utan ett klart och bestämt förtydligande av den särskilda och långt förnämre uppgiften som ligger i att vara plats för den finaste, den, efter sin omsorgsfulla och omständliga behandling för spinningen, till luftiga, lätta och smidiga "ullrullar" färdigkardade ullen. Konstruktion, mått och proportioner, *allt* visade här på en otvetydig uppgifternas frändskap, fig. 10, fast väl en rad av århundraden till tiden skilde de båda "korgarna" åt. Föremål i samlingarna från Telemarken i Norge, särskilt fig. 11, och från Island, fig. 12, hade för avsett ändamål eller i konstruktion och "byggnad" märkliga

upplysningar och likheter att bjuda. I Statens Historiska Museum påpekades välvilligt jämförelsepunkter i ornamentalt hänseende med tidiga medeltidsminnen från andra svenska landskap; och Riksantikvarien Dr. Bernhard Salin framhöll särskilt denna fyndets ornamentalt sett rent svenska karaktär och ville ange dess ålder till övergången mellan 1000- och 1100-talet.

Sedan så "ullkorgsuppgiften" kunde anses fastslagen, fann detta också allmänt instämmande hemma i Dalarna av alla tillfrågade; och *lokala särbenämningar* på området ha sedan dykt upp såväl inom dess skilda socknar som från olika svenska landskap och från Norden för övrigt. Men utrymmets begränsning kräver tyvärr att jag nu fattar mig kort.

I Rättvik är det en Kar'lskäppa, ("skäppa for karlom"), och fylld med kardlor visade sig skäppan absolut härför avpassad. I Leksand blir det en kar'lkassa eller en kar'lkass, bestämd form kass'n. I Älvdalen: kalkårg (hårt g),

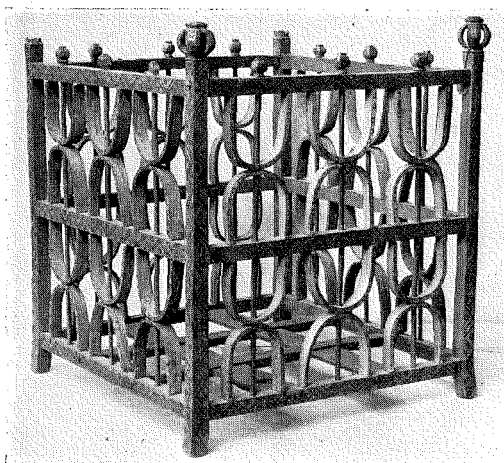

FIG. 11. "ULLDEKURV" (ULLKORG), FR. TELEMARKEN, NORGE. NORD. MUS.

"kårg ad kalom". Kardla här kala, plur. kaler. I Älvdalen ha vi även "Ull-kårrg", stor spjålkorg för ull (dessa korgar brukade förvaras uppe i tarren).¹ (Levander).

Från södra Skåne har det för mig uppgivits att en färdigkardad "ullrulle" där heter en töje, bestämd form töjen, plur. m. töjar. — Språkmännen framhålla här släktskapen med motsvarande benämningen saig på Gottland. — Genom doc. Herman Geijers förmedling har jag fått en rad hithörande upplysningar från Landsmålsarkivet i Uppsala. Bl. a.: vi ha "ullkassa", stor kasse av nät, vari ullen lägges, Uppland, Ljusterön. Ullkorg, "korg att lägga ullkardor i" (ganska stor), Uppland, Vassunda. Ullkarda heter i Uppland också ticka, "ullticka".

¹ Som ett tecken på hur en sådan tradition ännu kan ligga våra dagars sena ättlingar av det gamla folket i blodet, får jag kanske nämna, att när jag hade bett kullorna på Rättviks Hembygdsförening att väl gömma och förvara dyrgripen, och jag efter ett par veckor kom dit igen, så, var fann jag den då? Jo, upplagd just i "tarren" över sängen i ett av rummen i hemslöjdsstugan.

Tydén i landsmålsarkivet meddelar att den kardade ullrullen på ett stort område av Östergötland och Småland heter "kämla" sg. f. och plur. "kämlor". (Jfr. Island "kemba" v. "karda", och norskans kam, kamb — kamma, kamba). Enligt Ivar Aasen har norskan Karda f. Karde och Uldkam = kamb. Karda lyder där dels kara, dels kala, kale², "bruges mest i flertal". Norskt även "Darle" m. Rul af Uld — "færdigkardet til at spindes", också Dralle, Dirle, Durle. Ullkorg blir på norska: Uldkurv, Ulldekurv.

Slutligen ännu blott några ord om Kar'lskäppan från Rättvik. Dess material är björk och furu. Stolpar, ramstycken och främst "bitarna" med bandslingorna av björk. Konstruktionen framgår av bilderna: fyra stolpar, sammanhållna av fyra ramstycken upptill och nertill över ett helt bottenstycke av furu, samt med långsidorna liggande, itappade i stolparna, och gavlarna stående insparade i ramstyckena. Allt är underbart bevarat. Så gott som varenda tapp och "pligg" helt behållen — endast det ena paret stolpknappar äro (antagligen i sen tid) avsågade — kanske för att kunna skjuta skäppan in under någon bänk? Såsom särskilt lyckligt och märkligt vill jag framhålla, att detta fynd från dalmålarnas Rättvik fått undgå att bli "målrat" någon gång under de två sista århundradena. Få äro de husgerädsföremål härifrån som undgått detta öde. Men kanske har den uråldriga Kar'lskäppan — såsom för länge se'n ur sitt rätta bruk — icke ansetts värd denna "påkostning".

² Jfr. Rättvik, Leksand och Älvdalen.

Vad slutligen ornamentiken beträffar, så dristar jag mig, som nämnts, här icke ingå på något försök till utredning. Blott så mycket vill jag be få påpeka att, som det framgår även av här åtföljande bilder, icke tvänne "bitar" i hela skäppan äro varandra fullt lika. Det skulle då möjligen kunna tyckas vara andra "raden" nerifrån på långsidorna, fig. 1 och 2. Men den stora olikheten även dem emellan framträder främst däri att "raden", ifråga på sidan fig 1, i motsats till den på sidan, fig. 2, upptill är avslutad med en uppåt strålförmig bandrad och nertill med en tunn slät kant, som stöter mot denna sidas understa, med halvrunda urtagningar uppåt avslutade rad. Från dessa bägge raders möte, urskuret uppåt och neråt, sitter ett kors. Bl. a. dettas form och placering, oberoende av kompositionen för övrigt, talar för att det möjligen är en senare tillsats. Men på skäppans ena "gaveldjur", sidan fig. 4, finnes ett i djurets halsbåge klart inkomponerat liksidigt kors.

Så må nu de på området sakkunnigare föra klarläggandet av detta fynd, dess

ålder, dess ornamentik och dess betydelse vidare. Vad månne t. ex. gavelsidan, fig. 4, kunna ha att förtälja?

Snarligen hoppas jag därför att denna daladyrgräp för en tid framåt skall kunna deponeras i något av Centralmuseerna i huvudstaden, tills våra museiförhållanden hemma i Dalarna kunna skänka den en fullt tryggad framtida förvaringsplats i hembygden. För min egen del kan jag endast känna glädje och tacksamhet över att jag kom att bli ett redskap för uppdragandet och räddandet av denna skimrande hemslöjdsklenod, skapad för ett hemslöjdens härliga ändamål, åt den hembygd som kanske ännu gömmer grundstenarna till det hem, för vars flit och fägnad den en gång diktades, "byggdes" och snidades.

Att ett ingående studium av skäppan skall bevisa att hon icke är "sammanplockad av delar av andra föremål", såsom det från något håll har framkastats som icke uteslutet, utan att hon är ett helgjutet helt, med varje sin del organiskt fogad till den andra, från den första till den sista, det är min säkra förhoppning.

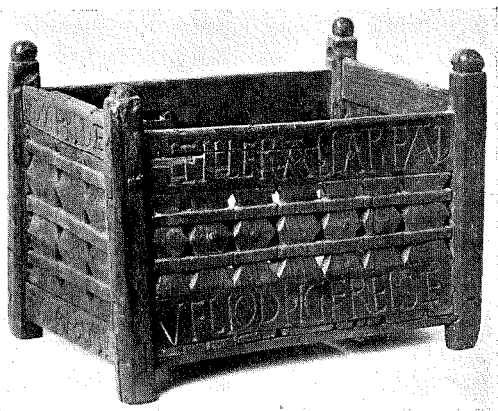

FIG. 12. "SKELOP", ISLAND. NORD. MUS.

SVENSK KORGLÖJD.

AV

NILS LITBERG

Korgslöjden — eller korgningen, som den även kallas — räknas, helt visst med rätta, till de tekniska konsternas primitivaste uppenbarelseformer. Trots detta, kanske också lika mycket på grund härav, har studiet av korgteknikerna i hög grad försummats. För Amerikas vidkommande finnes en mycket god översikt-litteratur¹, men för Gamla världen är detta icke fallet. Vi äga talrika enstaka meddelanden om Afrikas, Indonesiens och Stilla havs-arkipelagens korgning, men en sammanfattande översikt saknas. Och vad Asien angår hava sådana områden som Kina och Främre Asien i likhet med Europa mera räknats till de s. k. kulturländerna, där man i ringa utsträckning samlat sådana mer primitiva kulturföremål som korgarbetena. Det är för denskull för närvarande rätt svårt att lämna en mera fullständig jämförande

ram kring vårt eget lands hithörande produkter, en sak, som dock blir nödvändig, om man en gång vill vinna närmare klarhet över en hel del viktiga kulturproblem, som knytas vid korgslöjdens historia.

För vårt lands vidkommande är man för kännedomen om korgslöjden så gott som uteslutande hänvisad till de föremål, som insamlats till museerna; de notiser, som pläga åtfölja förvärven, äro för korgarbetena ytterst fattiga, för södra Sverige förekomma de nästan inte alls, och för Nordsverige träffa vi då och då om en korg den uppenbarligen i de flesta fallen felaktiga notisen, att korgen i fråga tillverkats av lappfolk. I den äldre litteraturen är korgslöjden knappast omtalad. Endast en gång har det lyckats mig påträffa en notis om gammal korgtillverkning. Det är i Ljungströms Åhs och Wedens härader², där han skriver "Korgarbetet är i Hedared så allmänt, att det samma där har fått sitt eget verbum, som säkerligen mer än där, icke förekommer

¹ Se särskilt: Mason, Basket-work of the North American aborigines, Report of the Smithsonian Inst. 1883—84 Part II. sid. 291 ff. — äv. i separat, Washington 1890.

Dens. Directions for collectors of american basketry, Part P of Bulletin of the United States National Museum No 39. Washington 1902.

² Stockh. 1865, sid. 36.

i någon landsända: *korga*, som betyder göra korgar, samt sitt eget substantivum: *korgande*. Med kännedom om Hedaredsboernas "korgande" samt deras fallenhet för och bekantskap med detsamma erbjöd sig Länets Hushållningssällskap år 1856 att föranstalta kostnadsfri undervisning uti detta yrke åt en eller annan yngling från Hedared, men beklagligtvis kunde ingen förmås att antaga det välvilliga tillbudet; man fruktade att resa "så långt bort från hemmet" — som åt Småland."

Orsaken till den ringa uppmärksamhet, våra topografer och ekonomer ägnat korgslöjden, är utan tvivel att söka i korgmakarnes sociala ställning. De textila produkterna tillverkades i stor utsträckning för det egna hemmets behov och av dess kvinnor och blevo en den välbesuttna bondebefolkningens adelsmärke. Träslöjd, smide, korgar o. s. v. tillverkades mest för avsalu, men av dessa gav korgarbetet helt visst den minsta valutan, och därtill kom, att det ofta var en utkomstmöjlighet för blinda och vanföra. Dess sociala roll blev därför i många fall den att vara en räddning från fattighuset, denna såväl för samhället som den enskilde så föraktliga och skydda inrättning. Det är väl också detta som är den egentliga anledningen till att Hushållningssällskapen togo korgslöjdens uppmuntrande om hand. Jag anförde nyss ett exempel därpå från Älvsborgs län. Här må anföras ännu ett ifrån Kalmar län. I en nyligen utgiven skrift, *Slöjden i Södra Kalmar län 1811—1920*, berättar fru Oda Berg i samband med redogörelsen för Hushållningssällskapets strävanden för jordbrukets, industriens och slöjdens höjande

inom länet:³ "Schäferidirektören Hoffman-Bang hade från Danmark hemfört en del vackra korgmodeller, och redan 1863 hade en torpare i Arbytrakten, Andreas Pettersson, börjat tillverka de sedan så ryktbara "Arbykorgarna", vilka vid alla utställningar under de sista 50 åren tillvunnit sig uppmärksamhet. Då nu 1866 korgflätningen blev populär, erhöles anslag till en instruktör, som blev bosatt i Oskarshamnstrakten." Slutligen en notis från Gotland: Man fruktade att få en vanför dräng "på socknen"; då väcktes av en av bönderna, Jacob Österberg Hejdeby i Kräklingbo, förslaget att sända honom till länets slöjdskola för att lära korgmakeri. Drängen skaffade sig med sitt arbete så småningom en burgen ställning, och från denna början är numera, främst tack vare lektor M. Klintbergs intresse för saken, en rätt livlig korgindustri i uppväxt.

Upprätthållandet av korgslöjden under de sista mansåldrarna har till övervägande del varit ett intresse av ekonomisk och social art. Det ideela inslag, som annars karakteriserat de senaste årtiondenas hemslöjdssträvanden, har däremot endast i ringa utsträckning kommit korgslöjden till del. Målet har varit att plantera korgpil och skaffa praktiska korgmodeller, oavsett om dessa hade sin rot i bygdens traditioner eller ej. De s. k. Arbykorgarna äro, som vi sågo, närmast av dansk härkomst, och tillhöra den korggrupp, som vi nedan beteckna med namnet gallerflätningarna, fig. 12 ff. Överallt, där sådana träffas i vårt land, ha vi, efter allt att döma, att se exempel på hushållningssällskapens, och därmed besläktade,

³ Anf. arb. Kalmar 1921, sid. 7.

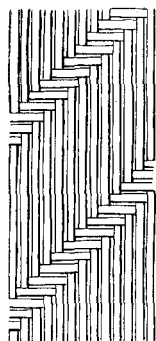

FIG. 1. KYPERTFLÄTAD STOLSITS. EGYPTEN, LOUVERN. EFTER TECKNING AV FÖRF.

bemödande under 1800-talet. Typens härkomst synes emellertid vara att förlägga mycket längre bort än till Danmark — den äger mycket närstående släktingar i den indiska arkipelagen. För sådana trakter, där ingen för orten kännetecknande korgslöjd i äldre tider funnits — såsom t. ex. på Gotland — må en dylik inympning av främmande traditioner vara fullt berättigad. Men för andra delar av landet, framför allt de nordligare, där en urgammal intressant och konstnärlig korgslöjd ännu intill det sista varit fullt levande, står ett dylikt förfaringssätt icke i överensstämmelse med den nutida hemslöjdsrörelsens respekt för ortstraditionerna och ortskaraktären.

Åt dessa företeelser har man inom den textila slöjden ägnat ingående studier, för korgslöjden har inget försök gjorts att få en översikt över de olika ortskaraktäristiska dragen. Endast inom ett landskap har man byggt den nyare korgslöjden på den gamlas grund. Det är i Västerbotten, där man, genom fru E. Andelius ivriga bemödanden, utforskat vilka tekniker och typer, som äro för trakten

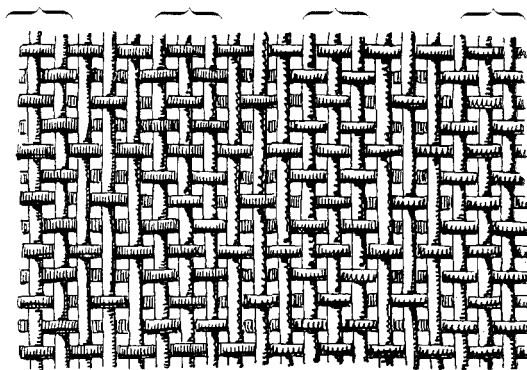

FIG. 2. TYGSTYCKE MED OMVÄXLANDE LÄRFTS- OCH KYPERTBOTTEN. ROBENHAUSEN, SCHWEIZ. STENÅLDERNS SLUT. SCHWEIZ. LANDESMUSEUM ZÜRICH. EFTER TECKNING AV FÖRF.

kännetecknande, och på denna kunskap grundat en synnerligen god nyproduktion.

Det är icke min avsikt att här lämna en översikt över den svenska korgslöjdens ortskaraktärer. Innan en sådan kan erhållas, måste först artbeståndet, de olika i landet förekommande grundtyperna, fastställas. Som alltid måste därvid det tekniska tillvägagångssättet bilda utgångspunkten; studiet av det sätt, på vilket föremålen tillverkats och hopsatts, visar alltid den säkraste vägen för de mänskliga arbetsprodukternas klassificering.

Tekniskt kunna två stora grupper av korgarbeten urskiljas: flätningar och bindningar. Skillnaden dem emellan skall av den följande framställningen klargöras.

DE FLÄTANDE KORGARNA.

Flätning och vävning äro i grunden detsamma. Båda bygga på principen varp och inslag. En primitiv form av flätning träffa vi i de s. k. risgårderna i

södra Skandinavien, av vilka vi vid Blekinggården på Skansen äga ett gott exempel. Gärdesgården består av ett antal på jämna mellanrum nedslagna störrar, mellan vilka enriskvistar äro flätade som inslaget i en väv; störrarna motsvara sålunda vävens varp. Som väggfyllning träffa vi i de skånska klinehusens s. k. sprödaväggar samma konstruktion. I varje väggfack äro insatta ett antal lodräta käppar, och mellan dem äro i ett flätverk inspända mjukare språtar — därav "sprödavägg", — och på den så erhållna fasta ytan är sedan leran, "kline", slagen. Det är samma konstruktion, vi träffa som väggfyllning i nordsvenska förningskorgar, fig. 3, till vilka vi äga släktingar i sydsvenska skedskäppor och i korgarbeten från Alperna, Karpaterna och Balkanländerna.⁴ I Frankrike träffa vi liknande väggfyllningar i skrin och smärre kistor från Auvergne.⁵ Enligt språkmännens mening är också *flätverk* den ursprungliga betydelsen av det tyska ordet för vägg, Wand.

I en strumpstoppning motsvarar det först upplagda garnfacket å ena sidan de käppar, på vilka flätfyllningen i väggen eller risgårdet upplägges, å andra sidan varpen i en flät- eller vävstol. Den primitiva vävstolen med lodrätt uppspända trådar, på vilka tyget sedan bygges, är sålunda blott en flättram, skillnaden mellan flätning och primitiv vävnad är endast en skillnad i materialets grövre eller finare beskaffenhet, ej i det tekniska förfarandet. Sedd ur denna synpunkt blir ännu den österländska kelimtekniken

eller den senantika ("koptiska") bildvävnaden snarare en flätning än en vävnad. Gränsen mellan flätning och vävnad markeras tekniskt sett genom uppfinningen av "skälet", varpstrådarnas uppdelning i två skilda fack, mellan vilkas korsningar inslaget skottas in.

Det enklaste flätmönstret är den vanliga tuskaftade lärftsbotten. Lika vanlig som denna är kypertbotten. Vi träffa den i Europa mera sällan, men i Afrika, Asien och Amerika är den allmänt spridd liksom även över stora områden av den polynesiska övärlden. Vanligast äro naturligtvis de enkla snedlinjerna, men även rutmönster förekomma i stor utsträckning, stundom, såsom på Sundaöarna, har denna flätteknik utvecklats en stor mönsterrikedom med meandrar, djurnaturaliseringar o. s. v. Flätmönstret framhäves ofta genom förekomsten av färgat inslag.

Redan på grund av sin stora spridning måste kypertflätningen vara av hög ålder. Den kan också tidigt fastställas inom den europeiska kulturkretsen. Å en av tvinade remmar flätad stolsits från det gamla Egypten, nu förvarad i Louvern, finna vi snedkypert med de sneda ränderna liggande på rätt långt avstånd från varandra, fig. 1; ännu i dag träffa vi i kypertmönster utförda spånflätade stolsitsar i västra Tyskland. I Europa torde det tidigaste exemplet på kypertflätning föreligga i ett tygstycke från pålbyggnaderna vid Robenhausen, vilka tillhöra stenåldern och sluta under övergången till bronsåldern. Tygstycket i fråga är uppdelat i stader av tre trådar, varannan stad i lärftsbotten och varannan i kypertbotten med ett slags gäsögonmönster, fig. 2; att här flätning föreligger framgår av

⁴ Lithberg, Till allmogekulturens geografi, Rig 1918, sid. 26.

⁵ Samlingarna i Musée de Trocadéro, Paris.

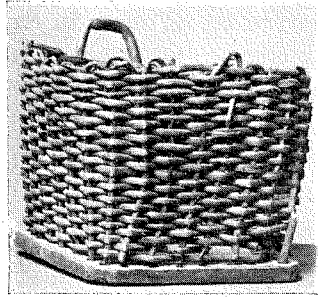

FIG. 5. SKEDSKÅPPA. VG. NORD. M. 89334.

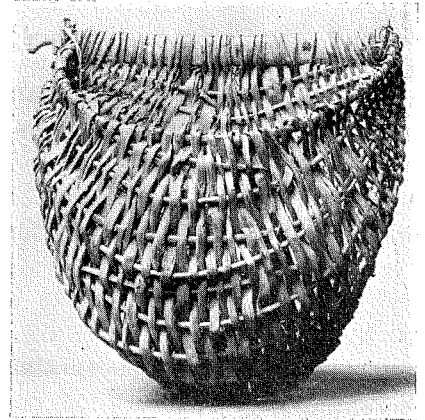

FIG. 7. VALLKORG VG. NORD. M. 25264.

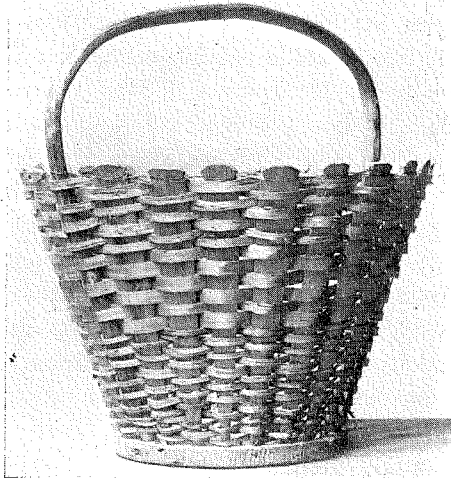

FIG. 4. KORG. VG. NORD. M. 115350.

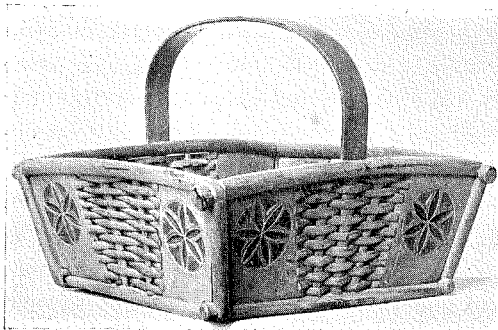

FIG. 3. FÖRNINGSKORG. UPPL. NORD. M. 2734.

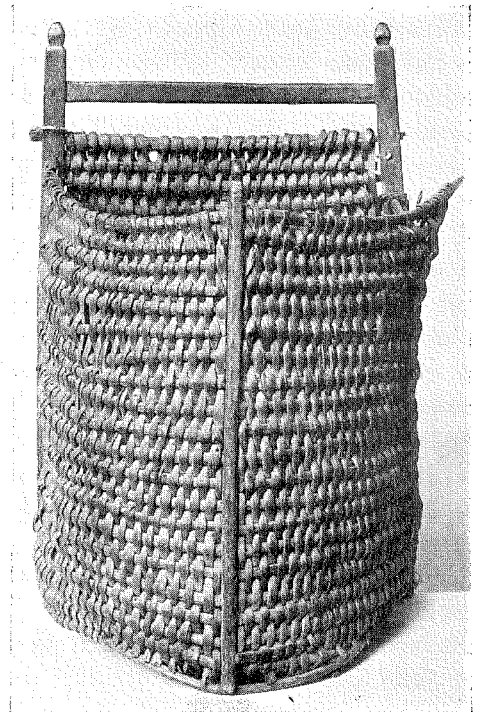

FIG. 6. MATSÄCKSKORG. UPPL. 132059.

FIG. 8. KORG. DALARNA. NORD. M. 103855.

ett flertal felmaskningar, vilka skulle varit uteslutna i en vävstol med skälad varp men som äro fullt naturliga i en flättram. Provet visar för övrigt, att gäsögonmönstret var känt i Europa för 4,000 år sedan.

Efter denna orientering övergår jag till en redogörelse för de flätade korgarna i vårt land. Med den textila principen som utgångspunkt urskiljer jag därvid följande grupper: flätning på stående varp, flätning på liggande varp, spånflätning, där en bestämd skillnad mellan "varp" och "inslag" icke kan göras, samt gallerflätning, där spånorna äro ersatta av knippen av tunna spröt, vilka knippen äro så flätade, att en gallerartad genombruten vägg erhålles.

Flätning på stående varp.

Hit hör först den ovan berörda typ, där väggen är insatt i ramverk och endast delvis är utfylld av flätning, bestående av

FIG. 9. FÖRNINGSKORG. ÖG. NORD. M. 63408.

mellan ramverkets övre och nedre kant insatta stavar samt mellan de sistnämnda inflätade mjukare spröt, fig. 3. Typen synes talrikast förekomma från Roslagen upp till Hälsingland, men träffas även i andra landskap i norra Sverige; i södra Sverige förekommer den mera sparsamt såsom på Kållandshalvön i Västergötland, i Risingebygden i Östergötland, i Småland och på andra ställen. I Norge träffas den bl. a. i Telemarken och Valdres. Dess förekomst på kontinenten är förut berörd. — Någon gång träffas korgar av en besläktad typ, där ramverket är bibehållet, men där väggens hela yta består av flätverk.

Den andra hithörande typen saknar ramverk. Spröten, på vilka flätningen är gjord, äro inborrade eller på annat sätt insatta i en träskiva, som bildar korgens botten. "Varp"-spröten kunna bestå av bredare stavar, fig. 4, eller av tunna mjuka kvistar, fig. 5, i senare fallet äro kvistarnas övre ändar vanligen omböjda och nedflätade i väggen, varigenom en bättre stadga erhålles för korgens övre

FIG. 10. KORG.. SMÅL. NORD. M. 23415.

kant. Att döma av det hittills kända materialet skulle denna typ hava en övervägande sydlig spridning, framför allt i Västergötland och Skåne.

Flätning på liggande varp.

Som väggfyllnad kan även förekomma lodrätt lagda vidjor, som inflätats mellan horisontala "varp"-vidjor. I Alpstrakterna förekomma på detta sätt byggda salt- och skedskäppor, vilka hava ett halvrunt bottenplan och bestå av en rak bakvägg samt en halvcylindrisk framvägg, den senare kan mitt på framsidan vara förstärkt med en lodrät ribba; "varp"-vidjorna äro då bågformiga. Liknande föremål, ehuru betydligt större, förekomma i vårt land som bärkorgar för fisk eller dylikt. Men väggarna äro här helt flätade, med framväggen bestående av tätt ställda bågformiga vidjor som varp, fig. 6.

Av simplare former men samma byggnad äro de särskilt i Uppland och nedre

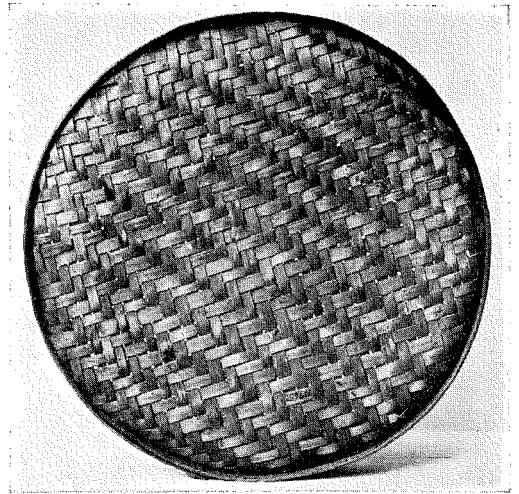

FIG. 11. SÅLLBOTTEN. BLEK. NORD. M. 119653.

Norrland men även annorstädes förekommande matkontarna, fig. 7, använda av vallhjon eller vid fiske. Besläktade med dessa äro korgar sådana som fig. 8, där sidorna äro byggda på ett antal bågböjda vidjor, som äro radially fästa vid korgens kortsidor. Denna får därav utseendet av att vara svagt indragen mitt under den rundade botten. Typen förekommer i vårt land upp till Dalälven samt utefter kusten längre norröver till Hälsingland och därifrån in över Enviken och Svärdsjö i Dalarna. På kontinenten träffas den åtminstone i västra Europa samt i Italien.

Vidare möta vi någon gång flätning på liggande varp såsom en förenkling av den nedan skildrade tekniken med hel, bunden vägg, fig. 9, jämf. fig. 28.

Spånflätning.

För hithörande korgar hava helt igenom använts jämbreda spånor, så att

någon skillnad mellan varp och inslag icke kan göras. Ett flertal variationer kunna urskiljas. I den här, fig. 10, avbildade korgen står flätningen vertikalt och kanten är upptill skodd med en grov ramvidja. Hos andra korgar med vertikal flätning är kantskoningen åstadkommen genom att de vertikaltställda spånorna upptill äro omvikta och ånyo nedstuckna i väggen. Även diagonal flätning förekommer, varvid övre kanten vanligen är skodd med en bred spån. — Till denna grupp höra även de för särskilt den finska kulturkretsen kännetecknande näverflätningarna, där materialet består av breda näverremсор; även här förekommer vertikal och diagonal flätning, vanligen utan särskild kantskoning upptill.

Inom denna grupp träffa vi de enda exemplen på mönsterflätning. I de mig bekanta fallen, såväl från vårt land, fig. 11, som från kontinenten, utgöres denna uteslutande av enkel snedkypring. Möjligen hade vi till mönsterflätningen att även räkna de "sticktapeter", som vid 1700-talets mitt voro i bruk i socknarna kring Kinnekulle, och som beskrivas av Kalm och Linné i deras resor. Den senare har antecknat dem i Österplana och beskriver dem sålunda:⁶ "Sticktapeter bekläde väggarna i en enfaldig dock artig invention; de voro liksom wäfne, helt tätt av stickor. Stickor eller pärtor kallas tunna, jembreda eller et par tums breda flangor, klufne utaf Furu, hvilka Finnar och Smäländingar bruka i stället för lius." — Vi erinra oss härvid ofrivilligt

FIG. 12. FÖRNINGSKORG. ÖG. NORD. M. 117754.

de flätade väggar, som förekomma i interiörerna från naturfolkens hyddor.⁷

Gallerflätning.

Av helt annat skaplynne än de ovan berörda är den fläteteknik, som jag i brist på annat namn kallar gallerflätning, fig. 12. Här saknas helt och hållet den textila karaktären med inslag och varp, materialet är knippen av omkring fem tunna pilkvistar, som flätvis korsas varandra i ett spatiöst gallerverk. Bottnen är vanligen mera textilt byggd med ett antal radially liggande "varp"-spröt, på vilka är lagd en tät "inslags"-flätning, fig. 13, understundom är dock även bottnen gjord i samma gallerteknik som väggarna, fig. 14. Typen gör med sin stora och, som det vill synas, ofta tillfälliga spridning såväl i vårt land som på kontinenten och ända bort till Ostasien intryck av att vara jämförelsevis ung. Men trots detta kunna redan i vårt land vissa lokala drag icke så sällan urskiljas. Sin

⁶ Linné, Wästgöta-Resa, Stockh. 1747 sid. 38. Jfr. Kalm, Wästgötha och Bohusländska Resa, Stockh. 1746 sid. 51 och Dybeck, Runa 1847, Stockh. 1847, sid. 28.

⁷ Jfr. t. ex. Ratzel, Völkerkunde II, Leipzig 1888, sid. 190.

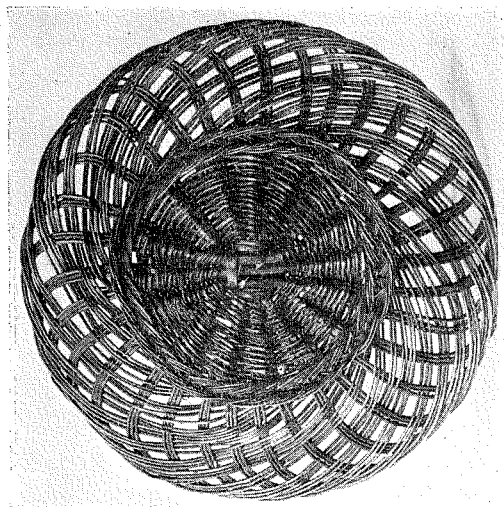

FIG. 13. BOTTEN AV KORGFAT. "KLUDAKORG". SK. NORD. M. 45553.

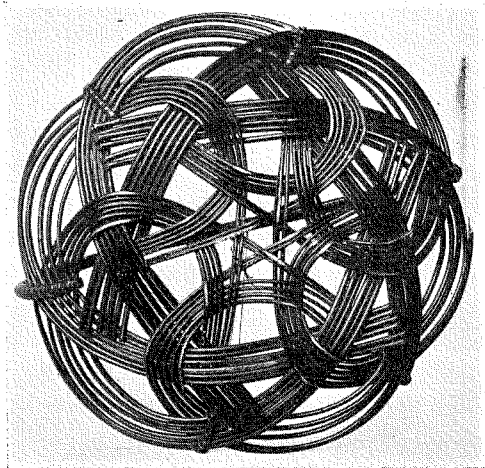

FIG. 14. BOTTEN AV SYKORG. BLEK. NORD. M. 119675.

största användning har tekniken erhållit vid tillverkning av brödkorgar, men även för större arbeten, bl. a. förningskorgar, har den tagits i anspråk.

DE BUNDA KORGARNA.

Tekniskt sett av helt annat skaplynne än de flätade korgarna äro de bundna, även i käriformerna avvika dessa båda grupper väsentligt från varandra, en avvikelse, som framför allt har sin grund i uppbyggnaden. Den vanligaste formen för bindning är denna: Väggen består av en eller flere i spiral fortlöpande vidjor, därvid det överliggande spiralvarvet är fäst vid det underliggande medelst en kring båda gående lindning av tunn spån, i Nordsverige ofta erhållen av kluvna björkrötter. Lindningsspånornas genomträdning skedde av gammalt medelst en nål eller pryl. Förfaringssättet illustreras av fig. 15 A, som visar konstruktionen upplost och 15 B, som visar den färdiga

väggen, jämf. väggen i fig. 28 ff. samt fig. 41 ff.

Lindningsteknik av typ som fig. 28 träffas förutom i Europa i stora delar av Afrika, i borte Asien och på Amerikas västkust. Dess spridning är icke så vidsträckt som flätteknikens, men i de gamla folkens kultur synas bägge teknikerna vara av lika hög ålder. I det gamla Egypten förekommo i stort antal korgar, som i teknik och form äro fullständigt lika våra nuvarande. Mest bekant torde denna korgtyp vara genom de runda farkoster, som användas i Mesopotamien och på Nilen, med en diameter av över 1 m. samt med väggarna beslagna med beck.

En annan grupp bilda halmbindningarna. Den spirallagda vidjan är här ersatt av ett halmknippe, men till följd av materialets beskaffenhet äro de olika varven fästa vid varandra så att de kring desamma lindade spånorna gripa i varandra, fig. 16, jämf. fig. 37. Mest känd

är denna teknik genom att den fått en stor användning vid förfärdigandet av bikupor. I södra Sverige träffas den även i andra korgarbeten och härifrån är den spridd över Danmark och västra Europa åtminstone ner till Guyenne och Gasconne. Även denna teknik är av hög ålder; vi träffa den redan i de förut berörda pälbyggnaderna vid Robenhausen.⁸ Den förekommer vidare i Afrika och sannolikt även bland de i Amerika talrika stråbindningarna, men inom båda dessa områden hava även andra tekniker kommit till användning. Mycket nära besläktad med vår halmbindningsteknik är en i det gamla Egypten förekommande korgteknik, fig. 17, skillnaden är att maskorna här äro mera invecklade, och att väggens material icke är halm utan såsom hos den föregående gruppen består av en spiral-lagd vidja. Någon motsvarighet till denna konstruktion känner jag icke hos nu levande folk, till dess släktingar inom den textila tekniken skall jag senare återkomma.

Hos den nu anförda gruppen, där lindningen göres endast kring ett av de spirallagda varven, få dessa utseendet av att vara lagda invid eller snarare på varandra. I ännu högre grad är detta fallet inom den tredje hos oss förekommande bundna korggruppen.

Här är lindningen i regel gjord kring endast ett av spiralvarven, men för att fästa dessa vid varandra äro vissa lindspånor slagna ned kring det underliggande varvet. I regel äro dessa slag anbragta i regelbundna figurer, vilka då nästan erhålla utseendet av på korgväggen lagda

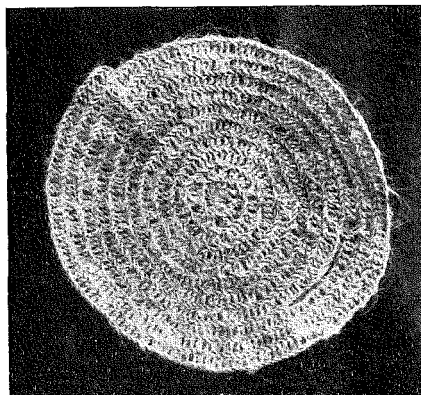

FIG. 25. MJÖLKSIL. DALARNA.

broderier. Tekniken framgår av fig. 15 A, B, jämf. fig. 41 ff.

Vilka av de här anförda bindningsteknikerna, som är den äldsta, lär väl icke kunna avgöras. Men en av dem gör anspråk på vårt särskilda intresse. Det är halmbindningen, särskilt om denna jämföres med den nu till synes försvunna egyptiska korgtekniken i fig. 17. Jag berörde i samband med flätningarna dessas samband med vävnaden. Förutom vävnad med inslag och varp äga vi ett flertal andra textila tekniker. Till en början ha vi ett slags vävnad av endast varp utan inslag, den som vi känna från de s. k. vilkade banden och den därmed besläktade sprängningen.⁹ Vi ha stickning och virkning, flätning och knyppling, och ännu andra tekniker. Det är sömningen sådan den funnit användning i silväven och de sömmade vantarna även som i spetssömmen, som är korgbindningens textila motsvarighet. Bättre än genom ord illustreras denna identitet vid

⁸ Messikommer, Die Pfahlbauten von Robenhausen, Zürich, 1913. Taf. XXXII.

⁹ Collin, Gammalskånska band. Fataburen 1915, Stockh. 1915 sid. 14 ff. fig. 1—13.

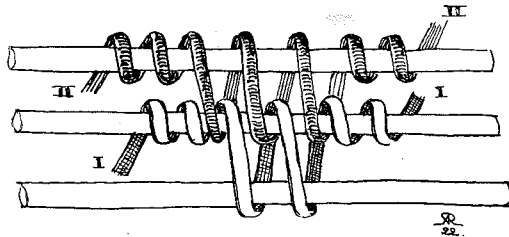

FIG. 15 A, FIG. 15 B. LINDADE VARV SAMMANHÅLLNA GENOM BINDNING PÅ DUBBLA VARV. GENOM ANVÄNDNING AV ENBART BINDNING PÅ DUBBLA VARV ERHÅLLES DEN AV FIG. 28 FF. ILLUSTRERADE VÄGGEN. GENOM ANVÄNDNING AV BÅDE LINDNING OCH BINDNING ERHÅLLES VÄGGEN HOS FIG. 41 FF. — EFTER ORIGINAL I NORD. M.

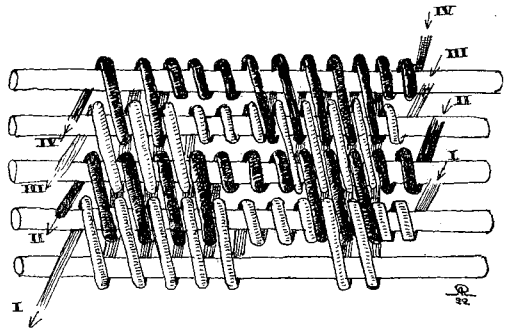

FIG. 15 B. LINDNING SAMT BINDNING PÅ DUBBLA VARV. EFTER ORIGINAL I NORD. M.

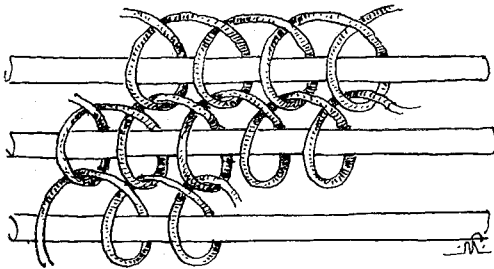

FIG. 17. KORGBINDNING. EGYPTEN. LOUVERN. EFTER TECKNING AV FÖRF.

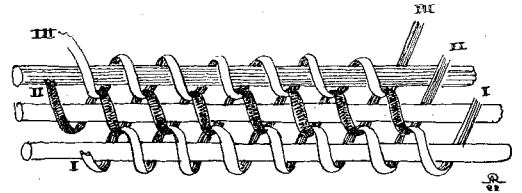

FIG. 16. HALMBINDNING. — EFTER ORIGINAL I NORD. M.

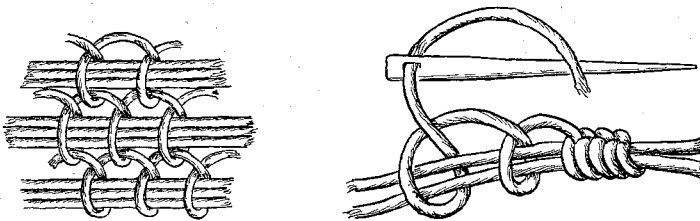

FIG. 19 A, FIG. 19 B. GRUNDFORMERNA FÖR DEN ÄLDSTA SPETSSÖMMENS, GUIPYRENS, STYNG. — EFTER SEMPER ANF. ST. SID. 174, FIG. 1, 2.

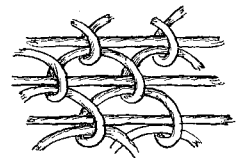

FIG. 20. FRANSK SPETSSÖM, POINTS D'ALENCON, STYNGEN FÖR MÖNSTER OCH FYLNING. — EFTER SEMPER. ANF. ST. SID. 176 FIG. 7.

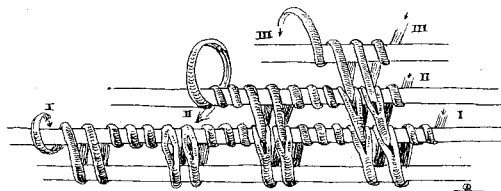

FIG. 18. LINDADE VARV SAMMANHÅLLNA GENOM BINDNING PÅ DUBBLA VARV MED DEN ÖVRE LINDSPÅNEN STUCKEN GENOM DEN NEDANFÖR LIGGANDE. JÄMF. FIG. 47. — EFTER ORIGINAL I NORD. M.

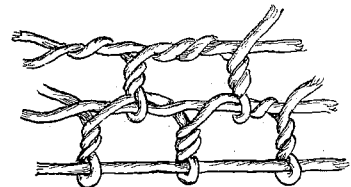

FIG. 21. POINTS D'ALENCON, STYNGEN FÖR GRUNDEN. — EFTER SEMPER, ANF. ST. SID. 175 FIG. 6.

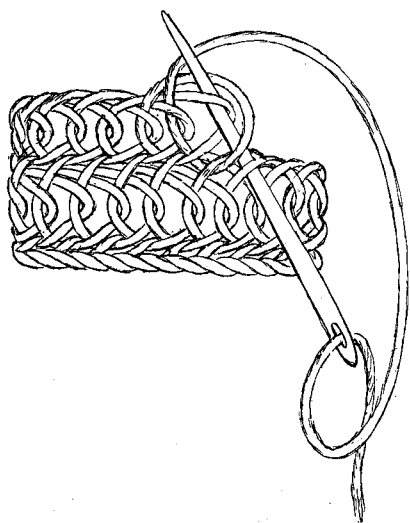

FIG. 22. UTFÖRANDE AV SILEN, FIG. 25. — COLLIN, ANF. ST. FIG. 10.

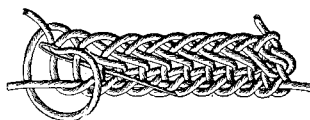

FIG. 23 A.

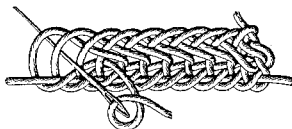

FIG. 23 B.

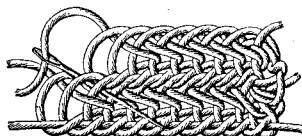

FIG. 23 C.

FIG. 23 A—C. OLIKA STADIER I UTFÖRANDET AV STRUMPAN, FIG. 26. — COLLIN ANF. ST. FIG. 12—14.

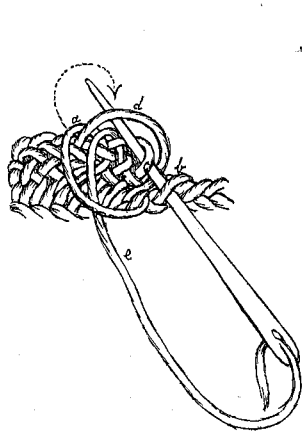

FIG. 24 B.

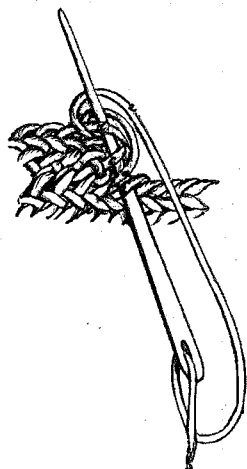

FIG. 24 C.

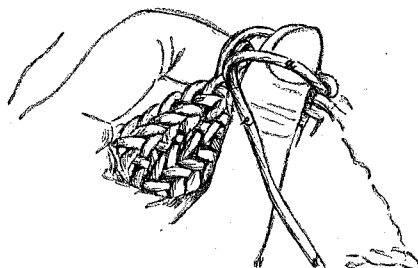

FIG. 24 D.

FIG. 24 A—D. OLIKA STADIER I UTFÖRANDET AV VANTSÖM, FIG. 27. — COLLIN ANF. ST. FIG. 6—9.

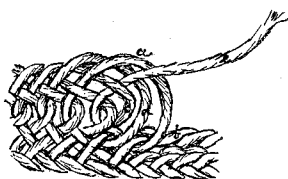

FIG. 24 A.

en jämförelse mellan huru tråden föres vid spets sömmen, fig. 19—21¹⁰ eller i vår svenska vantsöm, fig. 22—27,¹¹ och huru lindningen löper i halmbindningen och

¹⁰ Semper, Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten, I, München 1878, sid. 174 ff.

¹¹ Collin, Sydda vantär. Fataburen 1917, Stockh. 1917, sid. 71 ff.

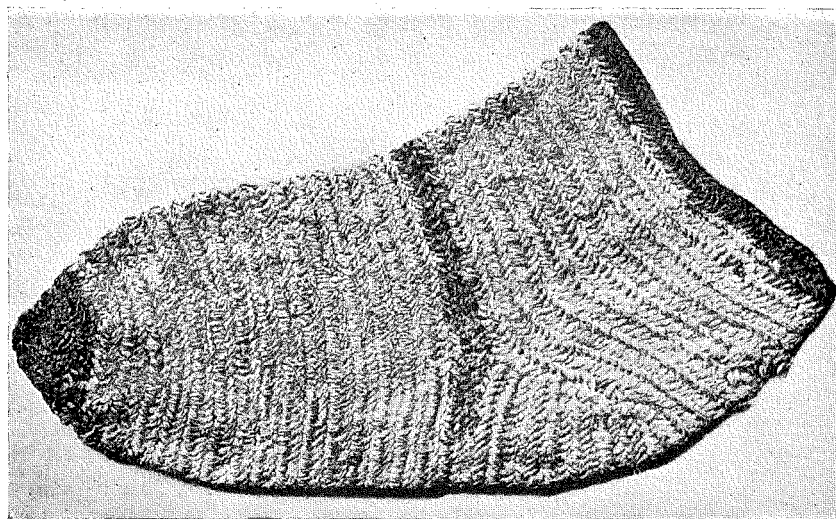

FIG. 26. SÖMMAD STRUMPA. EGYPTEN 300—500 E. KR.

den egyptiska korgväggen, fig. 16 och 17. I samtliga dessa tekniker är ju även nålen eller prylen det enda redskapet.

Efter denna orientering rörande bindteknikerna gå vi till en mera detaljerad redogörelse för de olika bindningsgruppernas typer och formförråd.

Bindning kring dubbla vidjevarv.

Vi urskilja ur tillverkningsynpunkt två typer, sådana med hel vägg och sådana med genombruten vägg. Av dessa är den förra den vanligaste och har använts för askar och större kärl, förningskorgar, ostkar o. s. v., fig. 28—30. På rent svensk botten förekommer aldrig å dessa korgar någon ornering, men i den lappska korgslöjden uppträder stundom en sådan vanligen erhållen genom att en av spirallindningarna är gjord med färgat material, i äldre tider brunt, i senare tider anilinrött, stundom uppträda även

schackrutningar i dessa färger. Liknande dekorationer äro synnerligen vanliga i Afrika och Amerika liksom i fynd från det gamla Egypten; inom samtliga dessa områden förekomma även rikare mönster, men sådana äro okända i vårt land.

Den enda på svensk botten använda dekorationen hos dessa korgar är åstadkommen medelst genombrytning av väggarna. Här kunna två olika typer urskiljas. I den ena är genombrytningen åstadkommen så att liksom en rad på lindspånorna slagna knutar inlagts mellan varje spiralvarv. Förfaringssättet illustreras av fig. 32 A och har i stor utsträckning använts i ostkar någon gång även i askar, fig. 31. Typen är särdeles vanlig inom den lappska korgslöjden och förekommer eljest i vårt land endast i Väster- och Norrbotten. Man kunde härav vara benägen att anse den såsom en arktisk företeelse, upptagen såsom lån av de närboende svenskarna. Men förekomsten av samma typ i Tele-

FIG. 27. SÖMMADE VANTAR. VÄRML. NORD. M. 101220.

marken, fig. 32, och inom andra delar av Norge visar, att den vandrat den motsatta vägen, från germanfolken till lapparna. Utanför Skandinaviens gränser är denna teknik tillsvidare okänd.

Den andra typen av genombrytning är åstadkommen genom att en zig-zagböjd vidja inbundits i väggen. Denna typ är spridd över alla de delar av landet, där bundna korgar förekomma. Vi träffa den över hela Nordsverige. I mellersta Sverige finna vi den i Roslagen och Vingåkersbygden samt i Dalsland och Bohuslän. Sydligare förekommer den på Kållandshalvön och i Marks härad av Västergötland, i delar av Småland, i Blekinge

samt i Hallands och Skånes skogsbygder. Den är synnerligen vanlig i förningskorgar och ostkar, men förekommer även i andra föremål såsom brödkorgar o. dyl. Olika lokala varianter kunna urskiljas. Så har genombrytningen i de skånska korgarna, fig. 33, jämförd med de övriga ett mycket trångt gallerverk. De mellan-svenska korgarna, fig. 34, hava upptill en taggig garnering, som saknas hos de nord-svenska, fig. 35, men under det att korgarna i Roslagen och Sörmland hava den nordsvenska fästningen med grepen lagd mot korgväggens insida och stödd av två sneda stag, hava de Dalsländska och Bohuslänska korgarna grepen fastbunden på

FIG. 28. KORG. DALARNA. NORD. M. 15105.

FIG. 29. KORG. SMÅL. NORD. M. 42265.

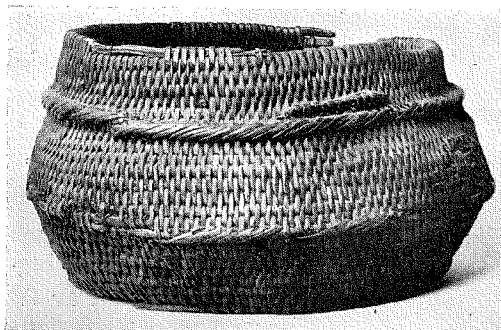

FIG. 30. KORG. HELS. NORD. M. 104133.

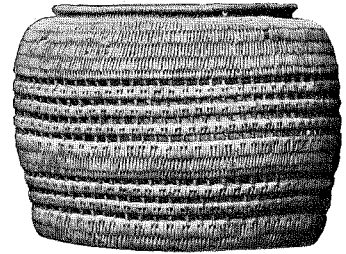
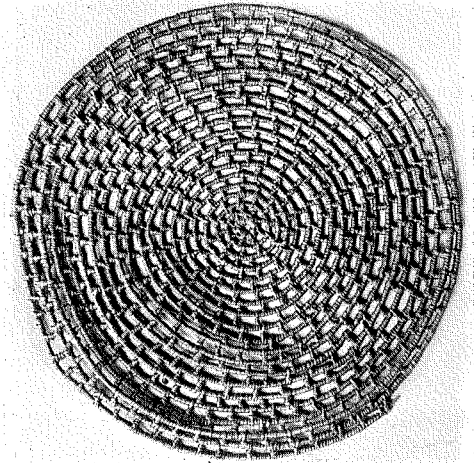
FIG. 31. KORG TILL FÖRVARING AV BINDMÖSSOR.
NORRB., NORD. M. 76942.

FIG. 32. SÅLL. TELEMARLEN. NORD. M. 7423.

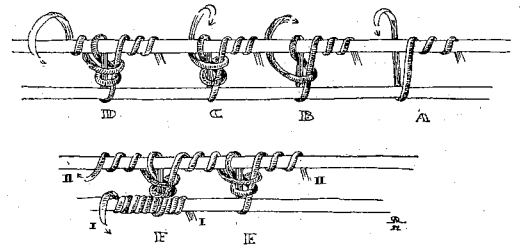
FIG. 32 A. TECKNING UTVISANDE GENOMBRYT-
NINGSTECKNING I SÅLLET, FIG. 32. A—D VISANDE
HUR KNUTEN SLÅS, E—F TVÅ EFTER VARANDRA FÖL-
JANDE KNUTAR.

FIG. 33. FÖRNINGSKORG. SK. NORD. M. 93060.

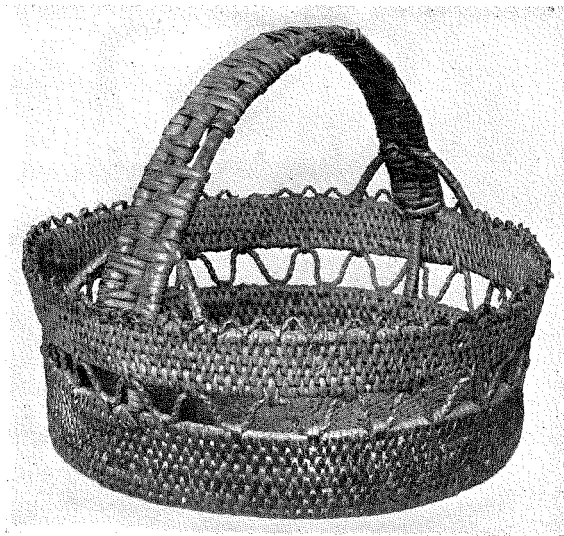

FIG. 34. FÖRNINGSKORG. UPPL. NORD. M. 117446.

utsidan av väggen samtidigt som de sakna snedstag. Även i Norrland kunna vissa lokala varianter urskiljas. Här träffa vi också i Jämtland rikare, med de norska besläktade genombrytningsmönster, fig. 36.

Genombrytningar av nu nämnda slag

förekomma även i Norge, men eljest, så vitt jag känner materialet, endast i Italien och Algeriet, i övriga delar av Afrika liksom i Asien och Amerika synes de vara okända.

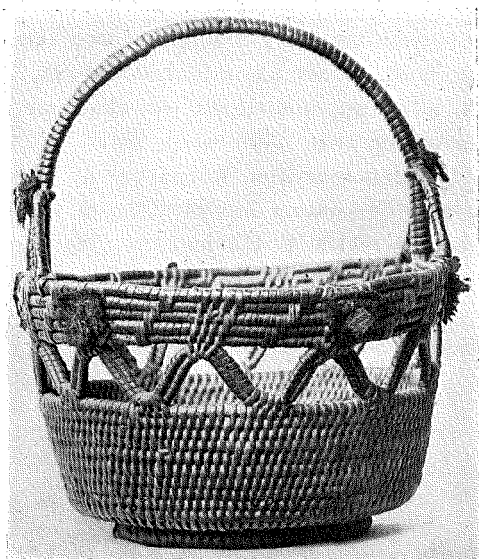

FIG. 35. KORG. HÄRJ. NORD. M. 124930.

FIG. 36. KORG. JÄMTL. NORD. M. 102154.

FIG. 37. FÖRNINGSKORG. SK. NORD. M. 103813

Halm bindning.

Som redan nämnts är denna mest känd från bikupstillverkningen, men i Sydsveriges skogfattigare trakter har den funnit användning även för andra korgtillverkningar, framför allt förningskorgar. Även här kunna två typer urskiljas, den med hel vägg, och den med genombruten vägg, fig. 37. Hos den senare kan någon gång en ansats till dekoration iakttagas, erhållen genom att lindningsspånor av olika färg — ljus och brunt — använts.

Lindade varv sammanhållna genom bindning på dubbla varv.

Även här urskilja vi ogenombrutna och genombrutna typer. Vi taga de genombrutna korgarna i skärskådande först, fig. 38—40. Vid första påseendet hava de helt och hållet samma karaktär som de motsvarande under den första av de

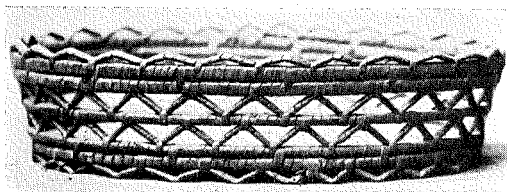

FIG. 39. BRÖDKORG. VG. NORD. M. 114290.

FIG. 38. KORG. HÄRJ. NORD. M. 102823.

bundna korggrupperna, men vid närmare efterseende faller skillnaden i tekniken lätt i ögonen, och denna tekniska skillnad förklarar även varför väggen i dessa korgar erhållit en lättare och smidigare stundom rent av spinkigare byggnad än i de föregående. En synnerligen roande form är den som representeras av ett antal huvudsakligast i Hälsingland och Ångermanland förekommande brödkorgar, fig. 40, vilka uppenbarligen påverkats av silverformer från 1700-talets slut.

De genombrutna korgarna av denna grupp förekomma huvudsakligast i Norrland, särskilt i Härjedalen. Sydligare träffa vi typen representerad bl. a. i Bo-

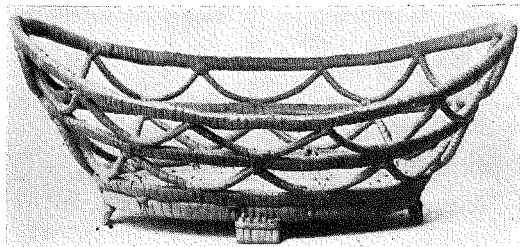

FIG. 40. BRÖDKORG. HELS. NORD. M. 28638 B.

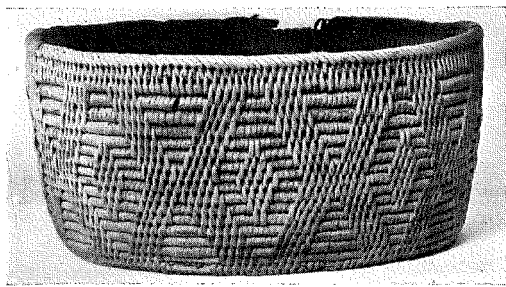

FIG. 41. KORGFAT. HÄRJ. NORD. M. 103196.

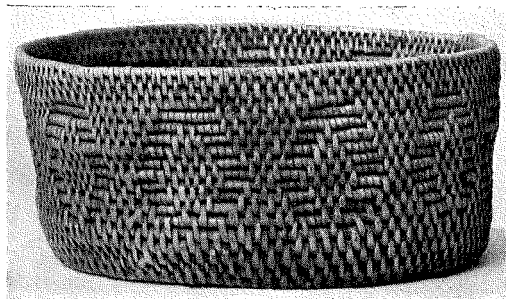

FIG. 42. OSTKAR. HÄRJ. NORD. M. 103723.

huslän och Marks härad, dess spridning är emellertid mera begränsad än den första gruppens genombrutningar. Där större, icke genombrutna väggpartier förekomma, kunna för övrigt bägge de för första och tredje gruppen kännetecknande teknikerna uppträda samtidigt, jämf. fig. 35.

En särdeles karaktäristisk typ bilda de lindade korgarna med ogenombruten vägg, då bindslagen över två varv lämnar möjligheter för ornamental behandling. Även här äro förningskorgar och ostkar de vanligaste, fig. 41—46. Då de bindande spånorna i regel läggas vid sidan om varandra, komma ornamentens linjer att löpa snett, de ornament, som erhållas bliva sålunda zig-zagband, trekantar, timglasfigurer, rhomber o. dyl.; stundom går linjen icke rakt utan är något svängd, då erhållas, om alla linjer löpa i en riktning, virvelhjul, fig. 43, eller, om två konvergera, rosettornament, fig. 44. I jämtska korgar träffa vi den i fig. 45 företrädde indelningen av alternerande rutor lagda i koncentriska zoner. Ett praktigt prov på ett av hithörande teknik skapat ornament visar den stora "solstjärnan" i botten på brödkorgen, fig. 46.

Även raka linjer kunna erhållas, särskilt om det för lindningen använda materialet är mycket fint skuret. Vanligen har dock för erhållande av ett sådant resultat en särskild teknik använts, därvid den nedanför liggande lindspånen spjälkats upp, och den överliggande förts mitt igenom denna, fig. 47 och fig. 18. Denna teknik förekommer hos oss i brödkorgar från Hälsingland och Bohuslän. Det bör i detta sammanhang påpekas, att samma förfaringssätt kan iakttagas på afrikanska korgarbeten, ehuru där endast i samband de härovan under grupp 1 och 2 anförda bindningsteknikerna.

Lindade korgar med ogenombruten och av bindslagen ornerad vägg förekomma, med undantag av det sist anförda fallet från Bohuslän, i vårt land endast i Dalarna och Härjedalen med angränsande delar av Hälsingland och Jämtland. Dessutom träffa vi motsvarande typer i södra och västra Norge. Varken i museerna eller i litteraturen har jag funnit denna teknik företrädd utom Skandinaviska halvöns gränser.

Detsamma gäller ännu en typ, fig. 48, i vilken bindslagen jämt alternera, så att lindningarna icke alls synas. Härigenom

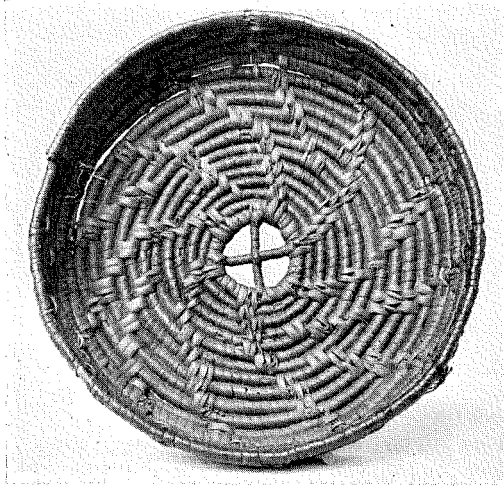

FIG. 43. OSTKAR. HELS. NORD. M. 135958.

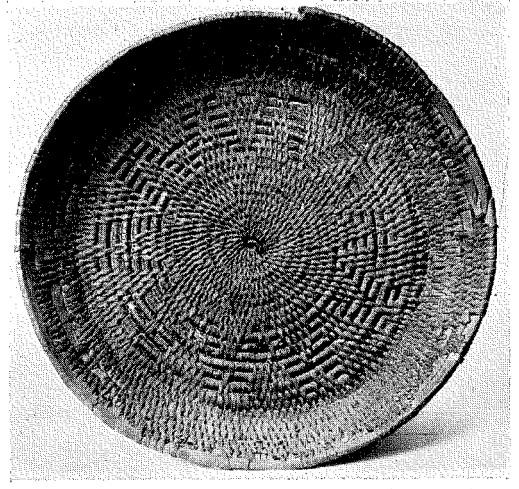

FIG. 46. BRÖDKORG. DALARNA. NORD. M. 17307.

erhålles en jämn omväxling av små, likstora kvadrater. Typen är känd från Norge och Lappmarkerna.

Vår mönstring av det svenska korgmaterialet är slutad. Jag har därvid,

såsom jag redan inledningsvis påpekade, lagt huvudvikten vid det tekniska utförandet. Det stora och intressanta kapitel, som berör formförrådet, har jag nödgats förbigå eller endast någon gång

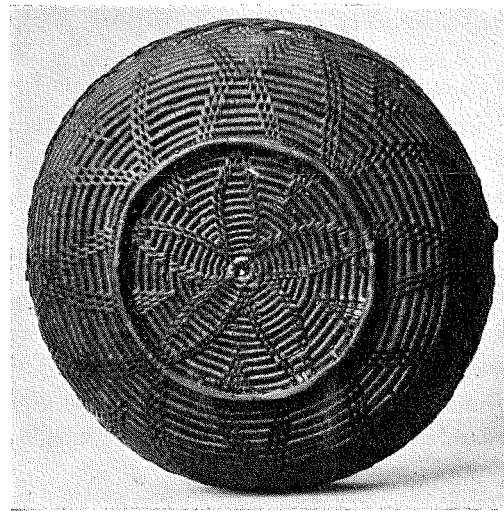

FIG. 44. KORG, UNDERIFRÅN. DALARNA. NORD. M. 13155.

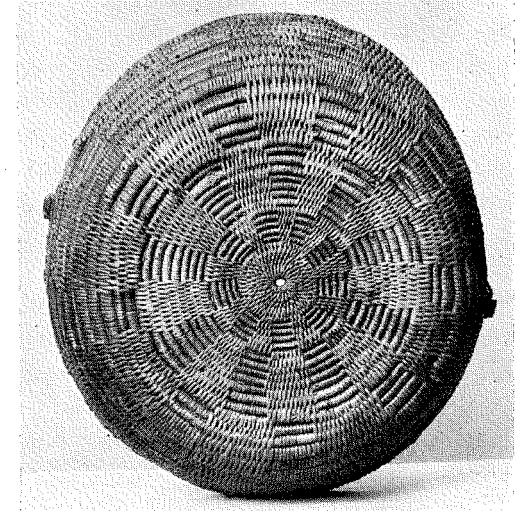

FIG. 45. KORG, UNDERIFRÅN. JÄMTL. NORD. M. 106849.

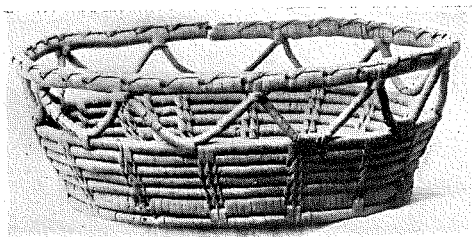

FIG. 47. BRÖDKORG. HELS. NORD. M. 28901.

flyktigt antyda. Detsamma gäller ortskaraktärerna.

Jag har i det föregående berört frågan om korgteknikernas och de textila teknikernas inbördes förhållande. Innan vi sluta denna översikt, kan jag emellertid icke underlåta att vidröra en annan med korgningen nära sammanhängande företeelse, lergodstillverkningen.

Innan drejningen av lergodset uppfanns, måste kärnen byggas för hand. Ett tillvägagångssätt var då att baka ut leran i tunna strimlor och med fingrarna trycka dessa fast vid den redan färdiga kärnväggen. På detta sätt fortsatte man tills kärlet uppnått önskad höjd. Tekniken är bevisligen känd redan i tidig stenålder.¹² Detta arbete underlättades, och en större fasthet i kärlet erhöles, om lerstrimlorna utbakades tillräckligt långa och oupphörligt skarvades. Det enklaste arbetssättet blev därigenom att lägga dessa i spiral uppåt. Men då är ju detta en fullständig motsvarighet till vidjevarven i den bundna korgen. Enda skillnaden är den, att medan lervarven utan vidare fastnade vid varandra, måste det övre vidjevarvet bindas fast vid det underliggande. Vad som bör fastslås är emellertid, att principen

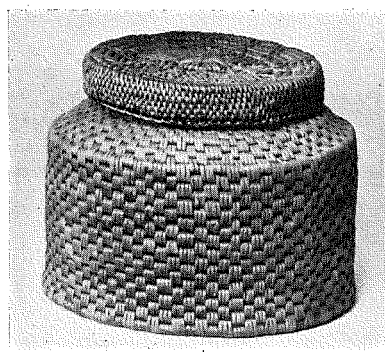

FIG. 48. KORG. NORGE. NORD. M. 27107.

för den bundna korgens och det primitiva lerkärlets byggnad är densamma.

Analogierna sträcka sig längre. Redan i de halvsferiska förningskorgarna, fig. 28, hava vi kärlyper, som vi igenkänna från lergodset. Flere sådana exempel kunde framdragas, och i käriformer sådana som fig. 29—30 hava vi direkta motsvarigheter inom den keramiska industrien. I den senare, fig. 30, finna vi dessutom en detalj, som vi igenkänna från keramisk ornamentik, den snodda vulst, som löper runt kärlet. Men då den i lerkärlet har en dekorativ uppgift, har den däremot i korgen en praktisk. För att stärka en större korgvägg har i dennas vinklar pålagts ett särskilt band, som fästs vid väggen medelst långa snett gående bindningslag. Även annorstädes, då den snodda vulsten förekommer — såsom i sten- eller träskulptur — låter den sig mycket väl förklara ur korgtekniken. Då den t. ex. uppträder runt om indragningen i den norska kubbstolens underdel, kan den vara ett arv från kubbstolar, som utförts i korgbindning, ty ännu i dag förekomma sådana, icke i vidjebindning men i halmbindning, i Danmark.

¹² Kjellmark. En stenåldersboplats i Järvallen vid Lånhamm. Ant. Tidskr. f. Sverige 17:3, Stockh. 1904, sid. 83.

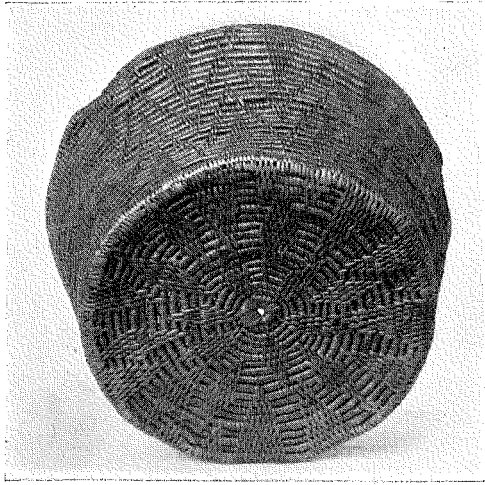
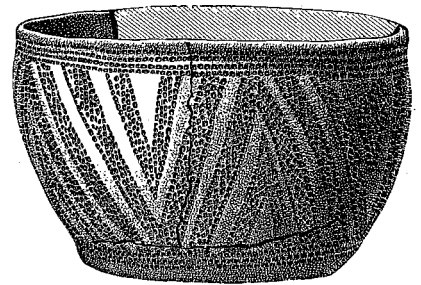
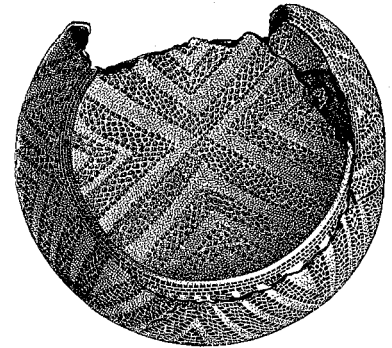

FIG. 49. KORG. NORGE. NORD. M.

Härmed hava vi ännu en gång förts in på de bundna korgarnas ornamentik. Jag framhöll, i samband med redogörelsen för denna, dess geometriska prägel, sammansatt som den är av trekantar, zig-zagband och sneda linjer. Men det är också just dessa, som bilda beståndsdelarna i vår äldsta dekorationskonst såväl å lerkärl som metallföremål; ej ens den stora "solstjärnan", fig. 46, saknas här, då den ju finnes återgiven på det s. k. Balkåkrakärlet från tidig bronsålder, se Montelius, *Minnen från vår forntid* fig. 847 b. Sammanställa vi den bandornerade norska korgväggen, fig. 49, med det bandornerade lerkäret, fig. 50, från Blekinges stenålder är likheten slående. Men vad som bör framhållas är, att denna ornamentik hos korgarna samtidigt har en praktisk uppgift, och att de former, den här erhållit, äro framtvingade av rent tekniska grunder. Såsom jag redan betonat, äro de sneda linjerna och trekanterna här de naturligast funna. Även horisontala linjer

FIG. 50. LERKÄRL, AUGERUM, BLEK. GÅNGGRIFTTID. MONTELIUS, *MINNEN*, FIG. 775.

kunna på detta sätt erhållas såsom framgår av ornamentet i fig. 45, vilket består av i zoner ställda alternerande rutor, men icke rent fyrkantiga utan med sneda sidor. För erhållande av raka sidor, med andra ord av vertikala linjer, måste sär-

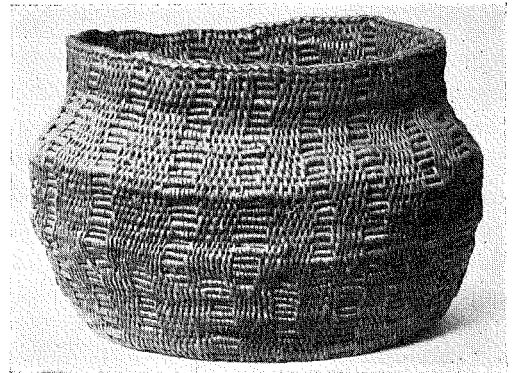

FIG. 51. KORG. NORGE. NORD. M. 14211.

skilda ansträngningar göras. Emellertid visar den norska korgen, fig. 51, att även sådana äro möjliga att utföra. Denna ornamentik kommer i sin tur nära den likaledes från stenålderns lergods välbekanta schackrutsorneringen.

Såväl i teknik som i ornamentik råder överensstämmelse mellan korgslöjden och stenålderns lergods. Även i korgarnas och lerkärlens former förefinnas likheter. Att denna överensstämmelse är mera än en tillfällighet, därom kan inget tvivel råda, en sak som också flere gånger varit föremål för arkeologernas uppmärksamhet.¹³ Inget av de förslag, som tidigare gjorts att härleda den keramiska ornamentiken ur korgornamentiken, har byggts på kännedomen om europeiskt korgmaterial. De tidigare tydningarna hava för denskull mera karaktären av spekulation än av vetenskapliga slutledningar. En lösning av dessa frågor skall heller icke här försökas, jag har endast velat i detta sammanhang giva problemet en ny belysning. En säker väg till en slutgiltig lösning kan nås först sedan en mycket grundligare kännedom om materialet erhållits än den, vi nu äga. Antagandet av ett direkt samband mellan stenålderns lerkärlsornamentik och ornamentiken i de lindade korgväggarnas bindningar måste grundas på antagandet, att den ifrågavarande korgornamentiken verkligen funnits redan under stenåldern. Detta kan emellertid icke bevisas. Till grund för en kronologisering av etnologiska företeelser måste läggas kännedomen om dessas geo-

grafiska förekomster, man måste känna hur vid, den ifrågavarande företeelsens spridning över huvud är hos *alla* jordens folk, och man måste inom detta större spridningsområde studera den kulturella "biologi", i vilken samma företeelse för varje enstaka gång uppträder. Sedan man av detta bildat sig en uppfattning om stoffets kronologisering, kan det paleontologiska material, arkeologien erbjuder oss, tillgripas och slutledningarnas säkerhet vinna bekräftelse.

Arkeologerna ha sedan länge insett nödvändigheten av ett samarbete med etnologien, men man har därvid huvudsakligast haft sin uppmärksamhet fäst vid naturfolken. Forskningen har länge sysslat med de "survivals", som finnas även i kulturfolkens odling men därvid nästan uteslutande vid de andliga, icke vid de materiella. Det är de sistnämnda, som framför allt kunna erhålla en arkeologisk belysning. Ett ömsesidigt studium av det *egna* landets arkeologi och dess etnologi är det som skall kunna ge båda dessa forskningsgrenar en fastare styrka. Men möjligheterna härför måste skapas av etnologerna. Från arkeologernas sida ligger materialet sedan länge med största tänkbara klarhet klassificerat och kronologiserat. Här har etnologen blott att ösa med fulla händer. Men innan han själv kommer att kunna giva, återstår ännu ett stort arbete, vars omfattning blir allt tydligare skönjbar för varje ny kulturföreteelse, han slår ner på.

För konstruktionsritningarna fig. 15 A och B, fig. 16, fig. 18 och fig. 32 A står jag i tacksamhetsskuld till arkitekten Anders Roland, Stockholm.

¹³ Se bl. a. Schuchardt, Das technische Ornament in den Anfängen der Kunst, Prähistorische Zeitschr., 1909, Berlin 1909, sid. 37 ff.

VÄSTERBOTTENS HEMBYGDSFÖRENING, UMEÅ.

Sedan föreningen för ett par år sedan anställde som intendent fil. mag. Ragnar Jirlow, har ett framgångsrikt arbete på många områden åstadkommit. Utanför Umeå ha arbeten med iordningsställande av ett friluftsmuseum, Gamlia, tagit sin början. Inom detta skall även en museumbyggnad en gång tänkas uppförd och i dess närhet stadens idrottsplats anläggas.

Den gamla herrgårdsbyggnaden på Sävar har skänkts till Gamlia av disponent Karl Salin år 1921 och under 1922 har dess återuppförande inom friluftsmuseet fullbordats. På grund av depressionen har uppförandet av den planerade museibygnaden inställts och tills vidare får denna herrgårdsbyggnad göra tjänst som museum. Länets landsting och Umeå stadsfullmäktige hava var för sig till herrgårdens uppförande och inredan-

de av museitrymmen i densamma beviljat ett årligt anslag å 3,000 kr. att utgå under 5 år.

En svalgångsbod från Yttervik har blivit den första allmogebyggnaden, som kommit att uppföras på Gamlia. Den utgör längan i den Västerbottensgård, som här en gång skall bli uppförd.

Under året ha inkommit 460 katalogiserade museiföremål och dessutom många uppteckningar av folksed och forntro, ett område där landskapet äger stor förutsättning att kunna lämna rika skördar.

Styrelsen hade under året ingått med anhållan om del av dragning i ett penninglotteri. Denna anhållan har även beviljats på så vis, att föreningen medgivits 40,000 kronor av eventuell behållning vid dragning i av staten anordnat penninglotteri den 20 febr. 1923.

GOTTLANDS FORNSAL, VISBY.

En av de sedan 1870-talet verksamma museerna, som, vad beträffar antalet och framförallt beskaffenheten av sina föremål, intager en rangplats, är Gottlands fornsal. Under senare år har den stått under ledning av överstelöjtnant Ernst Hellgren, som dock genom krigsårens mobiliseringsåtgärder på Gottland ej fått tillfälle att ägna allt det intresse, han önskat, åt fornsalen. Efter hans plötsliga bortgång har vården av Fornsalen upp-

dragits åt hans maka som intendent, vilken redan under många år ägnat ett livligt intresse för dess uppgifter. Som sekreterare i föreningen Gottlands fornvänner har överstelöjtnant Ernst Hellgren efterträtts av lektorn vid allmänna läroverket i Visby R. Björkegren. Ordförande i styrelsen är landshövding G. Roos och skattmästare konsul A. Lundberg.

S M Ä R R E M E D D E L A N D E N

GREVE KELLERS VAPENSAMLING AV GEORG W. FLEETWOOD.

Den såväl konst- som kulturhistoriskt synnerligen intressanta grevliga Kellerska vapensamlingen är sedan den blev på Bukowski-auktion i mars år 1920 försåld och skingrad numera ett minne blott. Mycket har skrivits och talats om densamma, då den ännu i sin helhet kunde utveckla sin förnäma prakt och konstrikedom i så väl Livrustkammarens som Bukowskis utställningssalar, men att ägna den en minnesruna torde måhända ej vara ur vägen särskilt med avseende på vad Livrustkammaren tack vare eget energiskt arbete och flera frikostiga donatorer lyckades ur densamma för eftervärlden bevara av dess förnämsta föremål.

Dess historia är i korthet följande. Samlingen hopbragtes i början av 1800-talet av furst Alexander Sachovskoj i Petrograd och ärvdes sedan av dennes måg generalmajoren greve Theodor Keller samt återigen av dennes son greve Alexander Keller. I början av år 1918 (före ryska revolutionen) blev den emellertid såld och kom då även samtidigt över till Sverige. I januari 1920 utställdes den i Livrustkammaren. Sedan den där blivit vetenskapligt undersökt och katalogiserad överflyttades den till Bu-

kowskis konsthandel där den försålades på auktion den 5 mars samma år.

Av samlingens nära 400 n:r tilldrog sig de orientaliska vapnen obetingat huvudintresset, likväl saknades ej heller västerländska vapen av framstående konstvärde. — Låtom oss i samband med vidstående illustrationer påminna oss några av samlingens förnämsta nummer enligt den av Livrustkammaren uppgjorda katalogen (Bukowski, katalog n:r 225). Vi börja med de orientaliska vapnen. I första hand nämna vi då den persiska dolken n:r 103 (numera i Livrustkammaren), vars skaft av snidat elfenben utgör ett mästerverk av persisk konstslöjd från omkr. år 1500 (fig. 1, 2). Observera de båda i två nivåer utskurna rankmönstren med däri i guld infattade rubiner och smaragder. Av övriga persiska dolkar må nämnas fyra stycken 1600- och 1700-tals dolkar med sina elegant formade stålklingor och däruppå utomordentligt vackert snidade blommönster, n:r 104 (nu i Livrustkammaren) med indiskt fäste av jade (fig. 5), n:r 105 med elfenbensfäste (fig. 6), n:r 106 med slida av i rankor driven silverplåt (fig. 7 o. 8), n:r 107 (nu i Livrustkammaren) med sin i

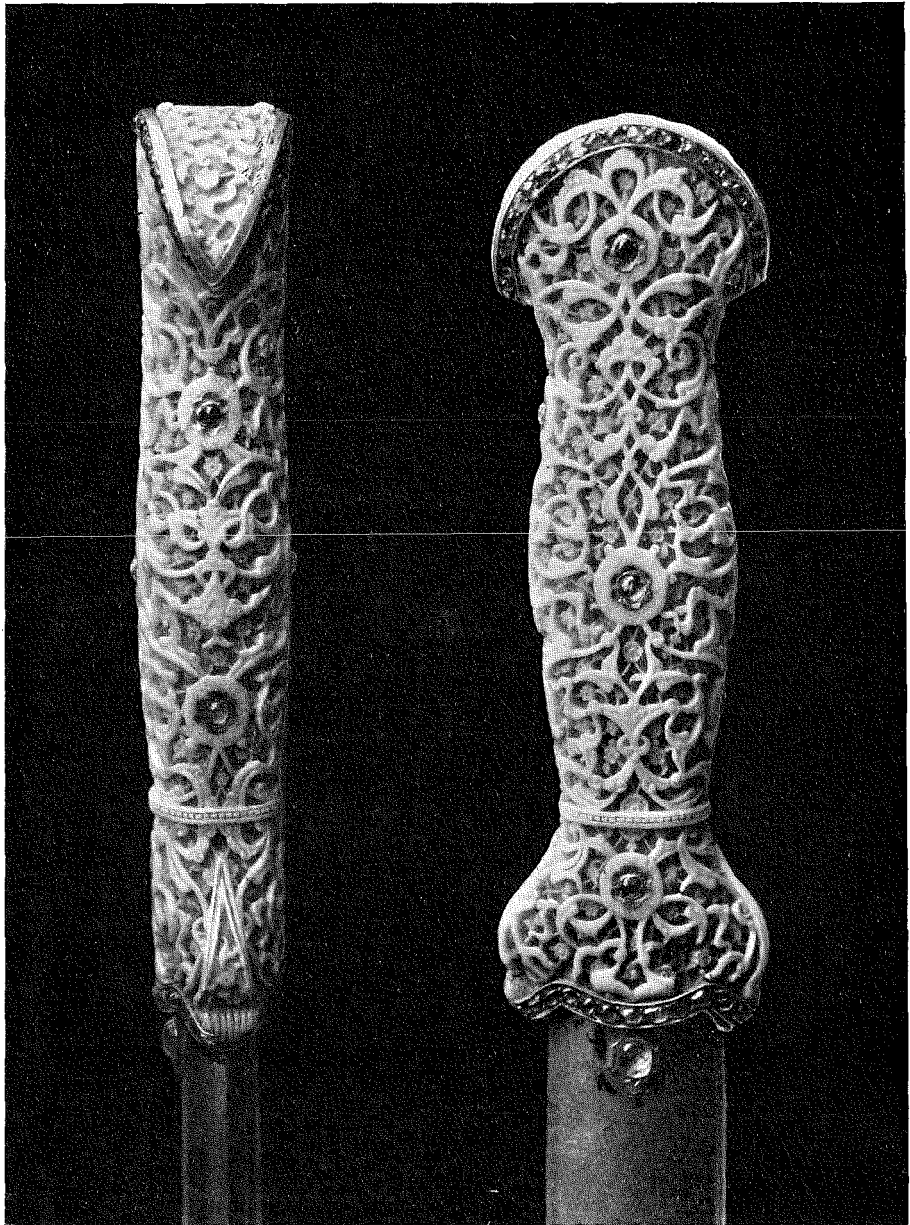

FIG. 1 O. 2. PERSISK DOLK AV SNIDAT ELFENBEN FR. OMKR. ÅR 1500.

guldbleck drivna slida ornerad med turkoser och röda och gröna stenar (fig. 9 o. 10). Den vackra pansarhuvan n:r 34,

som Livrustkammaren också nu är lycklig att äga, är även ett mästerverk av persisk konstskicklighet på 1500-talet

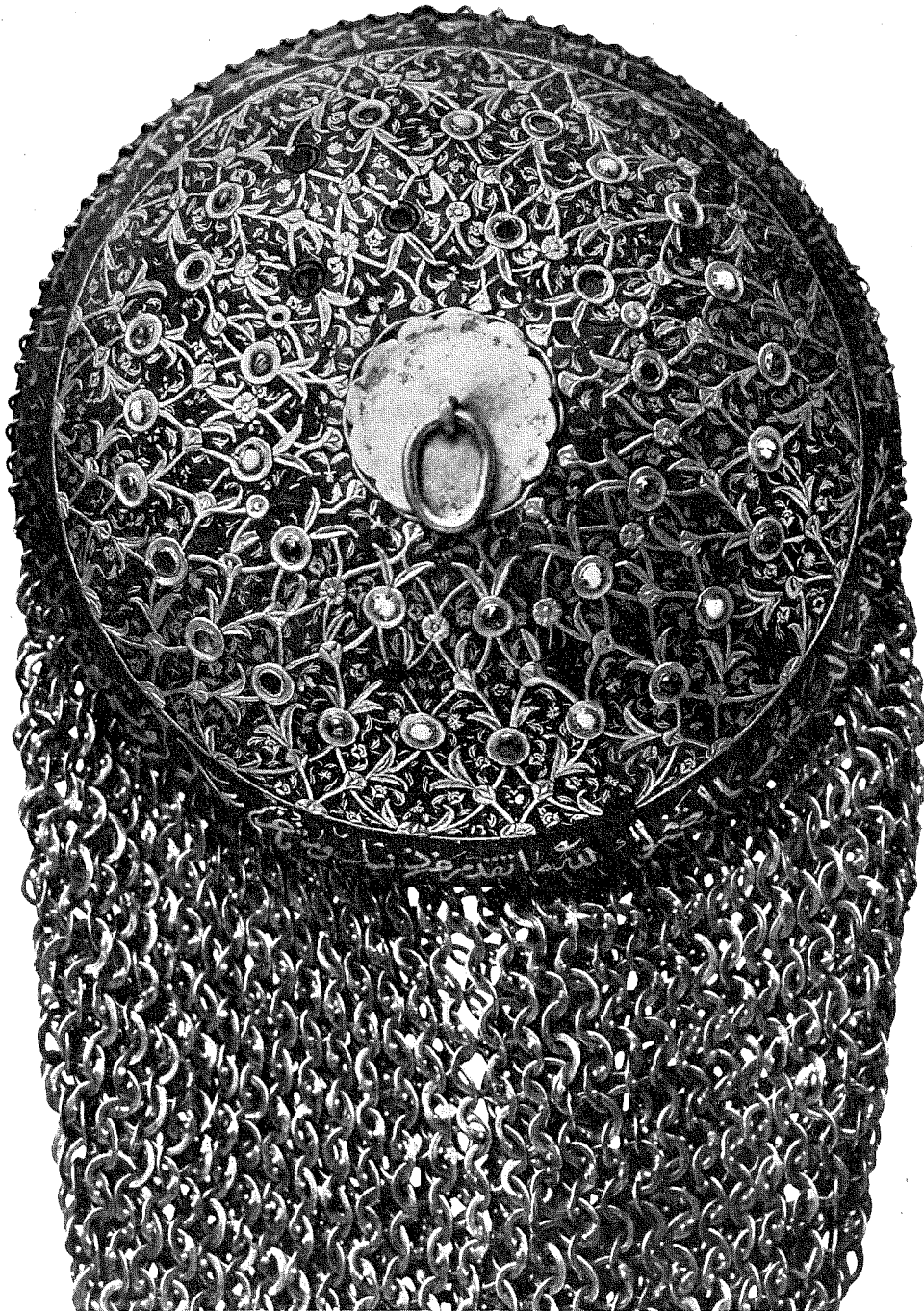

FIG. 3. PANSARHUVA AV POLSK-RÝSK TYP, 1500-TALET, PERSISKT ARBETE.

FIG. 4—10. (RÄKNAT NEDIFRÅN). PERSISKA O. INDISKA DOLKAR.

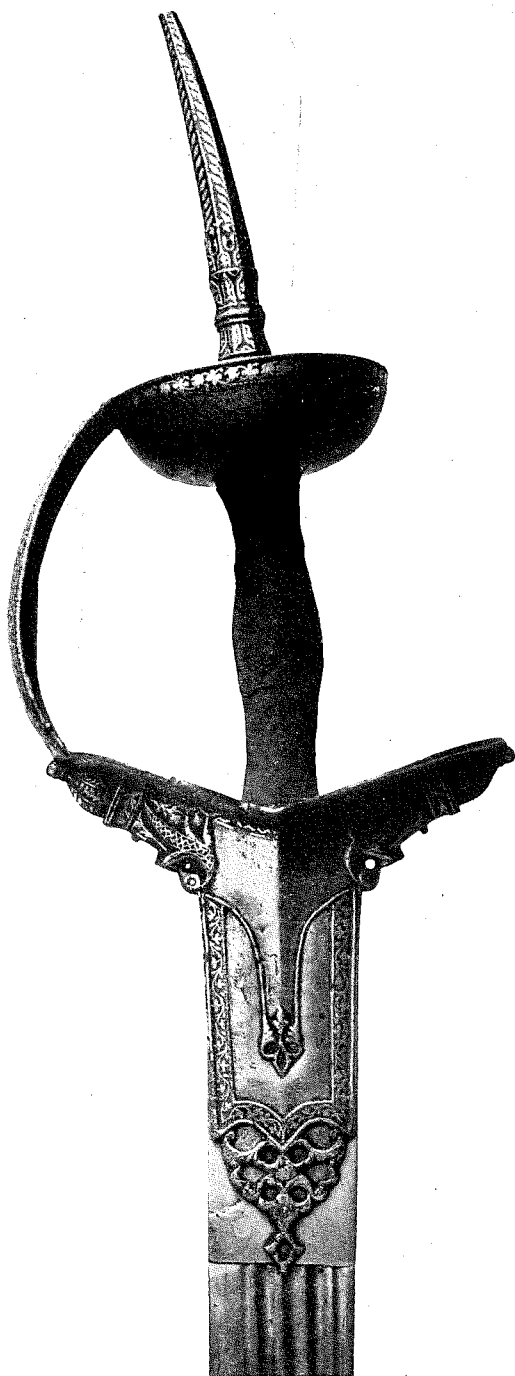

FIG. 11. INDISK SABEL (TALVAR).

(fig. 3). Kalotten är av svart stål med inhamrade guldornament och därpå i relief blomstermönster med infattade turkoser och rubiner. En intressant persisk fanspets n:r 237 i genombrutet stålarbete må även här omnämnas. Den tillhör ävenledes nu Livrustkammaren.

Ett par anmärkningsvärda indiska vapen äro den indiska sabeln n:r 203 med sitt utsökt snidade och gulddekorerade stålfäste (fig. 11) samt "radja"-dolken n:r 117, med sin genombrutna klinga i vars mittrand löper en rad av små äkta pärlor (fig. 4).

Bland turkiska vapen påminna vi oss ett par ståtliga medeltidshjälm, n:r 32 o. 33, med mästertligt drivna kalotter (n:r 32 se fig. 23) samt en sen 1500-tals hjälm n:r 35 likaledes mästertligt driven och ornerad (fig. 24). Denna sistnämnda såväl som den intressanta mongoliska hjälmen n:r 38 (fig. 22) tillhöra nu Livrustkammaren. Även två vackra turkiska sablar n:r 185 o. 6 med fästen och baljor rikt besatta med turkoser och ädla stenar (n:r 186 se fig. 16 o. 17) tilldraga sig uppmärksamheten jämte den vackert snidade turkiska bösspipan från 1500-talet n:r 288 (fig. 18). N:r 186 och n:r 288 nu i Livrustkammaren.

Bland västerländska vapen fästa vi oss i första hand vid de ryska. Dessa äro ofta i sin makalöst praktfulla och dyrbara ornamentik präglade av orientaliskt inflytande. Så t. ex. den ryska bössan n:r 281, med sin praktfulla pipa som är helt och hållet snidad i figurer mot förgylld botten, samt den synnerligen eleganta lilla leksaksbardisanen n:r 224, som är ett mästerverk på ryskt konsthantverk under 1700-talet. Den sist

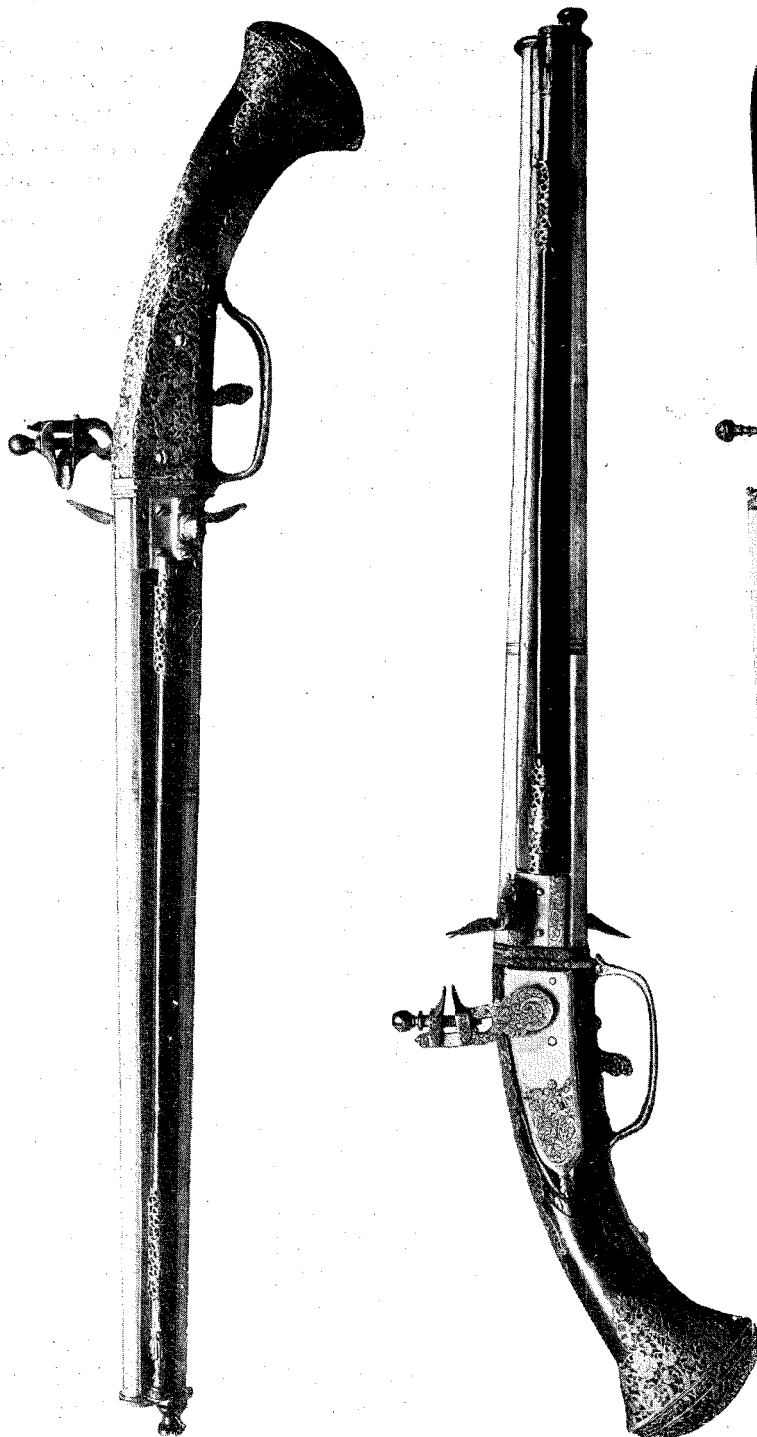

FIG. 12 O. 13. ITALIENSKA DUBBELPISTOLER FR. 1600-TALET'S MITT.

FIG. 14. GENUESERDOLK,
"GIFTDOLK".

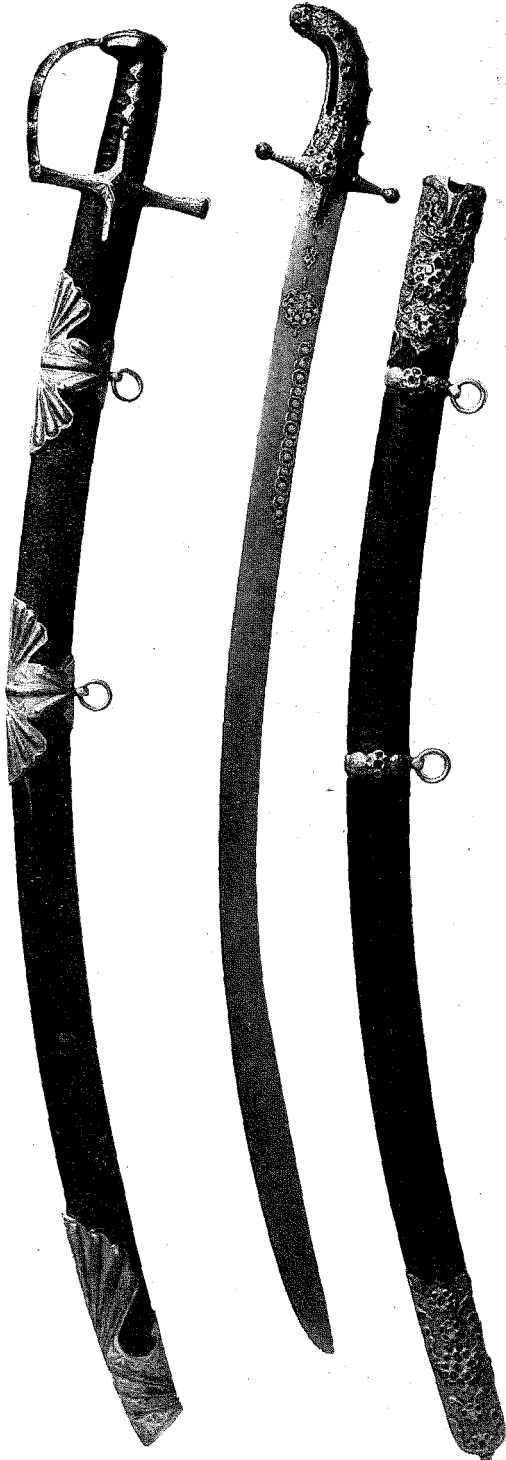

FIG. 15. POLSK SABEL
FR. 1600-TALETETS SLUT.

FIG. 16 o. 17. TURKISK
SABEL MED PERSISK
1500-TALSKLINGA.

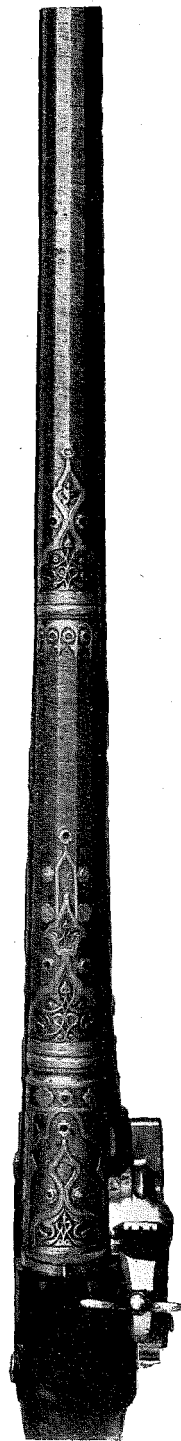

FIG. 18. BÖSSA MED TURKISK
PIPA FR. 1500 TALET.

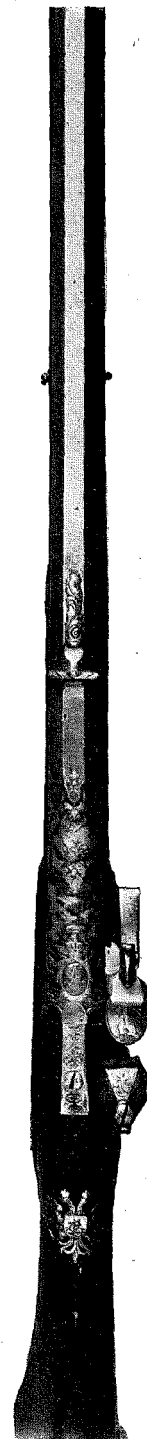

FIG. 19. RYSK BÖSSA MED
KEJSARINNAN ANNAS
MONOGRAM O. VAPEN.

FIG. 20. KEJSAR PAULS LEKSAKSBERDISAN.

FIG. 21. FRANSK PRAKTVÄRJA, 1700-TALETS MITT.

nämnda (fig. 20), nu i grevinnan Hallwyls saml., som är buren av kejsar Paul som barn bär dennes monogram: ryska kejsarörnen med ett P i hjärtskölden, samt är mästertligt ornerad med inläggningar av olikfärgat guld. Bland ryska furstevapen må även nämnas bössan n:r 275, med sin praktfullt dekorerade pipa med kejsarinnan Annas monogram samt på kolven ryska riksvapnet, (fig. 19).

Av polska vapen funnos flera goda sablar, av vilka n:r 177 med sin vackert silverbeslagna balja nu finnes i Livrustkammaren (fig. 15). Samlingen saknade ej heller rent västerländska vapen av framstående kvalitet. Så t. ex. de vackra italienska dubbelpistolerna n:r 303 (nu i Livrustkammaren) av Lazarino Cominazzo (fig. 12 o. 13), samt den franska empire-bössan n:r 272 (även i Livrustkammaren) av Boutet i Versailles samt sist men icke minst den franska rococovärjan n:r 159, som ju väl utgjorde ett

av de förnämsta praktvapnen i hela samlingen. Denna verkligt furstliga prakt-pjes (fig. 21) är försedd med fäste av guld och ädla stenar. Guldbanden därpå, som förena de svarta och gröna stentorna; äro ornerade i rococomönster, och på de svarta mittfälten äro inlagda blommor i flerfärgat guld. Klingan är signerad av franska svärdfajaren Crepin samt Solingen-fabriken "La marque au Raisin à Sohlingen". En liknande värja dock ej fullt så rik gjord för Ludvig XV och signerad av svärdfajaren Burdin i Paris förvaras i Louvren.

Slutligen vill jag ej avsluta detta korta sammandrag av Kellersamlingens förnämsta rariteter utan att giva den s. k. "Kellerska dolken", n:r 60, ett omnämnande. (Även denna nu i Livrustkammaren). Det är en förut i vapenlitteraturen omnämnd dolkkniv av det mest utsökta genueser-arbete (fig. 14). Klingan, som är av snidat och guldinlagt stål, kan avskruvas och kvarlämnar då

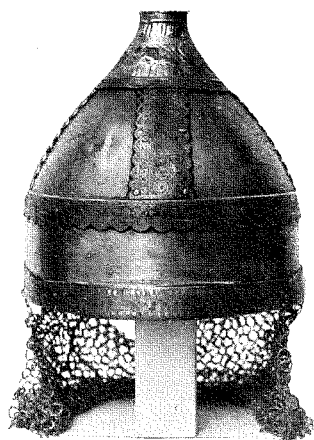

FIG. 22. MONGOLISK HJÄLM.

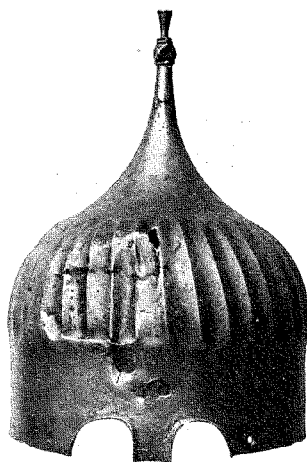

FIG. 23. TURKISK HJÄLM
FR. 1400-TALETS SLUT.

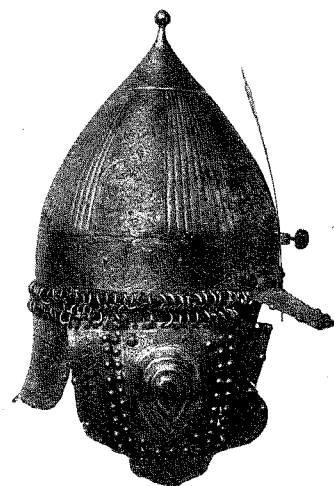

FIG. 24. TURKISK HJÄLM
(SCHISCHAK) FR. 1500-TALET.

den i dess mitt synliga vackert ciselerade och med öga försedda sylen. Fäste och slida äro av sköldpadd med fint graverade silverbeslag. Dylika knivar (coltello genovese) gå även under namn av "gift-dolkar" då man ansåg att sylen var avsedd för att i dolken införa gift och därmed förgifta såret. Numera anses den dock endast ha varit en praktisk kombination av syl och kniv, avsedd för jägare eller sjömän.

Detta vare då nog för att i korthet framdraga några av samlingens förnäm-

sta föremål och vilka av dessa som blivit införlivade med Livrustkammarens samlingar har även omnämnts. Detta är dock ej tillnärmelsevis allt som kommit på Livrustkammarens lott. Icke mindre än ett 50-tal olika nummer ur samlingen skänktes med varm hand av nedan nämnda herrar donatorer, till vilka Livrustkammaren står i största tacksamhetskuld, nämligen samlingens ägare och främst bland dessa direktör H. Bechshöft samt legationsrådet Harry Ax:son Johnsson.

FORNTRO- OCH SAMFUNDSAVDELNINGARNA ÖPPNADE I NORDISKA MUSEET

AV ERNST KLEIN.

De senast öppnade avdelningarna i Nordiska Museet omfatta forntro och samhällsskick och ha ordnats, den förra av intendenten N. E. Hammarstedt, den senare av amanuensen S. Erixon.

Det kan i första ögonblicket låta underligt, att man gör museala utställningar av tro och sociala institutioner, vilka ju båda mera tillhöra den andliga än den materiella kulturen och sålunda snarare skulle synas hemma i bibliotekens och arkivens hyllor än i museisalarnas monter. En blick på de nya utställningarna visar dock, hur konkret och i ordets egentligaste bemärkelse påtagligt även den andliga kulturen uttrycker sig nere på folkdjupet. Där står symbolen oftast i stället för definitionen liksom föreställningen står för begreppet och symbolspråket talar till ögon, öron och alla sinnen. Detta språk lämpar sig sålunda ypperligt för museal framställning.

I folktroavdelningen möta vi i huvudsak redskapen för den magiska delen av folkets arbete. Det är ju så, att på ett stadium, som den svenska allmogon just nyss lämnat — i den mån den icke ännu lever kvar däri — så gott som varje det dagliga livets förrättning utöver de åtgärder, som vi skulle kalla rent praktiska, kräver även sådana, som vi kalla magiska. Båda arterna äro för den ursprungligare människan lika mycket (och lika litet) rationella. Likväl kunna vi iakttaga, att uppgifter, inför vilka de lämpliga, ur vår synpunkt enbart praktiska åtgärderna äro svårare att finna, i högre grad mötas med magiska konster än sådana, där den praktiska lösningen ligger nära till hands. Därför är det främst på två områden som folkmagien såväl hos oss som annorstädes florerar rikast. Allt som berör hälsans bevarande eller återställande hos folk och få är

det ena; åkerbruket, framför allt det såddas skyddande under växten och mognaden, är det andra. I nära samband med det senare området står kreaturens fruktsamhet och förökning. I alla dessa faller galler det ju processer, vilka till

um, vare sig det gäller fröet i jorden eller det osynliga fostret, har man också sina speciella förklaringar, som ge upphov åt, från vår synpunkt sett, fullständigt irrationella — vidskepliga — skydds- och befordringsåtgärder. Men dessutom

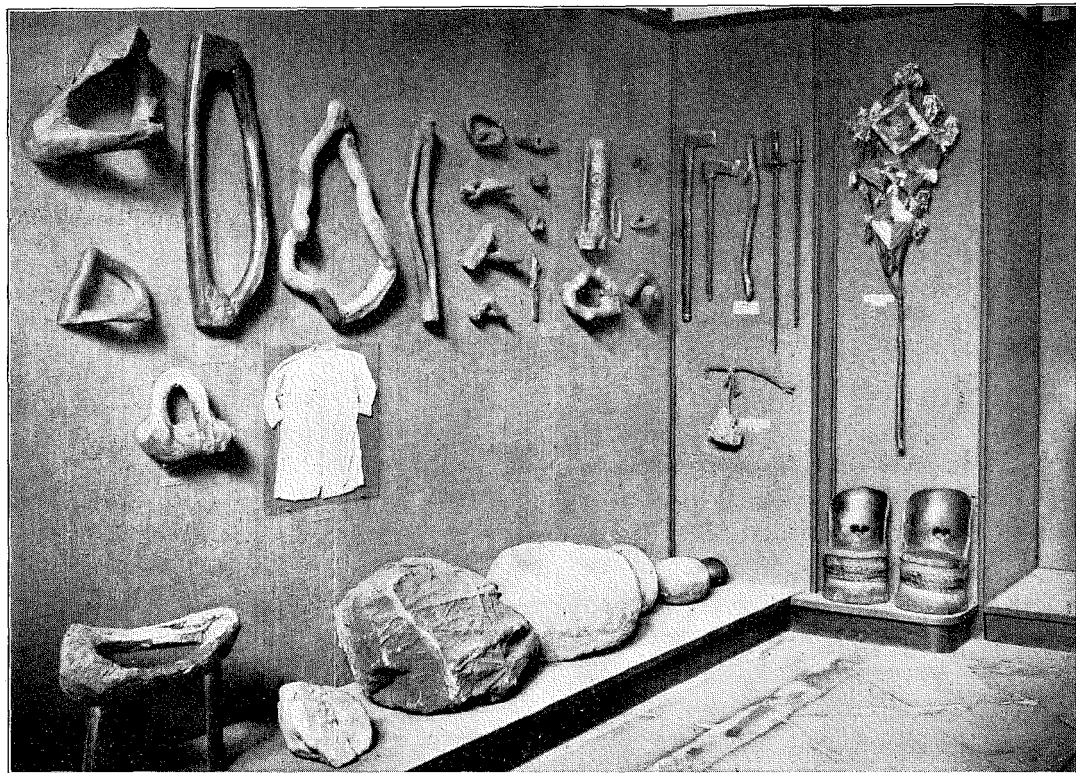

FIG. 1. FRÅN FORNTROAVDELNINGEN. NORD. MUSEET.

stor del undandraga sig observation, men vilka just därför ge fritt spelrum åt den folkets vetenskap, som resulterar i magi. Åt den sjuke, som lider av angreppen från en bacill, vars tillvaro man icke kan ha den blekaste aning, letar man på en sjukdomsorsak inom den värld, man känner (eller tror sig känna), och ett lämpligt botemedel. För växandets mysterier

finnas hemlighetsfulla orsaker till all framgång och motgång, orsaker som blott den kan behärska, vilken äger de särskilda hjälpmedel, som gammal visdom funnit verksamma.

I forntro-avdelningen på Nordiska Museet ha en mängd dylika redskap och remedier nu utställt. I det innersta rummet finna vi ett sannskyldigt allmoge-

apotek för både folk och få. Där äro stenar med runda urgröpnigar, "älvkvarnar" — kvarlevor av en rituell handling som varit bruklig åtminstone under bronsåldern, om inte tidigare, och som levat kvar intill vår tid. Även offer från dylika, knappålar och slantar, finnas ut-

magiska ringar äro de smäländska "pilehankarna", ringar av vide, som brukades mot "skott" och "knarrstickan" från Dalarna, med vilken sjukdomen lockades ur den knarrande leden till trästycket: "ur led te ved". Delvis samma, delvis en annan tankegång avspeglar sig i "pile-

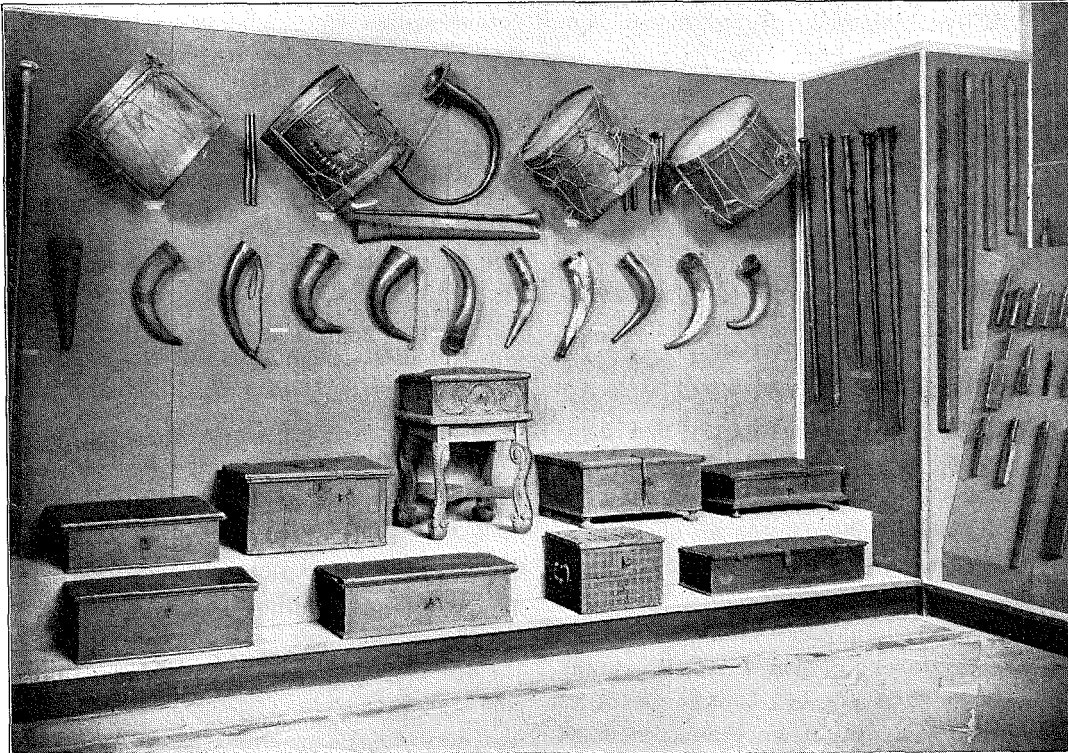

FIG. 2. BYTRUMMOR, BYHORN M. M. I SAMFUNDSAVDELNINGEN. NORD. MUSEET.

ställda. — En rikt representerad grupp är det vårbundna trädet i olika former eller dess avarter, "häfteträd" och "lyror" — det mesta självvuxna ringar, genom vilka antingen den sjuke eller någon del av honom (vid urinstämman alltid urinen) får passera för att i trädets vård avlämna sjukdomen eller av dess kraft få ny hälsa. Nära släkt med dessa

bojan", "bågarna" eller "skjutpinnarna", små klykor av kluvna kvistar, med vilka en pinne "skjutes" över en av "skott" angripen lem. —

Från dessa enklare hjälpmedel komma vi till mera komplicerade, både vad tillverkningen och den till grund liggande tankegången beträffar. Vissa av dessa ha uråldrig och nästan universell helgd,

t. ex. åskviggarna, yxor från stenåldern, som ha gynnsamt inflytande både på säden i bingen, på elden vid svedjandet och på sjuka barn och boskap — sålunda ett komplex av eld-, växt- och hälsokrafter, som sammanhänger med dessa föremåls hänförande till den tändande blixten, till Tor — bonden som befordrar årsväxten och till den himmelske jättedödaren, som fördriver onda makter. Dylika rester av religiösa föreställningar äro också företrädna i de med kors och kristna former försedda amuletterna, av vilka många olika former finnas. "Naturlig" läkekonst representeras däremot av "trollputor", innehållande lök, dyvelsträck, vätaljus m. fl. ämnen ur den folkliga farmakopén, vilka anses genom sin blotta närvaro skydda mot "ont". Till svartkonsten, den otillåtna och syndiga magien, höra föremål som de groteska små "spiritusarna", miniatyrödlor eller andra krypfän, eftergjorda i trä och fastsatta i små runda dosor. De matas med "nykter spott" var morgon eller med en bloddroppe varje torsdagskväll och förskaffa sin ägare rikedomar och makt. Dit höra också tjuvljusen, stöpta i en död mans strupe. De söva folk och brukas därför av inbrottstjuvar. Något av samma ruskiga prägel och måhända delvis motsvarande användning ha de mordvapen, av vilka spånor blivit skavda för magiska syften. —

Ett helt annat område av folkreligionen belyses i utställningens andra avdelning, där framför allt de till jul- och brölloppssederna hörande föremålen samlats. Särskilt julbröden, halmfigurerna, takfåglarna, kronorna och de olika attributen vid Staffanssjungandet ge ett fulltonigt eko av den gamla midvinterfesten,

sådan den med alla sina hedniska och kristna beståndsdelar, med sin sädes- och solmagi, sin dödskult och djurkult på botten och hela sin senare, folkligt gemytfulla kristna överbyggnad klingar ut som bondeårets rikaste och vackraste ackord. —

Kan sålunda forntroavdelningen med många föremål visa, hur det religiösa och vetenskapliga tänkandet omsatt sig i allmogens praktiska liv, är detta knappast i mindre mån fallet med avdelningen för samhällsskick, vad allmogens sociala idéer beträffar. En viss enformighet kan måhända ej undvikas här, ty om också de samhälleliga behoven äro mångahanda, blir grundschema för organisationen i de olika fallen med nödvändighet tämligen ensartat. Sitt största värde ur allmänhetens synpunkt — för specialforskningen erbjuder den naturligtvis ett ofantligt rikhaltigt material — har denna avdelning huvudsakligen genom den översikt av det svenska allmogesamhällets funktioner, som den skänker.

Grundvalen för detta samhälle är familjen, där far i huset är kung och — inte bara figurligt — tronar i högsätet. En stabbstol och en bänk från Dalsland, som nyligen förvärvats, buro ännu i ägarans mun detta förnämna namn. Men familjen är icke blott en vuxen och en uppväxande generation. Den är i vissa funktioner hela ätten, så långt blodsband och frändskap kan räknas genom lederna, både uppåt och utåt. Ätteledningen är därför en väsentlig sak, och när barnet ligger i sin vagga, bär den snidade sticka, som håller upp täcket hela dess härstamning i prydligt inskurna bomärken eller initialer.

Till familjens skick och bruk hänföra sig

också bröllopsbägare och stänkor, friarskedar och brudgångspåsen, som bruden bär kring bygden för att samla till hemgiften.

Byn, som ännu på många håll bildar den närmast högre sociala enheten, det är en hel stat i den svenska bondens uppfattning. Aldermannen har sin stav, sitt horn och sin trumma eller också den allom bjudande budkavlen, som sammankallar bystämman till dess olika funktioner.

Kavlen eller stickan är för övrigt den i vårt land härskande formen för skriftliga meddelanden och uppteckningar. Byns gemensamma angelägenheter regleras, uppgifterna fördelas efter den på kavlen betecknade ordningen. Därför ha vi kavlar som hänföra sig till gårdsel och vägar, kvarnar, vallgång och skiften, för fattigvård och sjukvård, för räknenskaper och böter inom byalaget — kort sagt för hela det sociala livet.

Över byn står socknen. Dess gemensamma angelägenheter ordnande avteckna sig i nya stickor. Skolläraren har sin för att veta, var han skall ha kosthåll, skyldighet att ringa, gräva gravar, göra tionde och flera andra plikter antecknas och ordnas med stickor.

Rättvisans enkla och drastiska redskap, kåk och stock och skampall ses i

närheten av det pampiga bord, där häradsrättens snibbskålar stå och lysa, färdiga att fyllas med starkt vid tingets slut.

Enkelt och dock obeskrivligen solitt och ändamålsenligt verkar detta samhällsmaskineri av trä och järn. Det skrivna ordet spelar en underordnad roll; där det finns, är det mestadels korta protokoll, präntade på gulnat papper, ej mer än att många generationers produktion får rum i en enkel och föga rymlig bykista, som inte skulle rymma protokollet för ett municipalsamhälles förhandlingar under ett enda år.

De båda nya avdelningarna i Nordiska Museet äro glädjande bevis på, huru det väldiga material, som under snart ett halft århundrade samlats i dess hägn, under oavbrutet arbete ger ifrån sig nytt kunskapsstoff.

Förrådet är outtömligt. Materialet är framsprunget ur folklivet — det är själva folklivet in nuce. Forskningsuppgiften är att avlyssna, vad det har att berätta, och den museala uppgiften att ordna det så, att berättelsen blir tydlig för alla. Att båda dessa uppgifter hava fyllts på ett utmärkt sätt i museets nya avdelningar, därom råda inga delade meningar.

ST. HANSBAAL I NORGE AV KRISTIAN BUGGE.

Over hele Norge brændes baal Jonsok¹ (eller St. Hans-)aften, den 23:de juni, paa steder med vid utsigt, paa hauger og fjeldknauser, undertiden ogsaa paa fjeldtopper paa 3—400 meters høide.

I Joh. Th. Storakers samlinger av folketradition² fra 1860 og 70 aarene heter det herom: "Mange gange maatte man avsted for at trække sammen, men

¹ = Johannesvaka.

² Manusk. in folio n:r 580, kap. 1. Om Tiden, i Kristiania universitetsbibl.

JONSOKERYLLOP PÅ VOSS, 1921.

gjerne først paa eftermiddagen St. Hanskvelden blev varden reist. Sedvanlig reistes først en liten mast; ved en mængde tillagte stene bragtes den til at staa fast. Ofte var der paa masten opimot toppen slaat et tvertræ, saa det dannet et kors. Op omkring haugen (dungen) blev da veden, eneren og lyn-gen opstablet; hadde man en baat eller pram, blev den reist ved siden og lænet til tverarmene paa korset, og hadde man været rigtig heldig, hang en tjæretönde paa toppen og en tjærepös paa hver arm. Naar saa baalet ut paa aftenen antændtes under hurrarop og skrik, under skud fra store trækubber, geværer og nöklepistoler, saaes antydning til et brændende ildkors, og ungdommens jubel blandet sig sammen med skuddene og enerens og furubarets knistren og spraken i baalet.

I Listers fogderi danser ungdommen ofte om baalet, i Sætedalen sker det altid.

Denne korsform brukes nok ikke paa ethvert sted. Paa det egentlige Listerland skal den dog være kjendt og brukt. Ned i midten av veddungen stikkes en tyk stang, og paa denne slaaes et tvertræ.

I forskjellige bygder paa Lister har indtil de sidste tider de gamle været ivrige i at hjelpe ungdommen med at trække ved, osv. til baalene.

Ogsaa i byerne her (paa Sörlandet) hörer St. Hansbaal med til hver midtsommer. I Mandal reises en höi stang, tildels ogsaa med tverarmer."...

Saavidt Storaker.

Vi har imidlertid en beretning om St. Hansbaal som er omtrent 100 aar ældre end Storakers. I Michael Seehuus's beskr. av Nordfjord fra ca. 1770 (Bergens hist. for. skrifter VII, Bergen 1902)

fortælles følgende: "Paa gaarden Myklebust i Eid pgd. ligger en haug. Den er ganske flat paa toppen, næsten trekantet, steil paa alle sider, 50 alen høi, 600 skridt lang, 400 bred. Den bestaar alene av jord og har flat mark rundt omkring sig. Bønderne mistror den for underjordiske eller bergfolk, som de norske kalder huldre. Jeg tænker at her har været et høitidelig offersted i den gamle hedenske alder; ti St. Hansnat samles her en hop mennesker, som efter forfædrenes skik holder sig lystig med spil og dans. Da brændes her gamle baater og tjæretønder, hvilken ild av bønderne kaldes brising eller briseloge. Naar deres baater og tjæretønder er utbrændt, løper folkene efter mangan dans omkring ilden likesom i triumf derfra med hujen og skriken. Det øvrige av natten anvendes til dans og svir. Haugen holdes saa hellig for huldrens skyld at man ikke maa hugge noget av de smaa aske- eller rognetrær som vokser der."

Professor Haakon Shetelig som citerer denne beretning av Sehuus i sin avh. "Folketro om gravhauger" (Festskr. til H. F. Feilberg, 1911, s. 206 flgg.), uttaler senere: "Men uklart er det hvorfor saa ofte St. Hans baal og andre fester er knyttet til haugene. Vi har set at dette er det væsentlige Michael Sehuus har at fortælle om haugen paa Myklebust. Paa Trondehaugen (Fitje i Gloppe) pleiet man at brænde St. Hans baal, og ved utgravningen (1903) viste det sig, at det øverste lag av haugen var tykke kullag efter disse baal. Jeg vet ikke hvilken forbindelse det i og for sig skulde være mellem dødskultus og St. Hans fest."

Saaledes som ovenfor er skildret, (av Storaker) foregaar St. Hans brændingen langs hele den norske kyst den dag i dag. Der kan være enkelte træk som mangler hist og her, men hovedbilledet blir det samme: Glade, feststemte mennesker, baal paa fjeldknauser og andre høider eller ute paa vandet, hvor de brændende flaater eller baater, som er fyldt med brændbare saker, kaster et glimrende skjær over omgivelsene. Alle og enhver synes at ha en trang til at leve i og med naturen, og først naar den lyse nat er forbi, stilner overalt lek og spil, dans og lystighet. Ungdommen sætter sin ære i at faa istand de største baal, og forberedelserne hertil kan ta mange dage. St. Hans kvelden er i vore dage fortrinsvis ungdommens fest, hvor de ældre nøier sig med at være tilskuere; men det er ikke saa svært lange siden de voksne paa flere steder spillet en mere aktiv role.

I Aalesund pleiet guttene i 1870—80 aarene at faa tak i en (eller flere) rigtig knusktør baat, som de om eftermiddagen den 23:de trak omkring i byens gater. En gut sat oppe i baaten og ropte: "To skilling i baaten!" for at samle ind til at bestride utgifterne, og anmodningen blev ganske villig efterkommet. Politiet la ingen hindringer iveien for transporten, som jo til en viss grad ödela gaterne, og tilslut blev baaten med forenede kræfter slæpt op under fjeldet, saalangt som raad var. Og rundt omkring paa marker og gater, stod handlende med sine for anledningen opsatte boder og solgte brus og kaker, sukkertøi og andet "sноп"; for alle barn hadde faat smaa skillinger den dag for at snope.

Ogsaa i andre byer blev baater truk-

ket gjennom gaterne; men nogen særlige ceremonier vites ikke at være iagttat der-ved. Hvorvidt trækkingen av baater peker hen paa et ledd i en gammel kultus er vel vanskelig at avgjøre nu, da ældre vidnesbyrd vistnok mangler. Men analogier andetsteds fra gjør det fristende at anta dette. Imidlertid er der flere træk ved brisingen (baalbrændingen) som fortjener særskilt at noteres.

I alle kystbyer har de anset og anser fremdeles baater og prammer som det gildetste de kan brænde, dernæst tjæretønder og andet brændbart.

En gammel kone fra Hedalen i Vaage (Gudbrandsdalen) oplyste i 1906 (hun var da 86 aar) at de i hendes ungdom ikke brukte at brænde baal St. Hans. Dette kan jo ogsaa ha gjældt andre steder. Men da brisingen i Norge maa antas at ha ældgammel oprindelse, kan man vistnok gaa ut fra at naar man paa enkelte steder i indlandet ikke har brændt brising, har dette hat sin grund i midlertidige forbud av frygt for skogbrand. Vedkommende kone var ogsaa fra den saakaldte "Skogbygden", en sidedal til Hedalen.

Paa enkelte steder i det vestlige Norge (i Indre Nordfjord og Nordhordland i Bergens stift) brænder ungdommen endnu, eller ialfald til de allersidste aar ved siden av den egentlige brising en figur, som de avvekslende kalder jonsokkallen og jonsok-kjærringa. Hver grænd har sin kall eller sin kjærring. Først blir det almindelige baal (brisingen) antændt, baktefter kallen eller kjærringa, som bestaar av en stang med tverarmer, ombundet enten med ener (*juniperus communis*), eller med andet grønt. Ung-

dommen springer over varmen og danser rundt baalene.

Paa nogen steder brænder de desuten ved Syftesok (1:ste juli)³ en syftesokkall eller en syftesok-kjærring.

Navnene jonsok-kall osv. er nu vistnok begrænset til de nævnte steder av Bergens stift, og desuten Söndmöre.

I Alversund, N.-hordland, tager de 8 dage för jonsok eller endnu tidligere, et baal væsentlig bestaaende av ener, i den senere tid delvis av træ og gamle baater. Midt i baalet (dungen) sættes en avkvistet björk med en dusk i toppen. Dette kaldes iflæng jonsokkallen og jonsok-kjærringa. Likesaa ved syftesok med skiftende navn efter festen, eller syftesoksaata.

Paa Stord var der samme slags baal som i N.-hordland, men navnene jonsokkall osv. kjendes ikke der. I Sund kjenner de jonsokkall og syftesokkall, men ingen kjærring.

I Sunnelven, Söndmöre, tager de et baal av ener med en björk i midten. Undertiden henger de en tjærepös paa en av grenene.

I Lindaas, S.-hordland, begynner de 8—14 dage för St. Hans at samle brændsel sammen til jonsoksaata, som bestaar av torv, lyng, ener, furugrener og rot, osv. Dette stables sammen i haug, og i toppen sættes en björketop. En liten saakaldt "narresaate" bygges ved siden av det store baal og brændes för dette. Mange steder bruker de flere narresaater. Somme steder brænder de tjæretønder, ogsaa med björketop, især paa Fedje, Austheim, hvor der er mindre skog. Saata blir tændt paa litt för midnat, og græn-

³ Syftesok = S:t Svithuns vaka.

den sætter sin ære i at faa sin saate til at brænde længst. Det er ogsaa viktig at saata brænder med klar flamme; den maa ikke ryke.

I Volda, Söndmøre, kalder de narre-saatene for "lokkar-brising" — for at lokke folk til at komme til brisingen. Lokkar-brisingen bestaar bare av lyng. I den egentlige brising — hovedbaalet — brændes en hel björk eller ogsaa ener.

Paa Terningmoen ved Elverum i det sydøstlige Norge blev en St. Hans av soldater fra Österdalen gamle uniformer utstoppet og kastet paa baalet. Meddele- ren visste dog ikke om dette var nogen almindelig skik eller en enestaaende fore- teelse.

I Osterfjord, N.-hordland, brænder de en figur som ser ut som et kors og er ombundet med grönt. "Det var som en mand", sa meddeleeren. Ved Syftesok brænder de en figur som skal forestille en kjærring.

I og ved Egersund (Lister og Mandal) brænder de St. Hans et kors med tjære- tönder paa de tre spidser. Dette kaldes rygla.

I Ramnes, Jarlsberg, brændte de tjære- tönder, fæstet til en höi stang, som blev sat fast i jorden. Det samme blev gjort paa Nöterö og Tjömö, hvor de foruten almindelig St. Hans vake pleiet at reise en stang med en tjæretönde paa spidsen, og, hvis det var rigtig gildt, med en tverstang med en tönde paa hver ende, saa det hele dannet et kors.

I Larvik kjendes ogsaa korsformen. Der pleier ikke at hänge nogen tjæretön- der paa spidserne, men selve korset blir anbragt oppe i en tönde. I Aalesund blir undertiden ogsaa en stang med en

tjæretönde sat midt i brisingen, som gjerne bestaar av gamle baater, kasser og tönder. Et av baalstederne kaldes "kjærringa". Medens, som ovenfor nævnt, den i brisingen brændte figur kun i Ber- gens stift benævnes kall eller kjærring, vil det av den her givne opregning sees at selve figuren, stangen med armer, korsfiguren ombundet med ener og andet grönt, samt undertiden med tjæretönder paa spidserne, kjendes langs hele kysten fra Söndmøre til Jarlsberg og Larviks amt (Vestfold). Paa enkelte steder blir istedetfor figuren brændt et træ med en dusk i toppen. I Alversund hörte vi hvorledes brisingen væsentlig bestod av ener, men i den senere tid av træ og gamle baater osv., og at forövrig baater spiller en viktig rolle paa omtrent alle baalpladser langs kysten.

Skikken fra Alversund tör være et litet fingerpek. Jeg tænker mig utviklingen saaledes: Oprindelig har man i St. Hans baalet brændt et træ, oprindeligest kanskje en ener, men i mangel derav en björk, som maa formodes at repræsentere vekst- guddommen. Det er da det forløpne vekstaars gud eller gudepar som blev brændt for at gi plads for det nye aars gudepar. Da man saa fik personlige guder, indtok et menneskepar træets eller træernes plads og fik navnene jonsok-kall og jonsok-kjærring. Kall og kjærring be- tegner jo gamle folk, og ordet kall brukes desuten endnu om overnaturlige væsener som har med veksten at gjöre, f. eks. slaatta-kallen og skura-kallen om det av- slaatte og avskaarne höis og korns gud- domme. Fremdeles kan merkes det sven- ske navn Tore-kall, hvorav lappisk Hora- galles, ovnskallen som benævnelse for det

utskaarne træstykker ved peisen i de gamle røkstuer, samt kall som sidste led i fjeldnavne, f. eks. Vaaga-kallen i Lofoten, som forbireisende yder sin hyldest ved at ta hatten av for.

Og med de mildere skikke maatte menneskeparret vike for symbolet, det menneskelignende kors, ombundet med ener⁴ eller andet grønt, muligens en levning av træet.

Hvilken rolle spiller saa baatene? Det er maaske tænkelig at de repræsenterer den tid da begravelser i baat blev almindelig. J. G. Frazer har i "Balder the Beautiful" pekt paa de mange skikke som stammer fra opbrændingen av et gudepar ved midsommer eller andre tider verden rundt, skikke som har sin parallel i ofringen av bukken, tragos, i det gamle Hellas, og i sorgen over at den store Pan, skogguden, var død — for at gi plads for den nye Pan, som fik grøden til at gro og træerne til at blomstre. Maaske var Balder og Nanna et saadant gudepar, som paa dødsskibet foretok den sidste færd til skyggenes land, til landet hinsides havet.

Findes der nu i Norge noget spor efter det nye vekstaars gudepar, som skulde arvta de brændte guder?

Det er sandsynlig, at vi finder dette gudepar i dets efterkommere Jonsokbrudeparret, hvis optræden falder paa samme dag som kallen eller kjærringa blir brændt, men nogen timer tidligere.

Jonsokbrudeparret, heter det i en meddelelse fra Stord, var smaa barn, den stauteste brudgom og den fineste jente.

⁴ I sin svenske historie nævner Olaus Magnus at hövdinger i gamle dage blev brændt paa baal av ener.

I aaret 1910 feiret saaledes det unge par sit bryllup paa gaarden Rommetveit paa Stord i et stort lokale (et tøndeverksted). Utenfor indgangen var der reist en portal av lövgrener. Inde i "bryllupsstuen" var dækket et langbord hvor det unge par og deres følge blev bevertet med saft og smaakaker. Derpaa tok de sig en tur op i skogen, og etterpaa blev gjæstebudet fortsat til kl. 11—12 om kvelden. Forældrene sørget for den bedste kost og for dansemusik av bygdens spillemand. Skikken holder sig fremdeles og blir fredet om av de voksne, som pleier at indfinde sig i laget utover kvelden. Paa spørsmålet om hvad meningen var med turen til skogs, svarte meddeleren: "Aa, de giftet sig vel som fanten ved at gaa tre gange rundt en sten".

I Sund pyntet de ogsaa smaajenter til brud, og av og til ogsaa en brudgom om jonsokaften. Brudeparret skulde holde sig nær baalet om kvelden; men der var ingen procession op i skogen som paa Stord.

I Grindvik, Skodje paa Söndmöre brukte brudeparret at gaa rundt paa veiene og ind i husene for at vise sig og bli beundret. De fik dog ingen gaver. Brud og brudgom var iført sin bedste stas og var ganske unge. Skikken holdt sig der indtil 1916.

Paa Hareide (Söndmöre) bruker de endnu hvert aar at ha jonsokbrudepar som de holder gilde for med bevertning. De holder da gjerne til paa en laave, hvor de leker og har det morsomt.

Paa Stranda (Söndmöre) hadde en gammel, nu avdöd kone brudestas, bestaaende av krone, söljer, baand og andet. Dragten var den vanlige söndmör-

ske, som brukes av brudefolk; men alt var laget til barn i 13—14-aarsalderen. Det er rimelig at al denne stas spesielt var laget for et jonsokbrudepar, skjönt denne skik ikke har været brukt paa Stranda i de sidste 6—7 aar. Dragten opbevares fremdeles.

Den skik at utpynte et jonsokbrudepar findes (eller fandtes) paa de fleste steder i Bergens stift. Det almindelige er (var) at parret i 5-tiden om eftermiddagen med sit følge gik rundt og fik gaver, før brisingen blev tændt. Paa enkelte steder er dog skikken henlagt til syftesok, spesielt i Bremanger og Kvalvaag i Søndfjord. Det er maaske sandsynlig at brudeparrets optræden paa syftesok skriver sig fra tiden før indførelsen av den gregorianske kalender. Nær Ullensvangs kirke i Hardanger findes paa prestegaardens grund en stor sten, "Ullabersteinen", paa hvilken man pleiet at møtes jonsok-aften og pynte ut en liten pike med baand og blomster til jonsokbrud. Stenens navn indeholder tydelig ordet "Ullarberg", sammensat med gudenavnet Uller, skriver prof. Magnus Olsen i "Norske gaardnavn XI, Søndre Bergenhus amt, s. 454.

Det synes i det hele som om visse stene har fundet anvendelse i bryllupsceremonier i ældre tid, sml. bl. a. ovenfor i meddelelsen fra Rommetveit paa Stord.

Det vil sees at der i disse vestnorske skikke ikke foreligger noget positivt bevis for en sammenhæng mellem kallen og kjærringa paa den ene side og det unge jonsokbrudepar paa den anden. Det eneste skulde være meddelelsen fra Sund

pgd. at de unge skulde opholde sig nær baalet, hvorpaa kallen eller kjærringa blev brændt.

Men det forekommer mig at denne mangel på bevis ikke er avgjørende. Der er jo flere omstændigheter som peker i retning av en sammenhæng. Først og fremst overensstemmelsen i tid. Brudeparret optrær samme dag som kallen og kjærringa finder sin död. At de unge som maa tænkes at skulle repræsentere og befordre det nye vekstaars frugtbarhet viser sig paa skuepladsen för de gamles baalbrænding, er naturligt. Der maa sørges för kontinuitet, ellers kunde der bli fare for en stans i vekstlivets gang, hvis de bærende kræfter pludselig svigtet. Dernæst har vi selve den ting at et ungt brudepar (med samme navn som første led) optrær samtidig med at et gammelt ender sine dage: det unge, spirende livs repræsentanter contra den grödes som snart skal höstes. Og den hele process er henlagt til den dag da solen snur paa sin gang over himmelen med rik forgjættelse om bistand ogsaa i det kommende vekstaar for den ængstede menneskehet. Den dag da naturen aapenbarer sit störste mysterium, den dag da naturens skjulte og hemmelighetsfulde kræfter utfolder sig i sin störste og mægtigste fylde. Den gamle tryllekraft er brutt og blir kastet bort; men samtidig oprinder en ny tid, hvis ledende princip blir det unge og livsfriske jonsokbrudepar, hvis bryllup feires saa at si paa grundlag av det gamle pars likbaal. Sammenhængen mellem död og liv er tydelig, og det er kanske ikke at undres paa at St. Hansfester saa ofte feires paa de gamle gravhauger.

INSTRUKTION FÖR INSPEKTOREN VID ÅRY BRUK, UTFÄRDAD AV BERGSRÅDET
J. L. ASCHAN, TROLIGEN PÅ 1830-TALET.

1:o. Vad angår smidet. — Påsmidning vid stångjärnshammaren begynnes varje sön- eller helgdagsafton kl. fem à sex.

Vid manufakturverket varje söckendag kl. tre à fyra och slutas kl. åtta. Under frukosttiden lämnas en timme och vid middagstiden två timmars uppehåll.

Allt som oftast besökas smedjorna, varunder bör undersökas, på vad sätt allt handhaves, och om felaktigheter upptäckas genast låta sådant rätta, ävensom under nattetid icke lämna smederna helt och hållet i trygghet för inspektorens besök, utan då och då tillse dem.

Obehörigt folk får aldrig uti smedjorna vistas, utan vid de tillfällen inspektoren tillåter det.

Allt smidet tillverkas felfritt på sätt järnvräkareordningen föreskriver.

Varje lördag eller då smidning upphörer inventeras med stångjärnssmederna deras behållning av tackjärn, smältstycken, färskjärn- och uppgöres vad i överjärn eller brist för veckan uppkommit.

Karfstock hålles med smederna, varå varje lördagsafton bör uppskåras vad uti veckan är uttagit och levererat.

Mer än 2 à 4 skpd tackjärn bör i sänder icke för varje smed utlämnas, utan att särskilda orsaker därtill kan föranleda.

Varje påsättning bör på pyndare av smederna uppvägas och alla smeder böra påsätta någorlunda lika. —

Färskjärn bör vid ena härden vid varje uppsmidning befinnas. —

Vid jämn gång bör i veckan av ämnesjärn och de vid Åry brukliga järnsorter vara smitt 18 à 19 skpd viktualievikt. — Då detta sker utgives till smederna för 18 skpd stångjärn eller 19 skpd ämnesjärn, felfritt levererat och med förbehåll av överjärn eller att ingen något bortsmitt, två rdr. rgs. för härden i dricks-pengar.

Uti stark torka eller inträffande stormväder bör smedjan bevakas även om dagen för eldsvåda. Sprutan bör alltid vara nära till hands och i brukbar ordning, jämte övrig brandredskap såsom stege och ämbar.

En lika tillsyn bör vara vid manufakturverket — med manufakturmederna hålles motbok på smidet, varuti varje lördag införes vad under veckan är uttagit, förrättat eller levererat av vad som förut under veckan icke blivit infört.

Angående blandningen av tackjärn till påsättning och när någon sort enbart bör nyttjas, uppgöres med bruksägaren.

För var månad väges rent med manufakturmederna och uppgöres vad de hava i överjärn eller bortsmitt, vilket uti månadsförslaget bör intagas, transporterat månad för månad.

2:o. Masugnen. — Dess gång och uppsättningar antecknas noga uti blåsningjournalen, vilken bör vara inrättad efter erhållande formulär. Tackjärnet upp-

väges därifrån under masmästarens närvaro med fem marker landvikt om skpd. Gjutgods upptages uti blåsningsjournalen efter 26 m. pr skpd, men uti tillverkningskonto i boken intages det efter 20 m. och i tillverkningspris beräknas 20 m. lika som för ett skpd tackjärn à 26 m.

3:o. Åry kvarn. — Där uppmättes och fördelas bruksägaren och mjölnaren emellan varje lördag fallen kvarntull.

Bok över uppmätningen inrättas, varuti för varje gång uppmätning sker inskrivas vad som är uppmätt, och förvaras den uti tullkistan. Nyckeln till tullkistan förvaras på kontoret.

Mjölnaren efter ses hava kvarnstenar, hjulkuggar och redskap i gott och fullständigt skick och att malningen för alla väl förrättas.

Stickeblåss får icke i kvarn av någon begagnas. — Ljus uti helfärdig glaslykta får brukas.

Bör som oftast besökas för att därigenom tillika kunna kontrollera vad säd till förmalning ankommer.

Gödseln tillfaller bruksägaren.

4:o. Brukssågen. — Därvid hålles noga förteckning å allt vad där skäres åtskilt för bruksägaren och vad genom lottsågning sker, såväl uti verkets längd som sortement av plank, bräder, läckter m. m.

5:o. Ferneby och Skäve kvarn och såg. — Därvid iakttages samma omständigheter som vid Åry kvarn och såg dock med den skillnad att tillsyn, uppmätningar och anteckningar få ske vid de tider varföre bäst passande tillfälle gives och att gödseln och ålfisket begagnas på sätt kontrakt med föreståndarna därom innehåller.

6:o. Jordbruket — med bruksägaren överlägges vad slags säd å varje gårde bör utsås och i följd därav hur det därför bör beredas.

Då utsädet utsås bör inspektoren eller dess ombud vara närvarande för att tillse det riktigt blir utsått. Rättaren begagnas väsentligast vid jordbruket och bör deltaga uti arbetet.

Rättaren och drängar böra förrätta kväll- och ottearbete.

Deijan bör uppgiva till annotering när kor kalvat, får lammat, med mera, som kan erfordras.

Gödsel förökning genom blandningar av varjehanda ämnen iakttages.

Att utfodringen i stall och ladugård ordentligen tillgår bör som oftast undersökas. Odlingar företages efter ordinationer ävensom dikning och stenbrytning och bortförande av sten.

Med rättaren bör hållas motbok över allt till utsäde uttagen spannmål, även å all från logarna avmätt säd tillika med anteckning å träftalet, såväl vid inbergningen, som för vad varje gång är avtröskat, på det rättaren vid förefallande tillfällen bör kunna minnas upplysa vad å varje gårde eller åkerstycke är utsått och vad träftal därefter blivit.

7:o. Kol — de bästa och starkaste emottages uti masugnslådan — de sämsta vid manufakturverket och mellansorten vid stångjärnshammaren. Inspektoren emottager själv masugnskolen ävensom för stångjärnssmidet varvid den smed som för de senare skola ansvara bör även därvid vara närvarande och särskilt däröver hålla karvstock, vilken som oftast under mottagningen bör med inspektorens stockar jämföras.

Vid manufakturverket emottages kolen av den person därom för varje år av mig blir därtill ordinerad.

Småkol som frånharkas masugnskolen användas vid manufakturverket och till klensmide.

Att ryssorna innehålla fullt mål efter vad var och en är uppmätt för, efterses, likasom att uti kolen icke är stybbe, bränder och sten.

Bränder emottages särskilt mot halvt värde och användas vid masugnen.

Kolutsyningsförslag föranstaltas om uti början av juni månad och att utsynning verkställes därefter inom oktober månads utgång, då även skogvaktaren tillser huru veden av förra utsyningen blivit använd; ävensom den ved och milans fann innehåller, som om hösten skall utkolas, att den efter kolförslag vid samma tillfälle kan upprättas.

8:o. Malm, sjö — När om sommaren, när vattnet så fallit att det icke för mycket hindrar, befordras med drift.

Ingen får upptaga malm, utan att därtill anmäla sig hos inspektoren och därför blir anskrivnen.

Myrmalm befordras i synnerhet å alla ställen å tjänliga tider att upptagas.

När nya malmtäckter uppdragas, eller fås kunskap om, bör det inrapporteras för bruksägaren och inhämta dess utlåtande om upptagning därav och om mutsedel därpå bör sökas. Malmtunna beräknas för 42 kappar. Malmredskap hålla malmtagare sig själva.

9:o. Vattnet aktas noga men ock tillses att vid flöden överflödet i avpassat behov utsläppes.

Däröver bör hållas journal över dess stigande och fallande för varje vecka.

10:o. Räkenskaperna. — 2 gånger om året uppgöres räkning med smeder, bruksarbetare, mjölnare, sågare, underhavande åboer och torpare, men med tjänstefolket allenast vid årets slut.

Kol och malmräkningar uppgöras när bruksägaren därom förordnar.

Uti bruksböckerna införes skyndsamt vad som passerat, överföres och transporterats, så att intet något för flera dagar eller längre tid får stå efter.

Bruksböcker och journaler för påföljande året bör begynnas, upplinjerats och rubriceras uti juni månad och fortsättes därmed vid passande tillfällen, att de äro färdiga till den 24 oktober.

Motböcker skall var och en hava som äga räkning vid bruket och den vara likstämig med bruksboken — ingenting får utlämnas till någon, utan på samma gång i motboken detsamma införes.

Å vad som passerar Åry, Lessebo och Klafreström emellan sändes därå genast räkning undantagandes å tack-, stång- och ämnesjärn, som på en gång bör uppgöras, och i övrigt för varje kvartal översändes räkning — uti de trenne senare upptages transport av de föregående.

Forsedlar utfärdas in dupplo till alla de ställen där forbonden är i trakten boende, att den kan återställa den ena kvitterad.

Å utlämnad spik för egendomens behov till rättare, byggmästare eller huvudman för ett arbete upprättas däröver motbok med den som den uttager.

Veckorapporter å blåsning, tillverkat smide, sågning, kvarntull från kvarnarna, brännvinstillverkning, logeåvmätning och övriga arbetens förrättande, på sätt utgivna formulärer utvisar av-

gives och avsändes varje söndag till Hovmantorp kyrka att vidare befordras med kyrkfolk därifrån till Lessebo.

För första, 6:te och sista månaden av bruksåret upprättas specifika förslag å allt vad i kapitalboken finnes upptaget av effekter, varor och materialier jämte kassa, men uti de övriga månadsförslagen kan uteslutas de materialier och varor som äro av mindre betydighet, innehållande de 5 första 4 veckor, det 6:te 6 veckor, de 5 därpå följande 4 veckor och det sista 6 veckor, vilka till ägaren bör översändas följande postdag efter sista veckans slut, därest icke oförmodat hinder mellankommer. Uti kassaförsäljningsjournal antecknas namnet å den person till vilket något är försålt.

Utgående inventarier upptages i bokslut efter kalkylerat tillverknings- och inköpspris med å det senare tillagda omkostnader.

Årets förslitning å inventarier och redskap med mera som kunna försämras uti värde avföres så mycket som kan vara förslitet eller försämrat. Vad som helt och hållet kan vara utslitet, avföres, sedan vad till äventyrs därå varande smide är invägt och för dess värde gottgjort.

Från personella räkningar i boken får icke något överföras på inspektorens räkning, utan bruksägarens vetskap eller samtycke. En minnesjournal bör vara inrättad för att däruti anteckna muntliga överenskommelser med personer om arbete m. m., mottagna ordres, beställningar, tiden för kungjorda möten, ting, kommittéer m. m.

11:o. I övrigt. Nattvakt utgöres för varje natt av den därtill antagna nattvaktaren. Vaktningen börjar om somma-

ren klockan 10 om aftonen och slutar klockan 4 om morgonen. Om vintern börjar kl. 9 och slutar kl. 4. Denne bevakar övra bruket och herrgården. Tillser att elden å alla ställen behörigen vårdas och i övrigt att inga oordentligheter under nattetiden förövas. Varken inspektoren eller någon annan får inom så kallad bruksbacke röka tobak.

Då åbo eller torpare avflyttar bör husesyn låta förrättas å den åboende lägenheten inom den tid lag föreskriver.

Skulle någon av underhavande vara så skuldsatt eller häfta för så stor husröta att befara är det betalning därför icke med säkerhet kan utgöras, bör sequester å dess lösören eller annan tillhörighet utverkas och påfordras utslag i saken. All brandredskap bör hållas uti fullkomligt gott stånd.

Rättaren bör varje afton infinna sig på kontoret för att avgiva besked vad som om dagen är under hans uppsikt uträttat och för att emottaga order vad följande dag bör uträttas — låta då uppskriva dagens arbetare — med underhavande bör han hålla karvstock å förrättade dagsverken som på den varje lördag uppskäres vad i veckan är förrättat av varje, vilka skärstockar med dagsverksjournal en gång i varje månad bör jämföras.

Uti bodar och magasiner får ej ljus brukas.

Allt vad som för brukets räkning erfordras anskaffas, som ej å stället kan presteras bör inspektoren därom tidigt anmäla behovet för bruksägaren, som därefter anskaffar eller hänvisar till anskaffande vad han därför finner nödigt.

Alla till egendomen hörande handlin-

gar böra noga och ordentligt vara inregistrerade och handlingarna inom säkert förvar uti uthus på sådant ställe där ej eldas, förvaras.

Varje vecka bör sotning uti brukets alla eldstäder förrättas och var tredje månad av brandmästaren verkställas.

Om brukets skogar bör inspektoren förskaffa sig säker kännedom för att så väl känna vad slags byggnadsvirke däruti finnes, som för att bedöma till vad belopp de med bestånd för kolning årligen kunna utgöras.

Tillägg.

Uti brukets privilegierade sjö- och myr-
malstäckter bör till förvarande av ägan-
derätten årligen verkställas upptagning
och bör inspektoren i slutet av november
månad rådgöra med bruksägaren till vad
belopp från varje ställe detta bör ske och
i maj månad rådgöra för vad av nya
upptäckta malmer därom bör gå i för-
fattning.

Intet stångjärn eller smide får sändas
på väg eller fraktas till städerna utöver
Hammarskatten.

FYND AV EKKISTA MED DRÄKTDELAR FRÅN BRONSÅLDERN VID EGTVED PÅ JYLLAND. REFERAT AV ETT ANFÖRANDE AV OSCAR MONTELIUS.

Vid föreningen för Svensk Kulturhistorias sammanträde den 3 okt. 1921 lämnade riksantikvarien Oscar Montelius ett meddelande om ovan angivna, högst märkliga fynd.

Sistlidne vår 1921 har man vid Egtved i trakten av Kolding på Jylland gjort ett ovanligt intresseväckande fynd från bronsålderns andra period. Fyndet bestod av en ekkista med sitt innehåll. Vad själva tillvaratagandet av sakerna angår, kan man först med tillfredsställelse konstatera den höga kulturnivå, som råder i Danmark, när slumpen leder till uppgandet av ett fornfynd. Jordägaren lät nämligen i detta fall som så ofta i vårt södra grannland, när han märkte vad han råkat på, täcka över kistan, och därefter underrättade han omedelbart Nationelmuseets förste avdelning i Köpenhamn om fyndet. Sedan förblev platsen orörd, till dess man från Nationelmuseet blev i tillfälle att besöka platsen och föra in ekkistan öppnad till Köpenhamn, I Mu-

seet kunde man sedan med särskild omsorg företaga undersökningen av kistans innehåll.

I kistan var gravsatt en flicka på omkring tjugu år. Hon hade varit insvept i en kohud; själva huden var förstörd, men håren kunde "rentoileras" på en annan. Själva skelettet var också förstört, men håret var i behåll. Hon hade varit blond och haft håret kammat med pannlugg. Det finns sålunda rätt så gamla — från 1500-talet före Kristus — paralleller till våra dagars moder. Även kläderna voro i behåll. Att detta kunnat ske, berodde på att kistan ställts på ett underlag av lera av den beskaffenhet, att det ej släppte igenom något vatten, utan såväl eken som dess innehåll hade stått i permanent väta, alltsedan graven ordnats. Därför hade innehållet blivit så väl konserverat.

Den gravsattas huvud hade varit obe-
täckt. Kring överkroppen hade den jor-
dade haft en kort kofta av ylletyg, som

slutat strax ovan midjan. Något spår av en underklädnad av linne eller annat tyg, hade ej påträffats, utan av allt att döma hade hon gått bar kring midjan. Kring denna hade hon haft ett smalt bälte och framtill en stor rund plåt — ett s. k. "hängkärl" — av brons. Från bältet hängde ned ett skört av fransar i två rader, som ej räckt längre ned än på sin höjd till knäna. Utom det nämnda hade hon burit ett par armringar av brons. Den dräkt, som den unga damen burit och även blivit gravsatt uti, var sålunda mycket tunn och avpassad för den varma sommartiden. Av fynd av blommor att döma hade också begravningen ägt rum på denna årstid, som sålunda kunde berättiga till bärande av en så svalkande dräkt.

Att dräkten var så litet värmande väckte naturligtvis berättigat uppseende. Man kom emellertid att dra sig till minnes, att det fanns ett par statyetter från samma del av bronsåldern i Nationalmuseet i Köpenhamn, och man började närmare efterse, huru dessa figurer voro

klädda. Det visade sig då, att deras dräkt erinrade om den i högen vid Egtved begravdas.

Utom den avlidna var inuti ekkistan insatt några kärl med matrester. Där låg emellertid också ett bylte med de brända benen av ett 7 à 8 års barn. Då den jordade flickan ej varit mer än cirka 20 år, kunde dessa brända barnben ej härröra från ett barn till henne, utan det kräver en särskild undersökning — om det någon gång skall kunna givas den rätta förklaringen — av orsakerna till deras förekomst tillsammans med den vuxna ej brända kvinna i ekkistan.

Sedermera har fynlet omsorgsfullt konserverats och utställt. Det är betecknande för trångboddheten i det danska Nationalmuseet, som innehåller de mest oersättliga dokument från den förhistoriska tiden, att detta viktiga fynd ej kunnat beredas plats i avdelningen för bronsåldern, utan av utrymmesskäl placerats i en helt annan del av huset i ett rum inom den etnografiska samlingens lokaler.

INSAMLING AV FOLKMEDICIN.

I den av Bymaals-Laget genom professor Magnus Olsen utgivna norska tidskriften *Maal og Minne* har publicerats ett utförligt formulär i och för insamling av allt sådant, som har med folkets gammaldags kunskap om människans kropp och hennes sjukdomar att göra. Detta har utarbetats gemensamt av en läkare I. Reichborn-Kjennerud, en etnolog lektor Nils Lid och språkmannen prof. Hjalmar Falk. Formulärets ordsamling, som omfattar 20 tättryckta sidor, har ägnats

ett ingående arbete. Knappast behöver här framhållas, vilket värde det har för etnologisk forskning överhuvud således icke allenast i det land, där utarbetandet skett, att äga tillgång till en upppteckningsstomme för en så betydelsefull sida av allmogens liv. Således bör en var för dylikt samlingsarbete intresserad ej försumma att tillgodogöra sig en så värdefull ordlista, innan han griper sig an med några till denna grupp hörande spörsmål.

EN BERGSBOK, TILLÄGNAD CARL SAHLIN 19 ¹⁵/₁₂ 21. 290 SID. 4:o, 44 PLANSCHER.

Sveriges under de senaste århundradena bärande industri, järnhanteringen, har just på grund härav haft stöd och ledning av ett stort antal av landets duktigaste karlar, men dessa ha i regel såsom naturligt är haft dagens uppgifter och framtidens problem till mål för sin verksamhet. Trots denna järnhanterings för landet oerhörda betydelse har likväl industriens historia föga studerats, ja man torde kanske även våga påstå att just emedan dagens frågor måste upptaga de verksammes tid, har man ej haft tanke eller tid att hålla reda på och bevara dokumenten, som för eftervärlden skulle vittna om vad denna industri och dess personligheter utträttat. Även om man må beklaga förlusten av mycket, som med skäl kan kallas oersättligt, är dock mycket kvar såväl bland byggnader, redskap som dokument, vilket vår tid kan och bör ta vård om och i original eller på papperet bevara åt kommande släkten.

När nu en bruksman med starkt kulturhistoriska intressen skulle begå en sådan märkesdag, som i regel plär uppmärksammas, ha några hans vänner enat sig om att överrätta honom ett antal handlingar över bergsbrukets, väsentligen järnhanterings framfarna öden. Dessa torde i någon mån bära vittnesbörd om, att även om man ej vet så mycket om denna industri, som dess märkliga ställning inom landets kulturutveckling påkallar, så har vår tids forskare dock ej

helt försummat att intressera sig för dess betydelsefulla historia.

Oscar Montelius, Föreningen för Svensk Kulturhistorias så hastigt bortgångne ordförande, har i förmodligen den sista av hans hand utarbetade avhandling upptagit frågan om järnets första uppträdande i östra medelhavsområdet, moderlandet för den europeiska kulturen. Som ett resultat av gransknings av ett antal fynd påvisar han att järn — visserligen i mycket små kvantiteter — börjat användas i smycken under det sekel, som infaller mellan år 1500 och 1400 före Kristus. Hemlandet är Kreta. Detta på arkeologisk väg vunna resultat får på ett egendomligt vis sin bekräftelse genom en inskrift på den s. k. pariska marmorn. Det järn, som av de gamla kretenserna börjat utnyttjas, kan knappast ha varit framställt av sjö- eller myrmalm, utan har troligen påträffats i rent tillstånd. Med en så obetydlig tillgång har man naturligen ej fått så stort material till sitt förfogande, att man på detta har kunnat grunda en kultur, en "ålder". Detta inträffar först sedan man skapat rikligare tillgångar. Så mycket järn produceras först några århundraden senare. Har detta järn då vunnits genom bergsbruk eller genom förädling av sjö- och myrmalmer?

Besvarandet av denna fråga vad Europa utom den skandinaviska Norden beträffar behandlas icke i denna samling studier.

Vad de nordiska förhållandena beträffar, tangera flere författare problemet. Herman Sundholm söker med stöd av historiska urkunder påvisa, att bergsbruk i Sverige icke existerat tidigare än på sin höjd från 1200-talets början. Är detta den tidpunkt som kan ifrågakomma för bergsbrukets begynnelse här i landet, så är det tydligt, att den svenska järnåldern är baserad på sjö- och myrmalmstäckter. Över sina undersökningar om dessas utbredning i södra och mellersta Sverige lämnar Einar Naumann en resumé. Denne författare, som i Sveriges Geologiska Undersöknings publikationer, har en omfattande publikation härom under utgivning, framhåller som sin mening, att på grund av de faktorer, som spela en avgörande roll vid sjö- och myrmalmernas bildningsprocess, dessa malmer väsentligen börjat bildas på de platser, där naturliga betingelser därför funnits, först så sent som ungefär för ett par tusen år sedan. Alltså den Nordiska järnåldern, baserad på inhemska naturatillgångar, uppträder först efter det att dessa naturatillgångar i någon större mängd danats. I inledningen till meddelandet om "Järnhantering i Varend" har Sune Ambrosiani den tendensen, ehuru han på grund av det knappa materialet ej vågat dra definitiva slutsatser, att en sjö som Läen i det rika sjömalmsområdet i Kronobergs län i Småland redan börjat utnyttjas under en tidig del av järnåldern såsom sjömalmfält. Det påpekas även, att de malmtagarredskap och metoder för malmfiske, som ännu voro de vanliga under 1800-talet i dessa trakter, ej ha några för vår tid utmärkande drag, utan kunde de lika väl ha brukats under tidig järnålder

som under våra dagar. Tog man för de Aschanska bruken i Småland upp cirka 50,000 tunnor sjömalm per år med dylika metoder och redskap, så torde ej funnits något hinder att göra detsamma i samma distrikt vid tiden för Kristi födelse. Skedde så, ha vi en antydning om, att vi i sjömalmsområdena ha att söka de naturatillgångar, varpå järnåldern hos oss baserades. Kommande forskningarna må en gång uppvisa, hur dylika tillgångar har kunnat tillgodogöras. Skall detta emellertid lyckas, måste man sätta in kvalificerat folk på dessa frågor utredande och lösande.

Ha — alltsedan man börjat tillgodogöra sig sjömalmen — dessa under århundraden och årtusenden skattats och utnyttjats i de områden, där de finnas, så har emellertid i dokumenten om järnhantering i äldre tider och litteraturen huvudintresset riktat sig på utredande av frågor, som stå i samband med bergmalmen. När därför Herman Sundholm diskuterar "från vilken tidpunkt kan man räkna det svenska bergsbrukets uppkomst" så är hans problemställning begränsad till bergsbruket, och när Sven Tunberg redogör för det svenska bergsarbetets äldsta organisation, så är detta en ingående undersökning av de slutsatser man kan draga av konung Magnus Erikssons stadga för Kopparberget av den 17 februari 1347, alltså på förhållanden vid ett berg. Tunberg lämnar här för första gången en genomarbetad text av de partier av stadgan, som berör arbetsförhållanden, och hans tolkning kan därför stödja sig på ett bättre urkundsmaterial än hans föregångare.

Flertalet författare ha hämtat ämnen för sina bidrag från yngre tider. Tvänne översiktliga framställningar av två centrala problem ha lämnats av Eli F. Heckscher och Holger Rosman. Den senare behandlar frågan om "Stockholm som exporthamn för järnet", medan den förre utreder "den gamla svenska brukslagstiftningens betydelse". Inledningsvis erinrar Rosman om, att den viktigaste faktorn, som skapade Stockholms anläggning och framväxt, var handeln. Över denna hamn hade Mälardalens exportvaror att söka sig ut till konsumtionsländerna. Redan under medeltiden måste järnexporten ha spelat en betydande roll och denna blev alltmer framträdande ju fler gruvor som började bearbetas i Mälardalen. Från Gustaf Vasas tid, från vilken man börjar kunna sammanställa siffror belysande handelsförhållandena, har man räknat ut att över Stockholm år 1559 exporterades järn (osmund och stångjärn) till ett värde av 214,200 mark, något mer än halva värdet av hela exporten. Sedan Stockholm under 1600-talet som stad vuxit alltmer i betydelse fortfar järnet att vara den viktigaste utförselvaran och fortsätter därmed under århundraden framåt. År 1640 anges värdet för det utförda järnet till 646,000 daler silvermynt, 45 % av värdet av hela exporten, för 1683 äro motsvarande siffror 1,789,000 daler silvermynt och 61 %. Först under 1800-talet nedgår Stockholms betydelse i förhållande till rikets hela export, men nya kommunikationsmedel ha kommit till och medfört omvälvningar i handelsvägarna. Stadens andel i rikets järnexport håller sig emellertid efter år 1900 i en avsevärt högre siffra än andelen

i den totala exporten 26 % mot 12 %. Ej mindre än 24 procent av de från staden exporterade artiklarna utgöres av järn- och stålvaror. Av de här flyktigt antydda uppgifterna torde framgå, vilken betydelsefull sida i Stockholms handelshistoria, som skärskådats i Rosmans avhandling.

Eli Heckscher lämnar en framställning av statens reglering av järnhanteringen under 1600- och 1700-talen och de grundsatser, som varit de ledande för statsmakternas åtgärder. Utgångspunkten för dessa var den fasta tron, att malmfyndigheterna under alla omständigheter skulle vara tillräckliga för alla tider, medan man fruktade, att skogarna, varur täckandet av den enorma bränsleåtgången skulle tagas, i en överskådlig framtid skulle taga slut, åtminstone i mellersta och södra Sverige. Gruvor och masugnar i bergslagen skulle få sina bränsletillgångar tryggade, gruvdrift skulle skiljas från bruksdrift, nedgång i tackjärnstionde och tackjärnstull borde förhindras. Man sökte därför ur bergslagen avlägsna bruksdriften så mycket sig göra lät och få bruken förlagda till sådana trakter, där det fanns gott om skog och ingen konkurrens med gruvintressena. Anläggandet av nya bruk fick sålunda ej ske i bergslagen, och i övrigt endast på sådana ställen, för vilka tillstånd från Bergskollegiet kunde inhämtas. Men man tillgrep även andra medel, man förbjöd reparationer å de gamla hamrarna och lät till och med efter en systematisk utredning riva hamrar på obekväma platser. Om dessa hammarkommissioners verksamhet på 1680- och 1720-talen lämnar Bertil Boethius en

ingående detaljundersökning i Bergsboken.

Mot slutet av 1600-talet hade emellertid ännu icke en absolut begränsning av smidet företagits. Denna tanke upptas konsekvent först under frihetstiden, då brukslagsstiftningen efter de stora krigens slut åter började skjuta fart. Att så skedde hängde samman med vissa förhållanden på den marknad, som var den viktigaste för den svenska exporten, nämligen den engelska, dit lika mycket svenskt järn importerades under vissa tider av 1700-talet som den järnmängd, som framställdes inom landet. Det medvetna målet för produktionsbegränsningen var icke alltid att hålla priset på stångjärnet uppe, utan också andra synpunkter gjorde sig gällande, framförallt omsorgen om att kvaliteten hölls uppe, så att icke det svenska järnet, som hade gott anseende utrikes, skulle råka i vrak och förakt, att svenskarnes marknad skulle skadas och hos utlänningarna skulle uppstå behov att själva i konkurrenssyfte ta upp järnhantering. Det svenska järnet blev också på grund av sin godhet och begränsade produktion eftersökt och priset å det samma steg, vilket väckte nya bekymmer. För att hindra detta sökte man i Sverige sänka kol- och tackjärnsprisen inom landet, som emellertid icke kommo att inverka på stångjärnets pris, då detta naturligen reglerades efter den utländska marknadens behov. Hammarkommissionen på 1720-talet föreslog därför som botemedel, att vissa bruk skulle begränsa sitt smide i förhållande till den å dem satta hammarskatten. Genom en förordning av 1753 förbjöds anläggandet av nya hamrar, 1741 begränsades för första gån-

gen för varje bruk den mängd tackjärn, som det skulle få köpa. Vad som återstod av rörelsefrihet var sedan mera endast att utjämna smidet d. v. s. hade man ett år smitt lägre än den tillåtna kvantiteten, kunde man följande år få smida mer i motsvarande mängd, och att flytta smidesrättigheter från en plats till en annan.

Målet blev alltså att Kungl. Maj:t skulle för närvarande och tillkommande tider inskränka årliga stångjärnsmidet i riket inom nuvarande (1784 års) skeppundtal. Kungl. Maj:t medgav emellertid detta endast i den form, att en dylik begränsning skulle äga rum "så länge den allmänna järnhandeln i Europa behåller sin nuvarande ställning". Denna monopolisering hade enligt författarens mening till följd den brukskulturens enastående blomstring, som under 1700-talet rådde i Sverige. På höjdpunkten av monopolvinster kunde den svenska järnhandlingen emellertid icke i all framtid hålla sig. Med 1800-talet kom en ny tid och omläggning av förhållandena. Emellertid anser författaren som slutomdöme, att den svenska brukslagstiftningen betecknar en med ganska ovanlig konsekvens genom århundraden fullföljd ekonomisk politik, som har få jämbördiga motsvarigheter i andra länders historia.

Vid sidan av dessa resonerande framställningar bjuder En Bergsbok flere värdefulla detaljundersökningar av såväl historisk, kulturhistorisk som teknisk natur. En på Kammarkivets urkundsmaterial gjord undersökning om allt vad som rör en bergslag under 1500-talets senare del och 1600-talets första årtionden erbjuder Harald Carlborgs "Om järn-

hantering i Skinskattebergs bergslag etc." Förre Riksbibliotekarien E. W. Dalgren, som är satt i tillfälle att genomforska det stora de Geerska bruks- och familje-arkivet på Leufsta i norra Uppland, ger en ny syn på orsakerna till den svenska järnhanteringens uppblomstring i början av 1600-talet i "Ett bidrag till valloninvandringens historia". Man möter ofta i historiska redogörelser som en orsak till valloninvandringen uppgifter, att det skulle ha varit religionsförföljelser i hemlandet, som drivit dem hemifrån. Denna myt vederlägges på ett övertygande vis. Orsaken till denna emigration har varit det icke så sällsynta motivet: svårigheter att få arbeta hemma och hopp om riklig ersättning för mödan på annat håll. Man spådde visserligen, att de inflyttade ej skulle trivas, ty de skulle icke tycka om "att äta strömming", men dessa profetior slog icke in. De Geers förutseende och omsorger bidrogo kraftigt till att de funno sig väl i sina nya hem.

Man får även en inblick i vallonernas löneförhållanden och lönestrider; redan då fanns konkurrens mellan arbetsgivarne om att förvärva goda arbetare från varandra — alldeles som i senaste tider. Till slut lämnar författaren efter dom-boken en redogörelse för ett laga ting i Films sockenstuga i februari 1633 om ett rättsfall av mera ovanlig beskaffenhet — majestätsförbrytelse — som ger en god tidsbild.

Från mitten av 1600-talet ger Rudolf Cederström en teckning av — så långt det knapphändig materialet tillåter — en länge särdeles berömd bössmeds verksamhet och produktion. Hans namn var

Per Gustafsson i Kassmyra, Närke. Några av hans bössor äro även återgivna i bild.

En mera vid framställning av olika förhållanden vid ett järnbruk i Västmanland under 1600 och i mindre grad under 1700-talet ges oss av Sven T. Kjellberg i "Smederna vid Jäders bruk". Man får en inblick i hur smedjorna sett ut och hur livet gestaltat sig för smeder, gesäller och lärlingar. Borgarnes skråväsen hade gjorts till den samfundsform, i vilken bruksarbetarnes liv skulle röra sig. Från Jäder har icke blott bevarats en rik samling handlingar, varå författaren stött sin skildring, utan även några skråföremål: en låda, dryckeskannor och ett stekfat av driven koppar. Det torde ej vara så sällsynt att ha sådana skråföremål kvar från ämbeten och gesällskap i städerna, däremot att äga dylika bevarade från motsvarande korporationer vid bruken.

Som ett komplement till föregående framställningar av smedernas liv och förhållanden under 1600-talet kommer så en redogörelse för hur brukspatronen bodde under 1600-talets senare del. I en rikt illustrerad avhandling har Sigurd Wallin skildrat utseendet av en som man tror normal mellansvensk bruksherrgård, Lassåna i Närke. Man får gårds- och trädgårdsanläggningarna. Rekonstruktioner visa, vilka förändringar byggnaden genomgått under inflytande av olika senare tidsriktningar. Författaren kom även i tillfälle att studera ett sent 1600-tals målat tak med framställningar ur brukslivet. Särskilt intresse har takets stora mittbild, som detaljrikt och detaljtrogat återger en bruksanläggning sådan

en dylik kunde te sig ännu mot slutet av brukskulturens blomstringstid.

Från den gamla brukshanteringens sista skeden — 1800-talets förra hälft — meddelar Ambrosiani en samling uppgifter från Småland under rubriken "Järnhantering i Varend". Om de primitiva metoder och redskap för malmupptagning ur sjöarna, som då ännu brukades, är redan ovan talat. Ur kulturspridnings-synpunkt bör måhända här understrykas det i uppsatsen påpekade förhållandet, att den enda vara, som massproducerades vid manufakturmedjan vid Åry — utom nejdens förnödenheter — var Skånebillar, således en nödvändighetsvara för det skånska jordbruket. Om man så ville, skulle man i detta kunna se en direkt fortsättning av de förhållanden, som rådde under järnåldern. När man i Skåne under denna period en gång upptäckt, att råvaran — det värdefulla järnet — vore åtkomligt i det småländska sjöområdet, sökte man sig dit och tog i tu med primitiv framställning av järn. Vad som ej fick åtgång i orten, skulle fylla det rika redskapsbehövande Skånes behov och på detta vis har man fortsatt fram till våra farföräldrars dagar.

Medan ännu i Småland arbetet gick i gamla beprövade banor, började nya metoder utarbetas i utlandet och läggas till grund för hanteringen. Detta började märkas vid exporten och man fann, att man måste tillägna sig dessa i Sverige om man ville hålla jämna steg i konkurrensen. Den viktigaste av dessa metoder var lancashiresmidet. Prof. J. A. Leffler ägnar sitt bidrag till Bergsboken åt ett klarläggande av huru denna metod infördes i vårt land och vilka de män voro,

som genomförde denna för vår järnhantering så betydelsefulla handling. Efter en ingående granskning av källmaterialet ger han hedersplatsen åt Gustaf Ekman. Sitt resultat sammanfattar han sålunda: "Lancashiresmidet infördes i Sverige år 1830 av Gustaf Ekman, som därefter under många år ägnade detsamma ett oavlatligt intresse och mycket arbete och slutligen genom konstruktionen av sin vällugn för träkol och ved föranledde dess allmänna antagande i Sveriges bergslager".

Den under 1800-talets förra del uppblomstrande järnindustrien vidgade under dessa årtionden kretsen av sin produktion till nya områden. Samtidigt kom en ny smakriktning till Norden och naturligen gav denna, "nygotiken", form åt en mängd av dessa nu i tackjärn framställda föremål. Den främsta produkten inom denna smak och tidsströmning i vårt land är Ridderholmskyrkans i Stockholm höga järnspira. Martin Olsson låter oss följa hur denna spira kom till och inpassar den på sin plats i nygotikens genombrott i Sverige.

I "Om valsverket under gångna tider" har K. J. Sunström ägnat sina studier åt utvecklingen av en viktig maskinell inrättning inom järnhanteringen. För ej så många årtionden sedan byggdes eller konstruerades vid bruken utan att de vunna framstegen fästes i litteraturen. Den generation, som varit med om detta och som har det mesta av dessa tiders åtgöranden bevarade i huvudet, är sålunda en enastående kunskapskälla för ett viktigt skede i den svenska industriens historia. Varje gång någon av denna generation, såsom i denna avhandling skett,

fäster på papperet ett och annat av sitt omfattande vetande, måste vi vara synnerligen tacksamma. En uppsats som denna innebär emellertid också en maning för vår tid att icke låta dessa kunskaper förfaras, utan att de såsom oersättliga borde göras till föremål för en omsorgsfull exploatering.

En under 1700-talets senare del av brukspatron Angerstein gjord teknisk observation, som sedan glömts bort i litteraturen, men som nu spelar en viktig roll, behandlar Alf Grabe i "Upptäckten av stålets kritiska punkter".

I de hittills nämnda bidragen är det olika sidor av järnhanteringen, som varit föremål för behandling. Men utom denna stomme i Bergsboken ha även några andra frågor studerats. G. A. Granström skildrar sålunda i "Liebert Wolters i Rio Tinto", hur en svensk — man torde kunna säga — äventyrare av slumpen föres till Spanien och där blir i tillfälle att börja upptagande av driften av de jämte Stora Kopparberget största kopparfyndigheterna i Europa, vilka legat obearbetade sedan romartiden. Ingenjör A. G. Paul Palén redogör i "Anteckningar om Sveriges kopparhantering efter sekelskiftet" för den betydande utveckling, som kopparhanteringen gjort på de sista åren. "Dessförinnan var den använda hyttprocessen i det stora hela densamma på 1500-talet som i mitten av 1800-talet".

Birger Nerman har sökt knyta samman de tekniska uppgifterna i sången om smeden Volund i Eddan och en viss för en bestämd tid karaktäristisk teknik. Genom denna jämförelse vill han tidfästa avfattningen av Eddasången och därmed lämna ett bidrag till den mycket omdebatterade

frågan om de olika sångernas avfattningstid. Enligt hans mening borde sålunda Volundakvida vara skriven på 600-talet.

En komparativ etnologisk framställning har lämnats av N. E. Hammarstedt. Han gör en utflykt kring olika tider och folk för att skärskåda smedens ställning i samfundet. Det är tron på smedens övernaturliga kunskap och förmåga, som hos vissa folk höjer honom till en heders- och rangställning, medan den hos andra nedsetter honom till en fruktad och avskydd pariakast. I vårt land är uppfattningen om honom av det förstnämnda slaget och hans ställning belyses av flere såväl roliga som karaktäristiska exempel.

I slutet av Bergsboken äro sammanförda några meddelanden om de historiska forskningsföretag, för vilka Bergsbokens mottagare haft särskilt intresse. Häradshövding Emil Kinander lämnar sålunda en framställning av Jernkontoret och den bergshistoriska forskningen i senaste tid. Som ett komplement till ovanstående meddelande har Henrik Cornell givit en kort redogörelse för Jernkontorets samlingar av brukshistoriska bilder. Carl Sahlin har en gång varit fäst vid Stora Kopparbergs bergslag och då intresserat sig för Bergslagens handlingar och museisamlingar. Till ett minne av denna tid har Alvar Silow utarbetat en mycket upplysande framställning av "Den äldre arkivvården vid Stora Kopparberget" från 1600-talet intill den senaste tiden. Många intressanta upplysningar av allmänt kulturhistorisk betydelse ha fått inflyta.

Som alla goda böcker av detta slag slutar även denna med en bibliografi. Att

Carl Sahlin även varit en skrivbordets man framgår av, att bibliografin upptar sexton kvartsidor. Dessutom avslutas densamma av ett omsorgsfullt utarbetat sakregister.

Bergsboken har tryckts i tvänne upplagor, den ena på för boken tillverkat handgjort papper med mottagarens namn som vattenmärke från Lessebo. Illustrationerna äro tryckta av Rotogravyr. Man använde detta reproduktionssätt för att

boken genomgående skulle bestå av en sorts papper. Den andra upplagan har redaktionen tänkt ställa fackmän, fackforskare och studerande till förfogande för ett mycket moderat pris. Som bok är den senare editionen minst lika vacker som den dyrbarare. Allt har gjorts för att Bergsboken måtte bliva såväl till innehåll som utstyrsel en den gedignaste gåva som kan bringas en man med en lång och fruktbringande arbetsdag.

NORSK FOLKEMUSEUM. EN ÅTERRICK AV MANNE HOFREN.

Än i dag lever i en och annan norsk bygd den gamla bondekulturen ett relativt frodigt liv — gammaldags människor, gammal sed och tro och månghundraåriga byggnader påträffas i detta land kanske oftare än på något annat håll inom germanskt område. För några årtionden sedan var ännu traditionen helt obruten och den norska materiella kulturen med dess säregna prägel av medeltid och 1600-tal ännu fullt levande. Men utvecklingens bistra lag dömde även denna gamla storståtliga kultur till döden och en ny tid började sakta men säkert tränga in i de avlägsnaste dalgångar, bortsopande de äldre livsformerna. Framsynta män sågo redan tidigt vart utvecklingen bar hän och att det gällde att rädda vad som räddas kunde. Det storverk, som de romantiska strömningarna under 1800-talets förra hälft medförde i Norge liksom hos oss, var tillvaratagandet av folkets andliga kulturskatter. Redan vid denna tid drömde emellertid Christie om ett museum, som skulle kunna

giva en bild av det norska folkets liv. Dyliga strävanden togo dock först under seklets andra hälft fastare form i samband med den djupare uppskattning av de materiella formerna i folklivet, som uppstod under det allt starkare hotet från den moderna fabrikskulturen. När ett insamlingsarbete omsider på allvar började, hade landet redan förlorat mängt och mycket av den gamla kulturens allra bästa frambringelser. Mer än något annat land har också Norge fått dela med sig åt främmande. Under landets förening med Danmark vandrade många praktpjäser till de Köpenhamnska museerna och när sedan under 1800-talets andra hälft Hazelius begynte sitt verk här i Sverige fannade han med sina järnarmar även vårt broderland och skapade Nordiska Museets utomordentligt vackra samling av norsk allmogekonst. I Norge satt man trots allt länge och åskådade Hazeliis arbete, med harm här och där men övervägande med beundran — förlusten för landet innebar ju dock en vinst

FIG. 1. BYGDÖ. SÄTESDALSGÅRDEN.

för vetenskapen, helst som den nya tiden även i Norges lugnaste dalar började gå alltmera härjande fram bland folkets gamla kulturskatter. Redan på 1870-talet hade emellertid även här försök gjort till åstadkommandet av ett självständigt nationellt museum för den folkliga kulturen, vars dödstecken blevo mer och mer påtagliga. Dessa äldre försök ägde dock ingen framgång trots allt hängivet arbete och intresse, som ägnades saken av sådana män som Ludvig Daae och Yngvar Nielsen. Först på 1890-talet kom den gamla tanken till verklighet. Redan tidigare hade visserligen smärre samlingar uppstått i den norska landsorten, t. ex. i Bergen och Lillehammer, men ett verkligt hela landet omspannande museum såg dagen först 1894, då föreningen för Norsk folkemuseum stiftades. I

spetsen stodo bl. a. Moltke Moe och Gustaf Storm, men som den egentlige upphovsmannen står Hans Aall, som blev museets förste konservator, en drivfjäder som sedan dess aldrig låtit verket stanna eller farten hejdas, trots de ofta nog ganska starka påfrestningarna och allt motstånd. Museets historia är därför intimt förbunden med namnet Hans Aall och det är också med det självupplevdas friskhet som museets nuvarande chef berättar om samlingarnas tillkomst och tillväxt i sin årsberättelse för 1919, som fått karaktären av en tilltalande liten minnesskrift.

När Aall sommaren 1894 reste i bygderna för att samla bondekonst gick det upp för honom, som han själv berättar "at der var noget galt fatt med det arbejde han nu gjorde. Det kunde icke være riktig bare å søke å bevare det som

FIG. 2. BYGDÖ. ÖSTERDALSGÅRDEN ÅR 1920.

ansåes å være pent og gå forbi alt det, som ellers hørte til i det gamle liv, i søgn og helg, ute og inne". Ett resebrev om Skansen blev honom också en inspirationskälla och på hösten samma år började Aall intressera folk för sina planer, vilket ledde till stiftandet av Norsk folkemuseum. Planen, som dels gick ut på ett friluftsmuseum, dels på samlingar inomhus, vann trots åtskilligt motstånd strax en mångfald vänner. En god bundsförvant synes arbetet haft i den starka norska nationalitetskänslan. Ett livligt insamlingsarbete begynte omedelbart och redan efter ett par års förlopp öppnade museet sina samlingar i förhyrd lokal. Många och mycket av allmogekonstens bästa alster var som sagt redan ur fältet, insamlat av Hazelius och de tidigare norska småmuseerna, men bygdernas för-

råd befanns så storartat, att den äldre åderlåtningen knappast märktes, varjämte det rent etnografiska området låg så gott som fullständigt obrukat och gav en mycket rik skörd. Museet växte därför raskt; 1897 förhyrdes en ny, rymligare lokal och 1902 kunde det flytta ut till egna hus på Bygdöområdet, som 1898 inköpts. Här växte nu friluftsmuseet snabbt upp. En välkommen utökning av området vanns 1907, då de i närheten liggande s. k. kung Oscars samlingar — i själva verket utgörande det äldsta friluftsmuseet i Skandinavien — lades under folkemuseet. Andra etapper i utvecklingen voro depositionen av de delar av universitetets samlingar som kunde anses höra dit, donationen av det s. k. Thaulowmuseet, den nya museibyggnadens uppförande 1914, museiplanens utvidgande

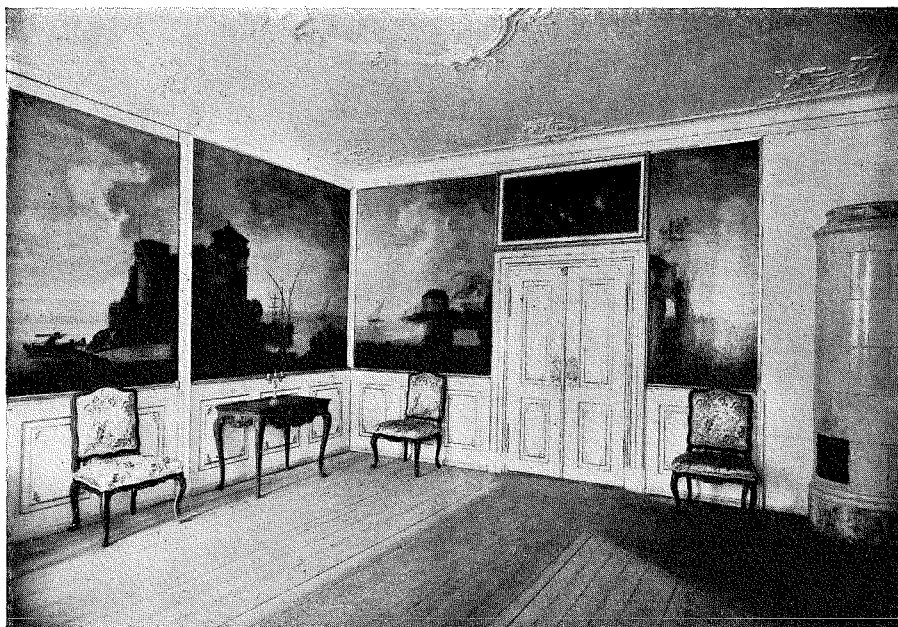

FIG. 3. BYGDÖ. "VISITSTUEN" FRÅN STIFTSGÅRDEN.

till att omfatta även en gammal stadsbild, "Gamlebyen", o. s. v.

Som Norsk Folkemuseum nu står är det alltför välkänt av många svenskar för att här behöva någon närmare beskrivning. Den nya museibygnaden erbjuder rymliga och vackra lokaler, där föremålens uppställning är ordnad på ett lyckligt sätt och i anslutning till museiteknikens modernaste resultat. De här meddelade bilderna visa prov på monterutställning och interiörutställning. En stor del av samlingarna äro emellertid inrymda i äldre, icke fullt ändamålsenliga byggnader, vilka snart nog torde komma att ersättas av nya, som mera motsvara en modern tids krav. Museets kärna är otvivelaktigt den rika samlingen av allmogekulturens alster. Såväl

friluftsmuseet med sina många prov på de norska böndernas utomordentligt högtstående timmermanskonst — varom ett par av våra bilder bära vittne — som föremålssamlingen visar att den norska folkulturen varit Europas förnämsta.

Redan på ett tidigt stadium av sin verksamhet leddes Norsk Folkemuseum av en strävan att göra sitt material känt av en större allmänhet genom populärt hållna vetenskapliga publikationer. En hel serie dylika böcker ha ingått som vinster i museets lotterier och på detta sätt kommit att spridas vida omkring. Som första band i denna serie "Gammelnorsk kultur i tekst og billeder" utkom 1906 Harry Fetts "Gamle norske hjem, hus og bohøve". På detta arbete, som utan att brista i enkel och lättfattlig

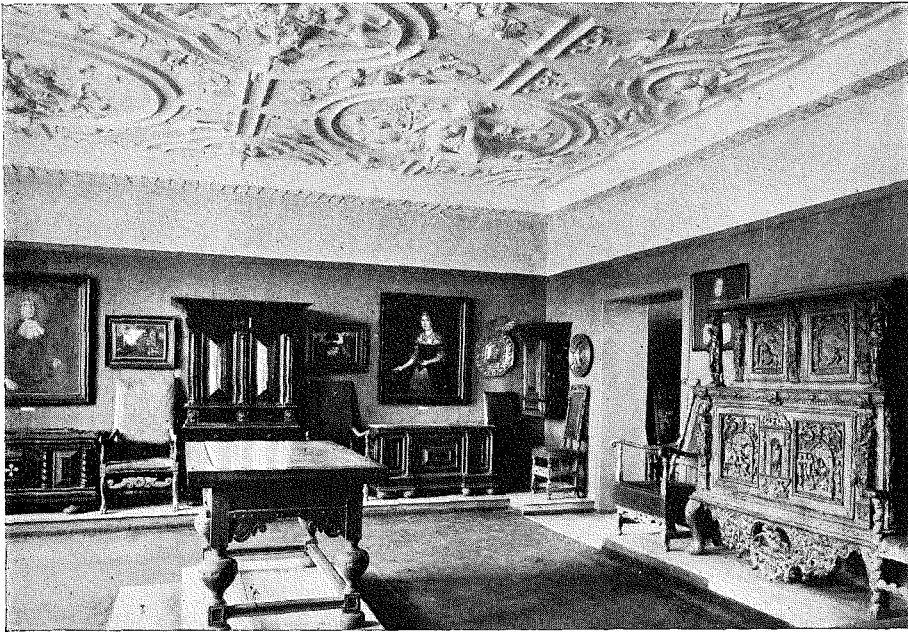

FIG. 4. BYGDÖ. BAROCKRUM, ORDNAT ÅR 1919.

framställning innehåller mycket av stort vetenskapligt värde, följde sedan Gabriel Gustafsons "Norges oldtid", den första moderna framställningen av Norges förhistoriska kultur, Andreas Hansens "Oldtidens nordmænd", Wallems "Lys og lysstel i norske kirker og hjem", Fetts "Norges kirker i middelalderen" och samme författares "Norges kirker i det 16. og 17. aarh." samt Lexows "Joh. F. L. Dreiers norske folkedragter". I serien har också ingått "Vore Oldeforældres land efter deres egne billeder", en vacker volym med inledning av C. W. Schnitler. Hela denna ståtliga och allmänt spridda bokserie har helt visst i icke ringa mån bidragit till den välvilja och popularitet, som museet åtnjuter hos såväl allmänheten som statsmakterna.

Bland övriga av museets utgivna arbeten märkas Schnitlers "Norske have", den lilla serien "Norge i gammel tid" med tvänne studier över norsk träsnidarkonst av Harry Fett, vidare en hel rad kataloger över samlingarna och över särutställningar — däribland Fetts "Bænk og stol i Norge" och "Gamle norske ovner" — samt ett antal småskrifter.

Sedan någon tid driver museet även systematiska bygdeundersökningar — delvis efter mönstret av motsvarande svenska. Forskningsarbetet går ut på en grundlig inventering av bygd efter bygd i alla avseenden och sålunda även med inbegripande av bygdernas arkiv. Resultatet av dessa undersökningar skall framläggas i populärvetenskapliga bygdemo-

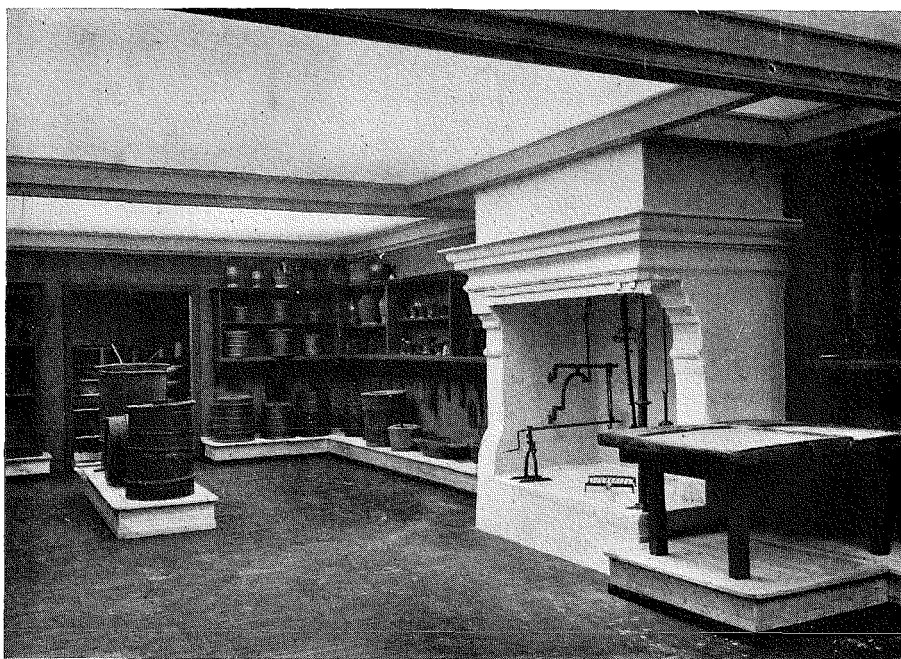

FIG. 5. BYGDÖ. MONTERRUM FRÅN ÅR 1914.

nografier under titeln "Norske Bygder". Seriens första del, omfattande Sætedalen, har nyligen utkommit och utgör en belysning av denna gamla rika dal med avseende på arkeologi och bosättning, ekonomisk och administrativ historia, språk, sed och tro m. m. Dominerande

äro de rikt illustrerade kapitlen om byggnadssätt och heminredning; de visa tillfullo vilka skatter Norge äger i sin gamla folkliga kultur. Museets framläggande av materialet på detta sätt måste betecknas som en kulturgärning av största betydelse och räckvidd.

FOLKMUSIKEN I NORRLAND. ANMÄLD AV ERIK SALVÉN.

Uppteckningar och text av K. P. Leffler. I Ångermanland, h. 2—4.

Genom "Föreningen för norrländsk hembygdsforskning", Härnösand, har av trycket nyligen utgivits en samling gammal folkmusik, som är värd en större uppmärksamhet. Den norrländska folkmusiken är rikhaltigare och mera mång-

sidig, än de flesta ana, och en vacker början är härmed gjord i planen att i den mån det ekonomiskt blir möjligt publicera den intressantare folkmusiken från skilda delar av Norrland. Det är den kände folkmusikforskaren K. P. Leffler som här nedlagt ett förtjänstfullt arbete. Som ett lyckligt grepp på saken måste man be-

teckna omständigheten, att arbetet utges sockenvis, ty varje socken är eller har åtminstone i många fall kulturhistoriskt sett varit ett mer eller mindre helt för sig. Ej sällan gingo de gamla låtarna i arv från far till son och en spelman påverkades ofta av andra spelmän inom socknen. Det nu utgivna häftet omfattar över etthundrafemtio melodier samt karaktäristiska och populärt skrivna biografiska upplysningar om varje spelman, vilkens musik återges. Detta senare är icke det minst viktiga vid upptecknandet av folkmusik, ty denna musik måste — för att rätt kunna förstås — ses mot den bakgrund, som består i spelmännens egna upplysningar om hur den eller den melodien tillkommit, vad spelmannen avsett

med en melodi, när han "gjorde" den o. s. v., ty oftare än man kanske tror, inlägger denne en bestämd idé i sin musik. K. P. Leffler har med ett levande intresse för sin uppgift lyckats på ett sällsamt sätt utläsa det säregna hos varje spelman och dennes ofta vackert mollfärgade musik. Det nu utgivna häftet omfattar socknarna Hemsö, Nora och Skog. En kort kulturbeskrivning lämnas vid början av varje sockenavhandling. Häftet, som utgivits av ovan nämnda förening, har delvis bekostats av sällskapet "Ångermanlands gille" i Stockholm och betingar i bokhandeln ett pris av 9 kr. Med publikationen medföljer en inbjudan till subskription å kommande häften angående Ångermanland.

AVDELNINGEN AV ÄLDRE KYRKLIG KONST VID LULEÅ JUBILEUMS- UTSTÄLLNING SOMMAREN 1921 AV ERIK SALVÉN.¹⁾

Det hade varit önskvärt, att den kyrkliga avdelningen vid Luleå jubileumsutställning kunnat omfatta prov på kyrklig konst från länets eller ännu hellre stiftets alla kyrkor. Detta blev emellertid ej möjligt, ty tanken på denna avdelning var för sent väckt och tiden för anordnandet blev därför för knapp. Man fick inskränka sig till att i den kyrkliga avdelningen medtaga föremål från endast de kyrkor i Norrbottens län, som ligga inom Västerbottens landskap. Den kyrkliga avdelningen anordnades av Norrbottens museiförening med författaren som ledare.

Den lokal, som stod till disposition, var en större sal och ett mindre sidorum i den å Gultzau-udden belägna och av Norrbottens museiförening nyuppförda kopian av Luleå stads gamla rådhus. Det gällde att av de nämnda rummen göra en lämplig miljö för de kyrkliga föremålen, som omfattade bl. a. medeltida skulpturer, träsniderier från 1700-talet, målningar, textilier och silver från medeltiden och senare århundraden. Vid uppbyggandet av en kyrklig innerarkitektur för en tillfällig utställning sådan som denna får man å ena sidan se till, att man ej gör för mycket, men å andra sidan bör om möjligt en viss omgivning beredas vart och ett föremål, en miljö som i största

¹ På redaktionens anmodan lämnas här en del uppgifter om den kyrkliga konstavdelningens anordnande.

möjliga mån visar, hur föremålen kan ha haft sin plats i en kyrka och stundom även vilken funktion de haft.

I den större salen inbyggdes alltså en arkitektur av trä och sulfitpapp, som skulle låta rummet ge en föreställning om en medeltida kyrkas långhus med högkor och sidokor. De trenne koren försågos med tunnvalv och öppnade sig mot långhuset medels rundbågar, uppburna av fyrsidiga pelare med en enkel rätvinklig list, som gav antydning om kapital. Det mellersta och bredare koret, högkoret, försågs med en plattform, ett trappsteg högre än den övriga golvytan. De båda skiljeväggarna mellan koren uppdelade salens båda fönster vid denna sida å mitten, så att tvenne ljusöppningar tillkommo högkoret och en ljusöppning vardera sidokoret. För att ge en föreställning om den fönsterplacering, som ofta finnes å en medeltida kyrkas gavelvägg, sattes fönsterna i högkoret något högre än sidokorens fönster, därigenom fingo fönsterbågarnas hjässpunkter en stegring och höjning mot gavelväggens mitt. Samma sak markerades å långhusets motsatta gavelvägg, där tvenne fönster och tre nischer mot mitten gav en liknande stegring uppåt. Framför ingången i "sydväst" uppbyggdes en portalomfattning. Medels papp formades dörröppningen rundbågig och å ömse sidor uppställdes träsnidade, vinranksomslingrade kolonner från 1700-talet, som tillhört en altaruppsats i Över-Kalix. Dessa fingo vila på fyrsidiga konsoler och uppbara en förkroppning, som pryddes med en framför ställd kartusch med rika bladornament från samma kyrka. De färgrika sniderierna avtecknade sig gott mot portalens vitlimmade vägg-

yta. Den stora öppna spiseln vid salens ena långsida fick helt inklädas med papp och på en hög avsats, liknande ett murutsprång, placerades en S:t Göransgrupp med ryttaren till häst, prinsessa och drake. Å högkorets altare uppställdes ett altarskåp från Neder-Kalix, sidokoret till vänster blev efter kultbilden på altaret ett Birgittakor, medan koret till höger blev ett S:t Erikakor. Å altaret nedanför mellersta nischen i motsatta gavelvägg stod den märkliga s. k. skåpmadonnan från Över-Torneå. Från denna kyrka hade för övrigt de flesta medeltida skulpturerna å utställningen kommit. Vid långhusets ena långsida fanns ett altare med en säregen altarprydnad, guldbroderi på siden, inmonterat i en skåpliknande altartavla från Rödkallens fiskläges kapell. Denna altartavla förskriver sig från 1700-talet men återger till huvudformen ett nederländskt altarskåp från medeltiden. Möjligen har det praktfulla skåpet i moderförsamlingen Neder-Luleå varit den direkta förebilden, vissa detaljer tala starkt härför.

Från S:t Erikskoret ledde en till rundbågig dörröppning omformad ingång till "kyrkans" sakristia. Det hade sitt intresse att i ett sådant rum exponera de föremål, som vanligast bruka förekomma i en sakristia. Den runda hörnkakelugnen, som alltför mycket talade om bostadsrum, fick döljas bakom en pappskärm, som sträcktes tvärs över hörnet. I ett annat hörn uppställdes en för tillfället gjord kopia av ett romanskt sakramentshus med sadeltak och rundbågig dörr. Bakom glas-skivan i dess öppning monterades kyrksilvret mot lilafärgad sammet som bakgrund. Ett par elektriska lampor, mas-

FIG. 1. UTSTÄLLNINGSKYRKAN MOT HÖGKORET.

kerade i skåpets ena hörn, kommo silvret att fullt tydligt framstå för besökaren i det annars något dämpade ljus, som rådde i rummet. Den järnbeslagna gamla kyrk-kistan, hävarna, mässhakarna, klockan på väggen, prästporträtten, den praktfullt snidade och broderade gamla karmstolen och den gamla bibeln på bordet med tennstake och talgljus m. m. fullständigade bilden av sakristia vid en gammal landskyrka. Å sakristians ena vägg fanns en större kollektion fotografier, exteriörer och interiörer från de norr-bottenskyrkor, som voro representerade på utställningen.

Belysningsförhållandena å en utställning sådan som denna är en viktig sak. Många av de kyrkliga föremålen, t. ex. de medeltida skulpturerna tåla i allmänhet ej ett alltför starkt dagsljus. Som de ofta äro rätt illa medfarna med avseende på färg och annat, fordra de en åtskil- ligt dämpad belysning. De sex stora gapande fönster, som den större salen ägde, blevo därför till två tredjedelar avskärmade medels papp, så att endast ett dämpat ljus kom att sila in genom helt små, rundbågiga fönsteröppningar med skråställda smyggar av $1\frac{1}{2}$ dem. djup. I öppningarna insattes gamla fönster bl.

a. från Småskärs fiskläges kapell med i grönt skiftande rutor, infattade med blyspröjsar och för att ytterligare dämpa ljuset — då detta befanns vara nödvändigt — uppfästes ett tunt kalkérpapper mellan salens egna fönster och de innanför sittande, tillfälligt uppsatta blyfönsterna. I sakristirummets stora fönster insattes en gammal mycket vacker, stickbågig fönsterkarm med liknande rutor som de förut nämnda. Den belysning, som på detta sätt uppkom, blev särdeles lämplig för att ge något av den stämning och jag skulle vilja säga avskildhet, som ett vackert kyrkorum fordrar. De rätt stora defekter, som ofta vidlåta särskilt den medeltida skulpturen, mildrades därmed betydligt för ögat. För studiet av föremålen var det likväl tillräckligt ljusst. För att åstadkomma en något så när jämn belysning i utställningskyrkan, antingen det var en klar dag med strålände sol eller regnigt och mulet, inrättades fönsterna å långhusets ena långsida så, att de alltefter behov kunde medels en lös pappskiva öppnas eller täckas, vid det senare fallet bildade de pittoreska nischer i muren. Rummens reveterade väggar beströkos med vit limfärg med någon tillsats av grått. De kommo därigenom att påminna om en något dammig stenkyrkovägg. Den i sig själv något ojämna sulfitpappen å alla inbyggda arkitekturdelar beströkos därefter med samma färg, sedan man först åtskilligt upblandat denna med sågspån. Därigenom uppkom en knottrighet å pappytan, som i hög grad liknade den reveterade väggens yta. På kyrkans sju altare stodo par av stakar

FIG. 2. UTSTÄLLNINGSKYRKANS INGÅNGSPORTAL.

av tenn och mässing med ljus, delvis meterhöga och av vax. Å altarena prunkade under hela utställningstiden friska blommor, å Mariaaltaret liljor, gåvor av intresserade Luleåbor. Från den i sakristian inflyttade orgeln utfördes vid upprepade föreläsningar prov på gammal vacker kyrkomusik liksom också vid den brudvigsel, som vid ett tillfälle ägde rum. Den aftonen silade solen in genom bladverket av de ungbjörkar, som voro ställda å ömse sidor om högaltaret med Guds-modersbilden och delvis täckte de grönskimrande fönsterrutorna.

SKARVDANSEN AV LOUISE HAGBERG.

I sin, när det gäller gamla tiders sede: och bruk, så innehållsrika Runa berättar Richard Dybeck¹ huru ungdomen i en västmanländsk trakt en fager sommardag roar sig med allehanda lekar, som de utföra på hans begäran och till hans stora förnöjelse. Till sluts dansades det även under allmän munterhet "på skarva", och återger Dybeck den därvidlag förekommande melodien jämte orden till visan som sjöngs. Enligt hans beskrivning tillgick leken på följande vis. En "kana" på några alnars längd ritades i marken, och så trädde en av sällskapet till ena ändan av "kanan" och begynte under de djärvaste bugningar att dansa utåt densamma, under det en sång, som började med orden: "så dansar jag på skarva", avsjöngs, och varvid de gycklande åskådarna använde alla upptänkliga medel att få honom ur jämvikten likvisst utan att röra vid honom. Hade den dansande trots allt lyckligt och väl kommit till den andra ändan av kanan, var det dock icke därmed slut, ty han skulle där göra en sväng och så åter bege sig åstad. Men det var blott en och annan som förmådde att gå skarva ut. Vanligen förlorade den dansande ganska snart balansen, varvid de omkringstående gycklande sjöngo:

"Så dansa du på skarva,
på skarva första (andra, tredje) varva.
Nog ha' dä vuri bra,
du hade ej gått sta. —"

Den av Dybeck beskrivna dansleken företogs, som vi sett, sommartid ute i det fria, men som redan namnet anger torde den ursprungligen, och väl även senare i allmänhet, ha företagits inomhus och då vanligen vid festliga tillfällen såsom vid jul och bröllop. När välfägnaden hade stigit gubbarna åt huvudet, så att de började att bli litet livade, så skulle de genom att dansa på skarven visa, att de ej tagit sig för mycket till bästa.

Från Östergötlands norra skogsbygd berättade härom året märket A. L. om sina minnen från ett gammaldags bondbröllop sålunda². I den stora bondstugan var bordet dukat vid fönstret framme i stugan med bänkar vid sidorna. När nu välfägnaden började att verka, underkastade gubbarna varandra varjehanda prov. Den som misstänktes att ha fått för mycket till bästa fördes ned till dörren, och så gällde det att följa de breda golvspringorna fram till bordet, där supen väntade. Nu sjöngo gubbarne en visa, refrängen löd: "på skarven, på skarven är mitt steg".

Den, som nu vinglade och ej följde springan, fick ej supen utan fördes åt sidan, där man hade en bänk i vrån. De som klarade sig genom detta prov fördes till ett ännu svårare.

"Det var en lek, de dansade på skarven", berättade nyligen en 89-årig gumma från Hedesunda i Gästrikland, "de foro efter golvspringan och dansade". — "Ja",

¹ Runa Stockholm 1842. H. 2, s. 21.

² Aftonbladets Halvveckouplaga, Stockholm, 26 sept. 1917.

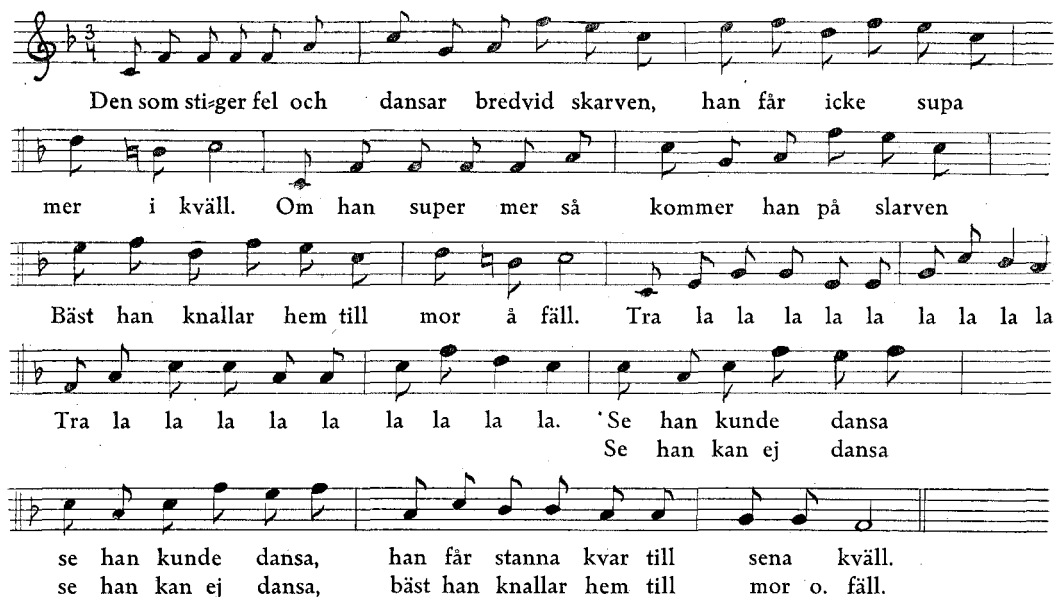
inföll härvid en dotter, som satt och åhörde moderns berättelse, "när far var lite' livad, brukade han säga: nu ska' jag dansa på skarven."

I Valbo brukade man, merendels under juldansen rita upp ett streck på golvet, och den som då bäst kunde balansera på strecket, han var duktigast. Det kunde vara fruntimmer med som så dansade på skarven.

De utförligaste meddelanden som erhållits om detta dansnöje förskriva sig emellertid ifrån Uppland, varifrån skarvdansen särskilt omtalas såsom en under julhelgen bruklig danslek. Nedanstående uppgifter stamma från Älvkarleö. När gubbarna började att bli litet påstrukna, brukade de kunna få en påstöt av sina hustrur att dansa på skarven för att visa, att de voro nyktra. De skulle börja på ena ändan av en skarv, golvbräderna på den tiden — det är 1860—70-talet det är frågan om — kunde vara ända till tolv

tum breda, och så fortsätta rätt över golvet till den andra ändan på skarven, och där skulle de vända och så dansa tillbaka på samma skarv igen. Gubbarna fingo inte suppa mer än att de skulle kunna klara upp detta, men det var väl inte alltid det gick. En gång satt en utav hustrurna med sin lilla flicka på knä och såg på huru fadern dansade på skarven. Men han for och vinglade så, att han steg på den andra skarven också. Härunder hade den lilla flickan klivit ned ur moderns knä, och liten som hon var, kunde hon ej gå riktigt utan gick även hon och vinglade, vilket föranledde modern att utbrista: "du dansar alldeles lik far din, jänta".

Till dansen sjöngs en särskild sång, och utav melodien har en polska utformats kallad skarvpolskan, som upptecknats av en f. d. älvkarleöbo och nu här nedan återgives. Så väl ord som melodi skilja sig högst väsentligt från den dybeckska uppteckningen.

Den som stiger fel och dansar bredvid skarven, han får icke suppa
mer i kväll. Om han super mer så kommer han på skarven
Bäst han knallar hem till mor å fäll. Tra la la la la la la la la
Tra la la la la la la la la la. Se han kunde dansa
Se han kan ej dansa
se han kunde dansa, han får stanna kvar till sena kväll.
se han kan ej dansa, bäst han knallar hem till mor o. fäll.

”Den som stiger fel och dansar bredvid
skarven

Han får icke supa mer i kväll

Om han super mer, så kommer han på
slarven

Bäst han knallar hem till mor och fäll.”

Efter de sista orden i sången trallades det en bit, och efter trallandet sjöngs det igen, men olika alltefter som den dansande klarade sig. Gick det bra, sjöngs det:

”Se, han kunde dansa, se, han kunde
dansa.

Han får stanna kvar till sena kväll.”

Gick det dåligt däremot, sjöng man helt försmädligt:

”Han kan inte dansa, han kan inte dansa,
(Se, han kan ej dansa, se han kan ej
dansa)

Bäst han knallar hem till mor och fäll.”

De i denna korta redogörelse förekommande uppgifterna förskriver sig som nämnt från Västmanland, Östergötland, Gästrikland och Uppland, men troligt är väl, att ”dansa på skarven” varit ett i vårt land för övrigt ganska allmänt förekommande dansnöje, för så vitt man ej haft andra liknande sätt att utröna, huruvida gubbarna kommit för mycket på ”fyllen” såsom fallet varit exempelvis i Ditmarsken i Holstein. Där brukade man nämligen lägga tvänne långa kritpipor på golvet, och så anmodades de något ankomna gubbarna att dansa ”pipdansen”. De skulle dansa över piporna utan att trampa sönder dem. I senare tid har man nöjt sig med att endast dra upp ett kritstreck på golvet, och den som kan gå längs detta streck, han bär heter det ”sin hatt med elegans”.³

³ H. F. Feilberg: Den fattige Mands Snaps. Dania. B. 6. Köpenhamn 1899 s. 5. (Efter Urdsbrunnen II 99.)

PER EDHOLM. NÅGRA MINNESRADER AV MANNE HOFREN.

Genom olyckshändelse avled förra året i Stockholm den uppskattade ångermanländske hembygdsforskaren och samlaren Per Edholm i en ålder av 71 år. Med honom bortgick en av den svenska kulturhistoriens allra trägnaste arbetare och vänner — en märklig man var han den fattige lantsmeden, som läste gammal skrift lika lätt som en tidning, som följt sin hembygds öden till hedenhös och som förstod sig på mång' underlig ting. De yttre dragen av Per Edholms liv äro lätt skildrade. Han föddes 1849 i Bälsjö, Bjärträ socken i södra Ångermanland.

Fadern var smed och brukade ett ofritt torp, som han innehade på livstid. Per fick 56 dagars skolundervisning under vilken han lärde sig läsa, skriva och räkna, kunskaper som han tack vare sitt goda huvud gjorde till grundvalen för en ganska omfattande lärdom. Han ärvde faderns stuga och yrke och förtjänade sig sedan ett torvtigt uppehälle som smed, plåt- och kopparslagare, instrumentmakare och dyl., varjämte han ofta fick vara grannarnas hjälpreda vid uppsättandet av allsköns skrivelser — han var alltså en mångsidig och mångkunnig man

FIG. 1. PER EDHOLM UTANFÖR SIN STUGA.

av det slag, som man så ofta påträffar bland landsbygdens smeder. Denna sin dagliga gärning förknippade Edholm emellertid med ett från ynglingaåren ärvt intresse, som under hela hans liv höll honom fången, nämligen fornforskningen. Denna, som i många grannars ögon gällde som "vurm" och gjorde honom till ett original, gjorde honom emellertid till en av forskningens allra trognaste och nyttigaste — och oegennyttigaste — tjänare. Hans kärlek till hembygdens historia och till allt gammalt och fornt väcktes, enligt vad han själv berättat, när han en gång i tjuguaårsåldern gick bakom plögen och billen kastade upp en märkvärdigt formad sten, en flintmejsel, som han tog till vara och vid arkeologkongressen 1874 insände till riksantikvarien. Denne uppmantrade honom och sedan dess blev han en flitig samlare av förhistoriska föremål, kom i personlig beröring med Oscar Montelius, samt Emil och Hans Hildebrand och företog på deras uppmaning ett fler-

tal insamlingsresor i länet. Hans arbetsfält vidgades betydligt sedan han på 1880-talet råkat Artur Hazelius och av honom värvats för forskning bland allmogens kulturskatter. För Nordiska museet genomreste han nu Ångermanland och Medelpad kors och tvärs och hopbragte en synnerligen ståtlig samling från dessa bygder — museets bestånd av allmogsaker från det centrala Norrland bygger till stor del på Edholms samlarförmåga.

Men Per Edholm var icke blott samlaren — trots det tunga motstånd, som bör ha legat i hans bristfälliga bokliga lärdom arbetade han hela sitt liv träget med egna forskningar. Det var hemsocknens historia, som mest låg honom om hjärtat, häri gjorde han åtskilliga primärforskningar och drömde om att se sitt arbete i tryck. Den ångermanländska stenåldern var ett annat av hans älsklingssämnerna. Ett flertal historiker över Ångermanlands socknar jämte en mångfald kulturhistoriskt värdefulla notiser

rörande hembygden, funna i arkivens gömmor, offentliggjorde han vidare i ortspresen under titeln "Från flydda tider". En kort skildring av "Ångermanland intill medeltidens slut" gav han i A. Nybergs "Sollefteå och Ådalarna, saga och sanning".

Per Edholms förnämsta gärning var dock hans samlarverksamhet, icke blott genom det stora antal föremål han hopbragt utan kanske framförallt genom det samvetsgranna sätt, varpå han arbetade — alt är försett med fullständigt angivande av fyndomständigheterna. Ofta har han bifogat mycket viktiga upplysningar, varigenom hans material visar sig

synnerligen användbart och givande för forskningen. Det var också för denna sida av sitt arbete, som han redan 1906 belönades med Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens jeton och som han i förflutna år tack vare minnesgoda vänners ansträngningar av Riksdagen erhöll en livränta, stor nog att betydligt lätta det nödläge vari han på gamla dagar råkat. Men njutandet av ålderns ro, okvald av bekymmer blev honom tyvärr icke beskärt — under besök i Stockholm vid tiden för understödets beviljande råkade den gamle mannen ut för olyckshändelse å en av stadens gator och avled kort därefter.

NORDISKA MUSEET OCH GALÄRVARVET AV GÖSTA MALMBORG.

Under natten mellan den 5 och 6 augusti 1921 härjades den del av flottans varv i Stockholm, som ligger mellan Dockan och Alkärret, av en häftig eldsvåda varvid samtliga de upplagsskjul och verkstäder, som befunno sig på detta område nedbrunno. Under själva branden som dock försiggick på ett område, som ej var det närmast belägna intill Nordiska Museet, hotades detta hela tiden av eldfaran. Hela museet översvämmades av gnistregnet och bränder tände, dels i den närmare eldhärden belägna bakgården, dels i gräsplanerna framför museibyggnaden åt Lejonslätten. Flera ur museets synpunkt gynnsamma omständigheter spelade dock in för att minska faran för det sammans ödeläggelse. Dels låg emellan den nu brunna delen av galärvarvet och

museet marinens, med höga träd bevuxna, kyrkogård skyddande och dels nådde elden aldrig de för museet så mycket mer hotande, närmare belägna träskjulen (som synes av den inprickade delen på den av föreståndaren för Livrustkammaren frih. R. Cederström uppgjorda kartskissen över galärvarvet).

Med anledning av den nu timade olyckshändelsen och det belysande vittnesbörd den framlade om olämpligheten av dessa två institutioners så nära grannskap med varandra uppstod en häftig diskussion inom dagspressen rörande de olika sätten för borteliminierandet av de faror ett fortsatt grannskap skulle innebära.

Av de båda alternativen "Bör någon av de båda parterna flytta?", eller "Kan en reglering för minskande av eldfaran ändå

göras på ett effektivt sätt?" hade nog det första de flesta förespråkarna, med museimännen i bräschen för förläggandet av flottans varv helst utom staden eller åtminstone på ett för denna mer skyddat område. Den ansvariga ledningen för flottan tycktes emellertid ej dela denna åsikt, även om flera representanter för institutionen hyllade den.

Orsakerna till nödvändigheten av en nära förestående förflyttning av varvet voro många och måhända tydliga nog för att förverkliga denna länge närda tanke. "Eldfaran tillhör nämligen allt fortfarande ingalunda det förflutna utan föreligger otvivelaktigt i lika hög grad även efter den stora branden. De stora upplag av bensin och eldfångda oljor, som alltid måste finnas till hands vid varvet, bidra ej till minskande av denna fara, och stubinträden av träbyggnader, virke och träbråte, som fortfarande leder från dockan till endast några meters avstånd från museet, är ju den egentliga faran, i all synnerhet som museet av utrymmes-skäl nödgats utnyttja den trånga platsen mellan museibygnadens baksida och varvets gränsmur till uppförande av en rad nog så eldfarliga träskjul för förvaring av gamla rumsinredningar, åkdon m. m. Det är ju alldeles uppenbart, att ett sådant museum som Nordiska Museet efter en så lång verksamhet på sin nuvarande plats behöver ökat utrymme genom nybyggnad, nu i ifrågavarande fall för uppförande av en ordentlig tegelmurad magasinsbyggnad. Men det beskäres ju från alla dylika utvecklingsmöjligheter av det alldeles inpå liggande varvet.

När Nordiska Museet uppfördes på den plats det nu står, skedde det i de ljusaste

förhoppningar att flottans varv inom en ej alltför avlägsen framtid skulle förläggas på annat håll och utvecklingsmöjligheterna för den förstnämnda institutionen därigenom vara betryggade, men genom det för Nordiska Museet så olycksdiga markutbytet 1917 mellan staden och Stockholms stad, varvid varvets nuvarande läge mot kulturellt omdömesgilla institutioners och personers enhälliga protest stadfästes, fick denna belägenhet en helt annan belysning." (N. D. A. 10 aug. 21.)

Huruvida en förflyttning av varvet genom denna förändring av förhållandena kommer eller kan på grund av de materiella kostnaderna genomföras klargjordes dock på ett synnerligen tillfredsställande sätt av kapten H. N. Pallin i Nya Dagligt Allehanda av den 24 augusti. I detta inlägg påvisar han realiserbarheten av förflyttningen av varvet till en redan påtänkt plats, nämligen Kaknäs, och reducerar samtidigt de från sjömilitärt håll exponerade dryga kostnaderna för en dylik eventualitet. Genom sammanslagning av de medel, som erhållas till återuppförande av det brunna, med dem som finnas reserverade till en ny dockas uppförande skulle en stor del redan vara flyttad, varefter den återstående delen av det gamla varvet med rubb och stubb flyttades över till Kaknäs och där uppfördes och man därigenom undvek nybyggandet och nyanskaffningen, som i tidigare projekt stigit till sådana svindlande summor och därigenom avskräckt för flyttningens genomförande.

Ännu en faktor, fortsatte kapten Pallin, som definitivt måste spela in vid underkännandet av flottans varvs nuva-

rande plats, som ju i och för sig är splittrad, trång och illa disponerad, är att den saknar den för ett varv särskilt i krigstid absolut nödvändiga järnvägsförbindelsen. Därtill kommer ju att Stockholm för övrigt — alldeles oberoende av Nordiska Museet — utvecklats och tvingats att växa omkring detta varv, som kom till medan denna trakt ännu var så gott som landsbygd. Vad däremot Nordiska Museet beträffar, så ligger detta bortsett från varvet på en av de lämpligaste platser, som finnes.

De ihärdigaste förkämpande för örlogsvarvets kvarblivande på dess nuvarande plats voro dåvarande statsrådet O. Lybeck och amiral W. Dyrssen, av vilka den förre särskilt hävdade varvets rent historiska rätt att bli kvar där det nu ligger och legat allt sedan 1600-talet. Därtill framhöll statsrådet Lybeck kommer alla de försök som från sjöförsvarets sida gjorts att komma därifrån och vilka alla strandat tills den nuvarande platsen av riksdagen år 1918 blev godkänd och därmed även fastställdes. Platser för de nödvändiga utvidgningarna av varvsområdet hava redan tillförsäkrats staten genom inköp eller expropriation av mark utefter andra Djurgårdsstranden och som ett första led i detta utvidgningsarbete har redan den nya dockanläggningen påbörjats vid Beckholmen. Amiral Dyrssen underströk att faran för Nordiska Museet blåsts upp till alltför oerhörda dimensioner samt framhöll de ekonomiska stöttestenarna vid en total förflyttning av varvet och att de försök som framlagts till partiella förflyttningar i varvets förläggning måste stupa på den mängd olägenheter som skulle bli följderna av att ha

varvet skuret i två delar: Beckholmen och den från museet avlägsnare delen av gamla varvet.

Projekt om endast partiell förflyttning d. v. s. av de upplag och träbyggningar, som ligga närmast intill museet eller inom en omkrets av 100 m. från detsamma framfördes från flera håll bl. a. av föreståndaren för Livrustkammaren, friherre Rudolf Cederström, som framhöll att kostnaderna för en dylik flyttning skulle uppväga de kostnader, som skulle bli nödvändiga för anskaffande av effektiva brandskyddsanordningar i museet i händelse grannskapet finge behålla sin brandfarliga karaktär. Han underströk också vikten av detta förslags snabba genomförande, vilket förslag nog också i stora drag, tills vidare slutgiltig behandling av frågan förekommit, upptogs av de båda andra parterna.

Så ungefär tedde sig den allmänna situationen, när den öppna diskussionen i pressen efter hand slutade och det låg i regeringens händer att avgöra vilka åtgärder som skulle tillgripas. I medio av oktober beordrade också regeringen marinförvaltningen att uppgöra förslag till utbyte eller försäljning av galärvarvets nordligaste delar vid Nordiska museet samt om utflyttning av därvarande etablissemang till andra områden av Djurgården som böra förvärvas för Kronans räkning.

Genom förvärvande av de återstående områdena vid Allmänna gränd och Djurgårdsstaden skulle varvet komma att erhålla ett sammanhängande strandområde från det nuvarande galärvarvet till Beckholmen.

Frågan om upplåtelse av norra delarna av galärvarvet till parkområde skulle alltså möjligen kunna realiseras, men vad dockan och pumphuset beträffar så anser regeringen i sin skrivelse att man icke

skulle kunna få flytta dessa, utan finge det fria området alltså begränsas till de nordligaste delarna av galärvarvsområdet med kyrkogården som gräns och skydd mot kvarliggande verkstäder.

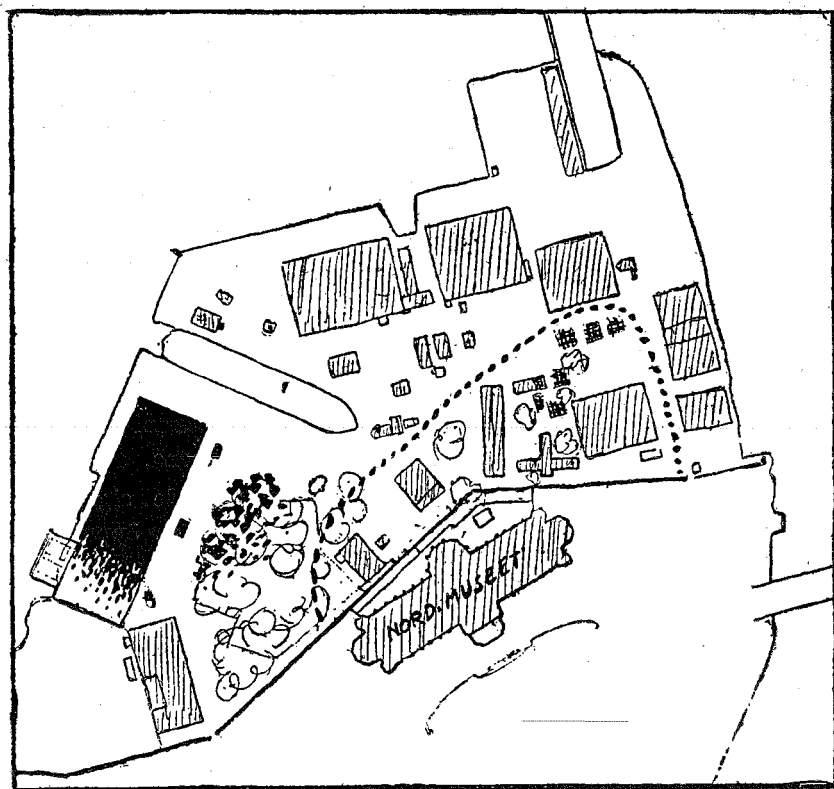

FIG. 1. KARTSKISS ÖVER NORDISKA MUSEETS BELÄGENHET.